

foto Dragan Arrigler

Samoupravno – organizirano

Čez dvanajst do petnajst let bi se pri nas lahko dogodilo, da gospodarstvo ne bo iskalo kot vrhunske strokovne profile več pretežno pravnikov in ekonomistov marveč predvsem organizatorje dela. Tako namreč napoveduje ugledni jugoslovanski strokovnjak za organizacijske vede (Dr. Dragomir Filipović iz Beograda).

Kaj ga navaja na tako hrabre napovedi?

Čeprav sam zelo obširno utemeljuje vse vidike sprememb, ki jih v naše gospodarstvo in družbeno življenje vnašata nova ustava in zakon o združenem delu, pa je bistvenega pomena le dejstvo, da sta oba akta politično zapovedala temeljite spremembe v organizaciji dela, da vpeljujeta »povsem nov organizacijski instrumentarij« (prof. dr. Zdravko Kaltnekar iz Kranja).

Vzemimo za primer samoupravne interesne skupnosti. Po eni strani naj bi delovni ljudje in občani na samoupravni način ugotavljali družbene potrebe in program ustreznih dejavnosti, po drugi strani pa naj bi temu ustrezno združevali sredstva za pokrivanje teh potreb. Kaj vse to pomeni z vidika organizacije? Da je treba najprej spoznati, po kakšnih objektivnih metodah bomo sploh ugotovili, kaj so potrebe, kakšne naj bi bile glede na planske resolucije in kakšne glede krajevnih ali področnih posebnosti. Kako pripraviti delovnim ljudem in občanom alternativne rešitve? Kako po tem organizirati postopek za demokratično samoupravno odločanje?

Organizacija dela torej že zdavnaj ni več samo vprašanje, kako stroj in delavca postaviti v najboljše razmerje, da bosta dala od sebe čim več in čim boljše izdelke. Nasprotno, lahko bi rekli, da zakon o združenem delu zastavlja kot temeljno vprašanje »kako?«. Kako organizirati spremljanje dohodkovnih gibanj v tozdu, kako usklajevati decentralizacijo odločanja in učinek poslovanja, proizvodnje, kako urediti administriranje, da ne bo požrlo preveč ustvarjenega dohodka, da pa bo vendarle izkazalo rezultate dela po vseh enotah...?

Zakon o združenem delu velja sicer že dobrih pet let, še daleč pa smo od cilja, ki mu je na dnu, namreč od tega, da bi delovni človek mogel zares odločati o vsem dohodku, ki ga ustvarja, se pravi odločati tako o delitvi dohodka znotraj tozda kot vplivati, če že ne dobesedno odločati o tem, kam bo šel njegov dinar v šolstvu, zdravstvu, se pravi sredstva, ki jih združujemo po SIS.

Samo tisti, ki so sposobni gledati na preobrazbo, kot jo začenja zakon o združenem delu, kot na dolgoročni boj za nove odnose, lahko tudi doumejo, da se nam pod novo fasado nujno še skrivajo stari odnosi. Če pa je temu tako, je tudi nujno, da prihaja do deformacij,

do hotene ali nehotene zlorabe pooblastil, ki jih od samoupravljalcev dobivajo izvršilni in upravni organi v raznih oblikah. Posledice takšnega stanja se kažejo ne nazadnje v tem, da se zazdeva novi »sistem« mnogim hudo zamotan in v primerjavi s prejšnjim, se pravi državno centralističnim odločanjem, manj pregleden in manj učinkovit. Na teh krkih prehodnega obdobja gradijo »tehnoekonomski racionalisti« (Roman Albreht) svojo kritiko »samoupravnega nerada«. Zakaj gre pri tej kritiki?

Ali je res mogoče govoriti o »samoupravnem neradu«? Ali je samoupravni način organiziranja dela in odločanja o rezultatih dela kriv za občasne in področne motnje?

»Motnje nastajajo, ker ni več mogoče zagotavljati delovnih in gospodarskih učinkov z metodami, ki so se razvile in uveljavile v pogojih monopola nad upravljanjem«, odgovarja na tezo o »samoupravnem neradu« Roman Albreht (vse z nedavnega simpozija o organizaciji dela v Kranju). Kdor tega ne spozna, pač morda lahko podleže kritiki samoupravljanja kot vira vsega zla in nerada, sploh pa šele, če ne spozna, da so funkcionalne in institucionalne osnove samoupravljanja, kot jih projicira zakon o združenem delu, še razmeroma slabo razvite in ne ponujajo ustreznih organizacijskih rešitev za čisto nove razmere. »V takšnih pogojih neizogibno vdirajo v prazne prostore sile stihije vseh vrst. Njihov redni spremljevalec pa je nered, slab odnos do dela, oslabiljena odgovornost do sebe in do drugih in podobno. To, kar hočejo nekateri pripisati samoupravljanju, v resnici ni odsev samoupravljanja ampak preobrazbenega vrenja in še ne zadosti razvitega in utrjenega samoupravljanja.« (R. Albreht).

Ali počasi le ne postaja uvodoma omenjena napoved profesorja organizacijskih ved že bolj utemeljena? Mar ne čutimo sami na vsakem koraku, da »slabo delamo«, da pa pri tem kot »slabo« največkrat mislimo to, da nam je delo slabo organizirano, da morda celo dosti, pa ne učinkovito delamo. Pravzaprav nam tudi trezni zdomci največkrat pripovedujejo ravno tako, da nimajo občutka, da morajo več delati kot doma (za redno plačo), da pa slutijo ali vidijo, da je ves njihov delovni postopek tako organiziran, da je učinek njihovega dela večji. Gre torej za – organizacijo dela.

Prizadeti strokovnjaki-profesorji, ki usposabljujejo organizatorje dela, se kaj radi sklicujejo na kompetentne politične ocene (predvsem naših sindikatov), da je razkorak med zahtevnostjo samoupravnega organiziranja, posebej še združevanja sredstev in dela po eni in nizko razvitenosti ustreznih organizacijskih struktur po drugi strani velikanski.

Kje iskati rešitve? V armadi na novo izobraženih inženirjev organizacije dela? Kakor bo očitno nujno potrebno veliko strokovnjakov za or-

ganizacijske vede, pa nam kadri sami ne bodo mogli rešiti zagate, če je ne bomo reševali politično. Zavedati se torej moramo, da nam lahko samo dobro, natančno in trajnejše urejeni mehanizem zagotovi, da bomo zares sami upravljali z lastnimi pogoji in rezultati dela.

Drugo spoznanje, ki mora slediti iz prvega, pa je v tem, da organizacije dela ni mogoče improvizirati, se pravi je uvajati brez poprejšnjih temeljnih analiz. Treba je spoznati, kate oblike organizacije v proizvodnji zahteva elektronska avtomatika, treba pa je za jugoslovanske razmere še dodatno preučiti in spoznati, kako bo takšna organizacija iz tehnološko vrhunskega razvitega sveta ustrezala našim samoupravnim potrebam. Drugeče povedano, za organizacijo dela je potrebno dosti znanja, nič manj pa političnega hotenja in navdiha za to, da (zahodna) tehnološka spoznanja vgradimo v pogoje samoupravnega upravljanja in vodenja.

Še vedno so v zgodovinskih prelomnih stanjih potrebe bile tiste, ki so verneje kazale pota kot pa napovedi raznih futurologov. Ze omejenjo napoved o »stoletju organizacije« potrjujejo že prvi podatki, po katerih zadnja leta narašča število inženirjev organizacije dela za petino hitreje kot pa število drugih kadrov.

Ali pa lahko vzporedno rečemo, da za vsaj toliko narašča tudi zavest o nujnosti organizacijskega pri družbenopolitičnih delavcih? Kolikor se bolj odmikamo od materialne narave delovnega procesa, toliko bolj se odmikamo tudi od organizacijske zavesti v delu.

Skoraj dnevno smo v vlogi tistega, ki more in mora v organizirani obliki povedati svoje samoupravljalško mnenje, glasovati, odločati. Pa se pogledimo: Ali smo že kdaj doživeli, da bi pred prehodom na dnevni red razpravljali o najpomembnejšem, njem samem, se pravi o tem, ali res mora biti vse to na dnevnem redu, denimo, zbora delovnih ljudi, ali niso morda naše delegatske strukture izvoljene ravno za to, da usklajujejo reči, ki nam jih tako pogosto tiščijo na dnevne reči najširših zborov? Kaj se v takšnem primeru sploh lahko zgodi? Da bolj ali manj ne razumemo, za kaj gre in da pasivno pristanejo na vse. Gotovo imajo prav tisti, ki takšni obliki »samoupravnega nerada« pravijo »samoupravni radikalizem«; to je miselnost, po kateri so osebne oblike izjavljanja delavcev že tudi najbolj demokratične, samoupravne. Takšen – neorganizirani! – način dela »spodkopuje tla samoupravljanju, ko se upira njegovi funkcionalni in družbeni institucionalizaciji, kakršno terja razvejanost družbenih odnosov, v katere so delavci vpeti« (R. Albreht). Brez čvrste institucionalizacije samoupravnih razmerij ni samoupravljanja. Z drugimi besedami: »Demokratizacija upravljanja ni v tem, da rušimo ali brišemo strukture, da

negiramo hierarhijo in vodenje – kot včasih nekateri zahtevajo – ampak v tem, da postavimo takšne strukture, ki bodo omogočale demokratične medosebne odnose vseh udeleženi subjektov, torej njihovo resnično samoupravno odločanje o vseh zadevah« (Dr. Z. Kaltnekar).

Organizacijo dela potrebujemo morda bolj kot dnevni materialni rezultat dela, proizvod. Kajti žeblje bomo kovali po starem, ne da bi nam morala proizvodnost upadati – dohodka od teh žebeljev pa ne bomo mogli več deliti in združevati, če ne bomo vedeli, koliko je kdo prispeval v obliki fizičnega dela in znanja k posameznemu žeblju. Organizacija dela torej ni le organizacija kovanja žebeljev marveč vse bolj organizacija vseh razmerij med udeleženci delovnega postopka, od železarjev in rudarjev, ki pripravljajo železo, pa do države in SIS, ki združujeta (za zdaj še močno odtujena) sredstva.

Pred dnevi je minilo dvajset let, odkar so v Kranju ustanovili prvo šolo za organizacijo dela v Jugoslaviji. Ni bilo za stanje naše zavesti nič slučajnega, da se je sprva imenovala višja kadrovsko-socialna šola. To sta pač bili v pogojih precej centraliziranega sistema tisti osrednji področji, ki sta že bili v pristojnosti podjetij samih, da si »organizirajo delo«.

Prav tako ni nikakršen slučaj, da se vseh pet specializiranih jugoslovanskih visokih šol oziroma fakultet ubada danes s temeljno nalogo, namreč s tem, da vesoljni jugoslovanski (družbenopolitični) javnosti dopovedujejo, kako nujno potrebno je za napredek socialističnega samoupravljanja, da preučujemo organizacijo dela na vseh področjih, da prenašamo eksaktna spoznanja o raznih tehnologijah v domače tozde ter da v njih tehnologijo presadimo v samoupravne odnose.

Pri tem ne more dati pravih rešitev nikakršen improvizirani praktičizem. Nasprotno: bolj kot kdajkoli je treba tu spoznavati, kaj je tisto, kar je treba v celoti sprejeti in osvojiti kot tuje vrhunske organizacijsko-tehnološke dosežke, kaj pa moramo temeljito ali v celoti preducati, prilagoditi našim potrebam. Za takšne naloge je treba dosti znanja, še več pa znanosti, interdisciplinarnega in dialektičnega spoznavanja. »V organizacijskih in upravljalških vedah – podobno kot v medicini – ni ničesar bolj praktičnega kot dobra teorija«, spoznava izkušeni strokovnjak za organizacijo dela in posebej še za vidik informatike v njej (prof. Stepan Han iz Novega Sada) nujnost globalnega razmišljanja o teh vprašanjih.

Za naše dnevne in dolgoročne družbenopolitične potrebe pa bi morali z njim reči, da nam ni nič bolj nujno potrebno kot širiti spoznanje, da je resnično samoupravljanje lahko samo – dobro organizirano.

Anton Rupnik

Sanje o stanovanju se razblinijo v baraki
Življenjski in delovni pogoji delavcev iz sosednjih republik, ki delajo v Sloveniji: Kar štirideset odstotkov anketiranih je odgovorilo, da za te ljudi pri nas ni neprijetnosti – to je današnja tema tedna

Poštni predal 29 18

Miran Suštar
Maria de Lurdes Pintassilgo
Portret tedna 19

Dragiša Bošković
»Naftni šok« spravi Detroit na kolena

Chrysler zabredel v izgube
Dušan Snoj
Havana zahteva pogum in zavrača delovne reforme
Gospodarska vprašanja nevrščeni 20

Franc Petauer
Sestavljena organizacija ni voz s petimi ojami
Aktualen intervju 21

Kurt Waldheim
Prvi človek OZN – osamljen in ranljiv

Andrej Inkret
Devetero predstav v tekmovalnem repertoarju
Borštnikovo srečanje 79 22

Marjana Triler
Znanstveni in turistični mejniki postojnskega podzemlja

Jože Vetrovec
Veliko obdobje srca šele prihaja
Podoba prof. dr. Mira Košaka 23

Silvestra Rogelj
Zastrupitve voda

Vesna Marinčič
Stanovanje je dom le, kadar si zdoma
Arhitektura – nasilje – mesto 24

Zoran Kržišnik
Nerešen status likovnega dela
Prejeli smo 25

Josip Vidmar
Boris Kidrič

Peter Potočnik
Bodo nasprotja med starim in novim presežena?
Popotresna Črna gora 26

Jutrišnje podnebje: uganka in groznja
Vremenska zmešnjava 27

Okrogla miza
Upada val prestopništva 28

Janez Zadnikar
Kdo je potemtakem pleterski menih?
Skromen praznik v samostanu

Marko Uršič
Eter, elektromagnetno valovanje in svetloba 29

André Fontaine
»Če se nam posreči vojno zadržati, se ji bomo najbrž sploh izognili«
Pogovor s Kissingerjem 30

Jug Grizelj
Iz Slovenije kava, iz Dalmacije meso
Beograjskih štirinajst dni 31

ANKETA
Dobronamerni kriteriji, ki so lahko nevarno orožje
Kakšne so moralno-politične vrline? 32

poštni predal 29

Delo, 13. oktobra

Opeharili prvošolčke za varnostne nalepke

Pod tem naslovom je izšel v Delu 13. X. 1979 članek, ki meče čudno luč na uredništvo Cicibana.

Naslov da slutiti, da so v uredništvu brezvestneži, ki so od nič hudega slutečih prvošolčkov pobrali denar, ti se pa naj obrišejo pod nosom. Kako je torej s to rečjo?

Omejil se bom le na tisti del članka, ki omenja Ciciban, čeprav je v članku vse pomešano: nalepke, ki jih je obljubil Ciciban naročnikom zastoj, in druge nalepke, ki naj bi bile napredaj.

Ciciban praznuje prav to leto 35-letnico. Svoj jubilej praznuje delovno – še bolj se je približal najmlajšim, katerim je namenjen, in povečal svoj obseg za četrtno, kot je obljubil svojim bralcem. Toda že po prvi številki je povečal svoj obseg še za osem strani – pri isti ceni – tako, da zdaj izhajajo redne številke na 48 straneh.

Ne le z vsebino, tudi z lepokom za razrede in vrtnice in nalepko za vsakega naročnika smo se hoteli oddolžiti našim bralcem. Ker z republiškim svetom za preventivo in vzgojo v cestnem prometu že vrsto let uspešno sodelujemo, smo se z njim dogovorili, da bo nalepka odsevana, s prometno-vzgojno vsebino. Naš namen je bil, poslati jo v šole, in sicer v začetku septembra. Seveda je bilo za ta rok tudi zainteresirano uredništvo, saj bi imela nalepka še reklamni učinek. Žal se je tehnološko stvar zavlekla, naročniki bodo dobili nalepke v novembru.

So prvošolčki opeharjeni? Pa drugošolčki, tudi tretješolčki in predšolski cicibani, saj so tudi ti naročniki Cicibana? Ne! Obljubljeno nalepko bodo dobili, zamujena pa je le prva pot v šolo. Bo pač zažarela naša nalepka zdaj, saj prometna vzgoja ni kampañjska reč, temveč nenehen proces. Vsak čas je za opozarjanje na varno pot v šolo pravi čas.

Božo Kos za uredništvo Cicibana

Delo, 11. oktobra 1979

Opora kadrom

Kot vsaka delovna organizacija, morajo tudi univerze in vse srednje šole imeti določeno strategijo razvoja. To pomeni, da morajo predvideti in planirati stopnjo svoje ekspanzije v globalu pa tudi parcialno, tj. stopnjo ekspanzije posameznih fakultet in posameznih sol.

Iz tega izhaja, da morajo univerze, visoke šole in srednje šole predvideti, kolikšne bodo potrebe po raznih strokovnjakih v naslednjih petih in desetih letih.

Pri tem izhajamo iz postavke, da univerze in srednje šole ne morejo izdelati nekega zanesljivega kvantificiranega in dokončnega plana potreb za naslednjih pet in deset let. Stopnja potreb po raznih profilih, poklicih ali profesijah je namreč determinirana s tako velikim številom dinamičnih in izpremenljivih faktorjev, da je zanesljivo izračunavanje potreb izredno težavno. Plan potreb po raznih strokovnjakih ne more temeljiti na stacionarnih postavkah ali na trenutnem časovnem preseku, temveč mora temeljiti na nečem, česar se ni. Z drugimi besedami: ne more temeljiti na obstoječi tehnologiji, temveč na tehnologiji, ki jo še ni, ne more temeljiti na obstoječi stopnji rasti družbenega proizvoda in stopnji rasti produktivnosti dela, temveč na tistih stopnjah, ki bodo uveljavljene čez pet in deset let. Ne more izhajati iz obstoječe strukture gospodarstva, temveč iz strukture, kakršno bomo imeli čez pet in deset let, ne more izhajati iz obstoječe poklicne strukture, temveč iz strukture, kakršno bomo potrebovali čez pet in deset let. Izhajati moramo iz postavk, ki so nam neznane, ki pa jih moramo prognozirati oziroma na osnovi določenih trendov predvideti. To pomeni, da moramo postavke v alternativnih možnostih predvideti in na njihovi osnovi izdelati v alternativni obliki plan potreb po kadrih v globalu, ki jih »producirajo« univerze in plan potreb po raznih profesijah in poklicih, ki jih »producirajo« fakultete, visoke in srednje šole.

Do spoznanja, da so pri planiranju kadrov bistvene postavke – ne pa izredno izdelane in zapletene statistične formule za zravnavanje potreb – smo prišli na osnovi spoznanja, da so se v številnih industrijskih državah – in tudi v Sloveniji – pri izračunavanju potreb izredno zmotili. Na Japonskem je bila produkcija strokovnjakov še enkrat večja (in ta številka je znašala okoli 100.000 diplomantov na leto), kot pa so planerji in prognozercji izračunali potrebo po njih. V Sloveniji je bila produkcija vseh solanih kadrov znatno višja, kot pa je bila izračunana ena od prognoz oziroma potreb. Skoraj vsi solani kadri pa so se zaposlili, čeprav so nekateri prognozercji napovedali presežke in brezposelnost.

Zaradi teh izkušenj moramo biti pri ugotavljanju potreb izredno previdni in se izogibati dokončnim kvantifikacijam. Pri izračunavanju potreb moramo izhajati iz naslednjih premij oziroma postavk:

1. Elastičnost trga in stopnje rasti družbenega proizvoda.
2. Stopnje spreminjanja in vrste tehnologije.
3. Stopnje rasti produktivnosti dela.
4. Kadrovske politike v delovnih organizacijah.
5. Programske usmerjenosti srednjih, višjih in visokih sol, tj. univerz. Gre za temeljno vprašanje vseh reform solstva, ali naj bo izobraževanje strogo podrejeno delu, ali pa naj bodo izobraževalni programi bolj splošni in ne strogo podrejeni obstoječi naravi dela, ki bo čez pet ali deset let že bistveno drugačna.

Elastičnost trga

Izkazalo se je, da je trg glede zaposlovanja kadrov izredno elastičen in do določene stopnje nepredvidljiv. Čeprav ne moremo v delovanju in obnašanju trga v različnih industrijskih državah v teh dimenzijah delati analogije, so vendar določene primerjave dopustne. Omenimo naj, da so leta in leta japonski gospodarstveniki in planerji potrebo po kadrih opozarjali univerze, da je njihova ekspanzija prevelika, da bodo na trgu delovne sile veliki presežki strokovnjakov z visoko izobrazbo, so se praktični personalni politiki obnašali v popolnem neskladju s svojimi opozorili. Podjetja so zaposlila vse, kar so proizvedle univerze, med seboj pa so tekmovala za tiste strokovnjake, ki so prihajali iz najboljših in najbolj prestižnih univerz.

Elastičnost tržišča se kaže tudi skozi nadomestljivost poklicev. Praksa v svetu in tudi pri nas kaže, da je nadomestljivost poklicev zelo velika in da je zelo malo poklicev, ki jih ni mogoče nadomestiti z drugimi poklici. V Zahodni Nemčiji so ugotovili, izredno visoko stopnjo nadomestljivosti pri matematiki, fiziki in skoraj vseh vrstah inženirjev. Nadomestljivost pri matematiki je bila čez 50-odstotna. Posebej pa je visoka pri družboslovnih profilih.

V kolikor je potrebna na tržišču delovne sile večja, kot je ponudba, se proces uravnovešanja z nadomeščanjem. Tako uravnovešanje pa ruši predvideno prognozo in plane. Proces nadomeščanja je dokaj izrazit, če so spremembe v vrednotenju dela zelo počasne ali če delo ovrednotimo predvsem na osnovi imanentnih lastnosti dela, ne pa na osnovi zahtev in potreb tržišča. Neupoštevaje dejstva, da vedno obstajajo »vroči« poklici, ki morajo biti višje ovrednoteni, povzročajo neracionalno fluktuacijo in nadomeščanje. Ko govorimo o elastičnosti trga, menimo, da stopnja rasti družbenega proizvoda določa stopnjo potreb po novih delavcih.

Stopnja rasti in vrste tehnologije

Tehnologija predstavlja zelo zanesljivo determinanto glede količine in vrste zaposlovanja. Dokaj zanesljivo je mogoče ugotoviti, koliko strokovnjakov potrebuje kak vrsta tehnologije v kaki industrijski državi. Tako ima elektronska industrija v razvitih industrijskih državah v strukturi zaposlenih nekaj čez 10% inženirjev. Tehnološko nezahtevne proizvodnje pa potrebujejo znatno nižji proporc inženirjev in strokovnjakov z visoko izobrazbo.

V zadnjih nekaj letih je bil glede vloge tehnologije kot determinantne količine in vrste zaposlovanja izreden premik oziroma sprememba. Pri zaposlovanju se uveljavlja tako imenovana popularizacijska teza, na osnovi katere tehnološko zahtevna proizvodnja potrebuje na eni strani veliko visokošolanih kadrov in specialistov, na drugi pa delovno silo, za katero ni potrebna velika izobrazba. Delo v tehnološko zahtevnih proizvodnjah se reducira na raziskave in razvoj ter na pripravo dela, na drugi strani pa na dokaj enostavno montažo.

Ker je tehnologija tista dimenzija, ki najmočnejše determinira stopnjo in vrste zaposlitve, je zahodna Evropa vedno bolj soočena s problemom brezposelnosti (nekaj čez 5 milijonov ljudi), ki teži po stopnji rasti. Gre za novo obliko strukturalne brezposelnosti, ker je s čedalje manjšim številom zaposlenih ustvarjen čedalje večji družbeni proizvod.

Slovenija je v izjemni situaciji glede zaposlovanja v Jugoslaviji in v primerjavi z zahodno Evropo. Za Jugoslavijo in zahodno Evropo je značilna visoka stopnja nezaposelnosti, v Sloveniji pa še vedno primanjkuje delovne sile, saj dobimo vsako leto nekaj čez 13.000 delavcev iz manj razvitih območij.

Vzrok za tolikšno ekstenzivno zaposlovanje je v tem, da ekspanzija poteka v tehnološko zahtevnih proizvodnjah, ki v struk-

Nadaljevanje na 31. strani

Življenski in delovni pogoji delavcev iz sosednjih republik

Sanje o stanovanju se razblinijo v baraki

Kar štirideset odstotkov anketiranih Slovencev je odgovorilo, da za druge delavce pri nas ni neprijetnosti

»Prišel sem pred desetimi leti kot sezonski delavec, vendar sem ostal v Novem mestu. Zdaj imam družino in stanovanje, delam v tovarni zdravil »Krka« pri vzdrževanju in moram reči, da sem zadovoljen. Kdor je pripravljen delati in se tudi potruditi za stanovanje in vse drugo, lahko lepo živi. Meni nihče ni dal udobnega stanovanja in prinesel vsega na krožnik. Toda, ko so videli, da dobro delam in so bili z menoj zadovoljni, težav ni bilo več. Dom, ki ga prej nisem imel, imam zdaj tu. Prišel sem le z obleko na sebi, danes lahko pokažem stanovanje, avto in številne prijatelje v službi ter v mestu.«

Pripoved Andrije Budisavljevića iz Novega mesta s skopimi besedami razgrinja vso kompleksnost zaposlovanja delavcev iz drugih republik in pokrajin v Sloveniji. Zaposlovanja, ki ga srečujemo že dolga leta in ga bomo prav gotovo tudi v prihodnosti, saj je neredko slišati trditve, da načrtov družbenoekonomskega razvoja ne bo mogoče uresničiti brez delovnih rok od drugod.

»Ko so videli, da dobro delam in so bili z menoj zadovoljni... Ta stavek najbrž nehoti opozarja na odnos Slovencev do delavcev, ki prihajajo k nam na trajnejše ali začasno delo.«

Privlačna Slovenija?

Študija Silve Mežnaric o priseljevanju delavcev iz drugih republik v Slovenijo, v kateri so zajeti tudi odgovori več kot dva tisoč anketirancev, pa odnos Slovencev do delavcev iz drugih republik še natančneje odslikava.

Osemdeset odstotkov anketiranih Slovencev meni, da prihajajo delavci iz sosednjih republik in pokrajin k nam zato, ker jih Slovenija privlači. Natančneje pa vzroke za priseljevanje pojasnjuje odgovori na vprašanja, kaj je za delavce-priseljence v Sloveniji najbolj privlačno in kaj posebej neprijetno.

Po mnenju štirinajstdeset odstotkov anketiranih Slovencev jih privlači boljši zaslužek, sedemindvajset odstotkov je prepričanih, da privlačijo pogoji zaposlovanja, dvajset odstotkov Slovencev pa meni, da so »vaba« za delavce iz sosednjih republik primernejše delo in boljša stanovanja. Preostali odgovori ne povedo nič novega: Slovenija je vabljiva zaradi čistoče in reda, zaradi naravnih lepot, gostoljubnosti, visokega družbenega standarda, boljših pogojev za izobraževanje in kulturno življenje, večje delovne discipline, boljšega odnosa do priseljenec in tudi, ker je Slovenija blizu doma.

foto Janez Pukšič

Ob tako prepričljivih in številnih vzrokih, ki privabljajo delavce iz sosednjih republik v Slovenijo, seveda ni čudno, da je kar štirideset odstotkov anketiranih Slovencev odgovorilo, da za delavce iz sosednjih republik pri nas ni neprijetnosti ni. Enajdvajset odstotkov jih je menilo, da je neznanje jezika edina težava. Drugi odgovori kažejo na zanimiva razmišljanja Slovencev o težobah delavcev iz sosednjih republik. Menili so namreč, da se ti delavci počutijo pri nas kot tuji, da smo Slovenci preveč zaprti in neprijazni, da jim nečemo pomagati, hkrati pa od njih terjamo več, kot sami zmoremo. In še, da ti delavci opravljajo najtežja dela, premalo zaslužijo, težko najdejo zakonskega tovariša, so neizobraženi, težko prilagodljivi in imajo drugačne navade.

● FRANC ŠKET, predsednik komisije za socialno, štandard in varstvo pri delu sindikata gradbenih delavcev Slovenije: V gradbeništvu je zaposlenih okrog pet tisoč sezonskih delavcev, od tega dve tretjini na Štajerskem. Naša komisija ugotavlja, da vsaj polovica teh delavcev ni zdravstveno zavarovana, da o drugih minimalnih standardih, ki naj bi zagotovili normalno delo in življenje, niti ne govorim. Nekoliko bolje je na večjih gradbiščih (nuklearna v Krškem, tovarna skladnja v Ormožu), kjer imajo delavci skupno delovno naselje. Sindikati se bomo zavzemali za takšno delovno naselje.

So nam delavci iz sosednjih republik potrebni?

Izvečke iz študije Silve Mežnaric naj dopolnimo še z odgovori na vprašanje, ali Slovenci podpirajo priseljevanje delavcev iz sosednjih republik. Večina vprašanih (76 odstotkov) je odgovorila, da so proti priseljevanju in tudi razvoju občine ne povezujejo z delom delavcev iz sosednjih republik.

Pravo nasprotje pa so odgovori na vprašanje, ali je za Slovenijo priseljevanje delavcev koristno ali ni. Dobra polovica vprašanih je odgovorila, da delavce iz sosednjih republik potrebujemo ker sami nimamo dovolj delavcev, ker Slovenci nečemo več opravljati umazanih in težkih opravil, ker nam primanjkuje specifične, nekvificirane delovne sile in tako naprej. Zanimivo, takih odgovorov je bilo največ v razvitih občinah – torej v tistih občinah, ki zaposlujejo največ delavcev iz sosednjih republik in pokrajin.

Vsako razmišljanje o mnenjih posameznikov o priseljevanju delavcev iz sosednjih

republik bi bilo najbrž odveč – odpirajo pač dileme, s katerimi se srečujemo vsak dan in vsepovsod.

Hočeš nočeš pa se seštevke takih razmišljanj odseva v celovitem odnosu delovnih organizacij do delavcev iz sosednjih republik. Takoj je seveda treba reči, da se je ta odnos v zadnjem času spremenil, stopil kar precej korakov po poti, ki naj bi pripeljala do pravega uresničevanja družbenega dogovora o zagotavljanju minimalnih življenjskih in kulturnih standardov pri zaposlovanju. A vendar...

Pustimo ob strani delavce iz sosednjih republik in pokrajin, ki so si ustvarili družine, in pogledajmo, kako živijo neporočeni delavci v samskih domovih ali barakah.

Osamljeni domovi

Slovenci pravzaprav v te domove in barake redko zaidemo – morda le takrat, ko iščemo delavca, ki nam bo v prostem času opravil to ali ono delo. Človek bi pomislil, da redko zaidemo v samske domove in barake tudi vodstveni kadri, predstavniki sindikata ali samoupravnih organov delovnih organizacij. Bivalni pogoji so namreč marsikje resnično obupni. S čistočo so skoraj v vseh teh prebivaliških skregani – in ni čudno, saj znašile, ki bi zdržala več kot nekaj mesecev, skoraj ne morejo najti. O skupnih sanitarnih prostorih – ločenih pač v samskih domovih in barakah ni – ni mogoče napisati izpodbudne besede.

Se bi lahko naštevali pomanjkljivosti od neurejenih čajnih kuhinj do bolniških sob, ki so spodobno urejene le v novejših samskih domovih, od neurejene vratarske službe v domovih do smetišč okrog domov.

Ne, navad ali nenavad delavcev iz sosednjih republik pri tem nismo prezrli – toda, mar se ni treba vsake stvari naučiti. In učimo se pri tistih, ki so se že naučili. Seveda pa je vprašanje, ali se bodo delavci iz sosednjih republik sploh lahko enačili z nami, če jih bomo – to smo počeli, saj je od 30 tisoč priseljenec v Ljubljani v Mostah nastanjenih 17 tisoč – naseljevali v že vnaprej izolirane samske domove. Kajti, če se krajevna skupnost z vsemi silami otepa gradnje samskega doma, ni mogoče pričakovati, da bodo, ko bo dom zgrajen, delavce iz drugih republik sprejeli medse. Takih primerov v Ljubljani ne manjka. Nekateri delovne organizacije imajo pripravljene denar in urejeno dokumentacijo za gradnjo domov, a jih ne morejo graditi proti volji krajanov.

Tudi zagotavljanje toplih obrokov med delom, ki je sicer urejeno praktično v vseh

delovnih organizacijah, še ostaja pred dilemami. Golo zagotavljanje obrokov prav gotovo ne pomeni, da kalorična vrednost hrane resnično ustreza potrebam organizirane posameznega delavca oziroma delu, ki ga opravlja. Pri tem pa seveda ni mogoče prezreti dejstva, da v delovnih organizacijah še vedno s skopo odgovornostjo skrbijo za higieno v obratih družbene prehrane, in po drugi strani tega, da delavci iz sosednjih republik bodisi zaradi verske opredelitve, zaradi navad ali tudi zaradi varčnosti pripravljeno hrano odklanjajo. Da o prehranjevanju po delu niti ne izgubljam besed. Obisk v samskem domu ali v baraki bi nas prepračil o vrzeli – na nočnih omaricah ali mizah skoraj po pravilu leži kruh, poleg pa v papirju zaviti koščki salame, slanice, čebule...

● NEDŽIM ODŽIČ, devetnajst let, doma iz Tuzle: Po odsluženem vojaškem roku sem prišel v začetku aprila v Slovenijo in se zaposlil kot sezonski delavec pri gradbenem podjetju Gradis. Delam na gradbišču kulturnega doma Ivan Cankar, stanujem v Gradisovih barakah na Viču. Za sobo, v kateri so še trije delavci, plačujem tristo dinarjev na mesec.

Osebnih dohodkov so nizki. Na uro dobim borih dvanajst dinarjev, zato v popoldanskem času, v soboto in nedeljo delam na črno pri zasebnih graditeljih.

Izobraževanje in kultura, ki naj bi pripomogle do celovitega vključevanja delavcev iz sosednjih republik v novo življensko okolje, sta področji, kjer bo treba še marsikaj storiti. V Ljubljani, pa tudi v drugih večjih krajih v Sloveniji, je sicer v okviru delavskih univerz dovolj možnosti, da se delavci naučijo slovensčine ali izpopolnijo svoje šolsko znanje. Vpis delavcev iz sosednjih republik v te oblike izobraževanja sploh ni skromen.

Ena lastovka ne prinese pomladi

Veliko skromnejše pa so možnosti za poučevanje otrok delavcev iz sosednjih republik v materinem jeziku, torej v srbohrvaščini. V Ljubljani imajo le na osnovni šoli Prežihovega Vrancea organizirane oddelke za pouk v srbohrvaščini. Pobuda ljubljanskega mestnega sindikalnega sveta, naj bi oddelke organizirali na več osnovnih šolah, je obstala pred trditvijo, da je učenec, ki želi obiskovati pouk v srbohrvaščini, malo, ker je malo takih delavcev iz sosednjih republik, ki bi se z družino vred le za nekaj let naselili v Sloveniji. Posebno področje je kulturno življenje. V Ljubljani je bila nedavno prireditev, ki jo

je občinski sindikalni svet Bežigrad pripravil posebej za delavce iz sosednjih republik v festivalni dvorani in na kateri so nastopili ansambli iz sosednjih republik. Prvo vprašanje, ki se zastavlja ob tej priložnosti, je, ali jo je resnično dolžan organizirati sindikalni svet ali ni morda za to veliko bolj poklicana samoupravna kulturna skupnost. Drugo vprašanje pa je, ali taka prireditev – doslej je bila v Ljubljani v treh letih tretja – lahko zadosti vsem kulturnim potrebam. Najbrž ne, pa četudi dodamo še televizijske sprejemnike, ki jih imajo v nekaterih samskih domovih in pristoječe obiske kinematografskih predstav. Dosti dlje – če izznamemo množične obiske nogometnih tekem – pa možnosti kulturnega življenja za priseljence ne sežejo.

Morda bi veljalo posneti pubudo iz Kočevja, kjer je sicer za mlade na splošno možnosti za razvedrilo in kulturno življenje.

● Po televizijski oddaji v živo, v kateri so spregovorili o nezakonitem zaposlovanju delavcev iz drugih republik in pokrajin pri samostojnih obrtnikih-kooperantih, nihče od sezonskih delavcev ni hotel reči ne bele ne črne za tisk. Pojasnili so le, da so po tej oddaji poleg besednih obračunov pece tudi pesti...

nje bore malo. Med mladimi je tudi okrog štiristo delavcev iz sosednjih republik. In tudi tem je namenjen program dela občinske konference ZSMS, ki ga bodo začeli uresničevati, ko bodo dobili prostore. V novoustanovljenem centru klubskih dejavnosti (obetajo dvajset različnih aktivnosti) bo dovolj možnosti tudi za vključevanje mladih delavcev iz sosednjih republik in verjetno jih bo pritegnilo dejstvo, da bodo v okviru aktivnosti ohranjali tudi kulturo in tradicijo sosednjih republik in pokrajin.

In kako bodo delavci iz sosednjih republik in pokrajin živeli pri nas jutri? Uresničevanje zakonskih določil, družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov bo logično njihov položaj izboljšalo. Vseh dilem in še vedno prisotne pristranske miselnosti pa zakoni žal ne morejo odpraviti!

Zaposlovanje sezonskih delavcev še šosebej izstopa v vrsti problemov in težav pri

● KAVROH ŠUVIČ, šestindvajset let, doma iz Velike Kladuše: V Sloveniji sem že pet let. Najprej sem delal kot sezonski delavec, zdaj so mi pri Gradisu priznali pol kvalifikacije. Osební dohodek je zato nekoliko višji kot za nekvalificirane sezonske delavce, vendar ne večji od dvajset dinarjev na uro. Delovni pogoji na gradbišču niso najboljši, neredko delamo več kot osem ur. Tudi za malico ni poskrbljeno, pogosto pa nam delodavci ne dovolijo iti v trgovino in si kupiti hrano. Urejeno imam stanovanjsko vprašanje – imam namreč ženo in dva otroka – saj sem pred letom dobil od podjetja stanovanje v Jaršah.

zaposlovanju delavcev iz sosednjih republik. Še toliko bolj glasno je to vprašanje, ker je bilo letos v Sloveniji na delu okrog dvajset tisoč petsto delavcev-sezoncev oziroma okrog pet tisoč več kot lani. V to število naj bi bili vključeni tudi delavci pri samostojnih obrtnikih-kooperantih. Naj bi bili, kajti natančnega števila teh delavcev v strahotnem kaosu »tega zaposlovanja« ne zna ta hip nihče izračunati.

Dejstvo pa je, da življenjski pogoji sezoncev še znatno slabši kot za delavce, ki delajo v Sloveniji dlje kot eno sezono. Izvezti bi morali le Kočevje, kjer so že obrestujejo nekajletni napori za vključevanje teh delavcev v novo delovno in življenjsko sredino. Zaposleni so večinoma pri Zidarju in Združenju kmetijsko gozdarskih podjetij, zagotovljeno imajo prehrano, urejeno bivanje v samskih domovih. Zaškriljele bi pri prehrani za gozdarske delavce – problem pa je v tem primeru enako težak tudi za slovenske delavce.

Precej drugače je v Novem mestu, kjer delavce iz drugih republik zaposlujejo v

SGP Pionir, v IMV, Krki in Novoteksu. V SGP Pionir imajo zanje samski dom. Delovne organizacije, ki zaposlujejo tudi sezonske delavce, pa za te niso veliko naredile. Stanovanja si morajo najti sami, tako spijo v barakah, utah, garažah – seveda za mastno odškodnino lastniku. V Novem mestu ni neznanka prodajanje delovne sile, saj je znano da v novomeškem hotelu sedi »šef«, ki po potrebi zagotovi toliko in toliko parov delovnih rok.

V Pomurju je pregled nad zaposlovanjem sezonskih delavcev nekoliko lažji, saj so večinoma zaposleni prek kooperantov pri tozdu Konstruktor-Pomurje. Ta tozda ima namreč sklenjeno pogodbo o kooperacijskem delu z desetimi obrtniki (vsi so iz Makedonije), ki pa so le redko na gradbiščih. Tudi tu se ponavlja resnica, da je delavec pri kooperantih več, kot bi jih smelo biti, da so le redko socialno zavarovani, da nimajo ustreznih zdravniških spričeval niti niso opravili preizkusa znanja o varstvu pri delu. Delajo seveda po dvanajst in še več ur na dan. Nekateri imajo vsaj toplo malico zagotovljeno, čeprav jim je nihče ne regresira. Prebivajo v dotrajani baraki v industrijskem delu Murske Sobotice – do pet jih je v sobi, tople vode in ogrevanja nimajo, kot nimajo kuhinje, zato seveda žulijo suho hrano.

V Mariboru je petintrideset kooperantov sklenilo pogodbo s posameznimi delovnimi organizacijami za opravljanje določenih del. Ti kooperanti imajo še sedemindeset podkooperantov, tako da naj bi v Mariboru delalo, predvsem v gradbeništvu, nekaj več kot dvesto sezonskih delavcev. Nadur jim seveda ne plačujejo, čeprav opravijo nekateri tudi po tristo in več ur na mesec. Tudi za stanovanje in hrano so v mariborskih delovnih organizacijah bore malo storili, sem in tja ponudijo sezoncev le prostor v samskih domovih.

Tako kot v drugih krajih, tudi novogoriški inšpektorji poskušajo reševati posamezne probleme nepravilnega, z zakoni skreganega črnega zaposlovanja – problemom pa tudi tu niso kos, saj delovne organizacije pobud inšpektorje za spreminjanje tovrstnega zaposlovanja nečejo slišati. Izjema je v Novi Gorici le SGP Gorica, ki ima pogodbe s kooperanti vsaj delno urejene.

Na slovenski obali se poleg sezonskih gradbincev, teh je okrog 460, zaposlujejo tudi sezonski gostinski delavci, katerih število v glavni sezoni seže do tisoč. Sezonski gradbinski delavci so zaposleni pri 116 samostojnih obrtnikih, ki delovni organizacije za vsakega delavca zaračunajo od 60 do 90 dinarjev na uro. Nobena skrivnost pa ni, da dobijo delavci v restnici na roko – brez izplačilnega lista, od 25 do 30 dinarjev na uro.

Tudi v Ljubljani, kjer naj bi bilo okrog dva tisoč sezonskih delavcev, slednji neredko živijo človeka nevredno življenje. Morda je slišati strahotno, toda ob nepopolnih podatkih o številu delavcev na gradbišču in o njihovih imenih bi cement iz velike cisterne lahko pokopal pod seboj delavca – pa za to na velikem gradbišču nihče niti vedel ne bi. Kot bi zaradi neznanja iz varstva pri delu z visokega gradbišča lahko padel delavec in nehoti stregel po življenju tistim, ki delajo na tleh. Takih nesreč sicer ni – zato pa je veliko manjših, ob katerih se razgrinjajo vse nepravilnosti zaposlovanja pri obrtnikih-kooperantih.

Nič novega ni, da je takemu obrtniku težko dokazati nepravilnosti, saj so spretni in iznajdljivi. Pa tudi če jim nepravilnosti dokažejo, so na primer zaradi neurejenega zdravstvenega zavarovanja svojih delavcev kaznovani s štirimi tisočaki!

Najbrž ob tem ni mogoče prezreti odgovornosti delovnih organizacij, ki sklepajo pogodbe s kooperanti. Očitali bi jim lahko, da po pravilu ne sklenejo z njimi samoupravnega sporazuma o varstvu pri delu, čeprav zakon to narekuje. Svetla izjema je le SGP Grosuplje, a še ti so ostali le pri predlogu. Vprašali bi jih lahko, če so spregledali, da odgovornost za varstvo pri delu in morebitne nesreče nosi tisti, ki je odgovoren za delo na gradbišču. To pa ni kooperant, saj ti na gradbišče pridejo le izjemoma.

● Ljubljanska sanitarna inšpekcija redno pregleduje 280 obratov družbene prehrane v delovnih organizacijah; v 121 obratih jedi tudi pripravljajo, medtem ko jih v 159 le razdeljujejo. Vključeni so seveda tudi obrati družbene prehrane v delovnih organizacijah, ki zaposlujejo delavce iz sosednjih republik in pokrajin. In kako ti obrati ustrezajo predpisom? Inšpektorji so v zadnjem letu in pol napisali vrsto ureditvenih odločb – zaradi neurejenih prostorov, pomanjkljive higijene, napačnega ravnanja z živilom in podobno. Očitno pa odločbe ostajajo le popisane kos papirja, saj se v vrsti delovnih organizacij razmere še niso spremenile! Naštetimo le nekatere:

- Color (Medvode, Preska, Rakovnik) – obroke pripravijo oziroma razdelijo 1200 delavcem
- Donit (Medvode) – pripravijo tisoč obrokov na dan
- GIP Gradis, TOZD Ljubljana okolica – vsak dan razdelijo 60 obrokov
- GP Grosuplje – 400 obrokov na dan
- Megrad – 1600 obrokov na dan
- GIP Obnova – 160 obrokov razdelijo vsak dan
- Komunalno podjetje, tozdi Rast, Javna Higiiena in Odlagališče smeti – vsak dan razdelijo 220 obrokov
- Litostroj – na dan pripravijo 3500 obrokov
- Slovenije ceste – na dan razdelijo 200 obrokov
- SGP Pionir – vsak dan pripravijo 700 obrokov
- Cestno podjetje Ljubljana – samski dom – vsak dan pripravijo 80 obrokov
- Gradis Celje v Novih Jaršah – na dan razdelijo 70 obrokov
- Gradis na Šmartinski – na dan razdelijo 150 obrokov

● Zanimivi so podatki, kako ustrezajo higienskim normativom začasna ali trajna prebivališča za delavce iz sosednjih republik in pokrajin v samskih domovih in začasni barakarskih naseljih. Le malo je teh prebivališč, ki jim sanitarni inšpektorji ob rednih pregledih ničesar ne očitajo – če je vse lepo in prav, pa prav gotovo skoraj v vseh domovih in barakah delavci živijo hudo na tesno.

Sicer pa pogledimo, koliko ureditvenih odločb inšpeksijskih služb je v delovnih organizacijah naletelo na gluha ušela oziroma koliko je takih prebivališč za delavce iz sosednjih republik in pokrajin, ki se jih sploh ne izplača popraviati in urejati. Sanitarni inšpektorji so sanacijske odločbe napisali naslednjim samskim domovom:

- SGP Grosuplje – samski dom in dom učencev na Vojkovi ter samski dom na Linhartovi
- GIP Obnova – samska domova na Šmartinski in Pokopalški ter dom učencev na Lončarski stezi
- SGP Slovenija ceste – za oba domova na Šmartinski
- Ljubljanske opekarne – obrat INDOP
- SGP Hrastnik – dom na Poti v Hrastovcu
- SGP Pionir – dom v ulici Vide Pregarčeve
- Megrad – dom na Celovski 143
- GP Objekt – dom Pod hribom
- GP Tehnika – dom na Zelenu poti
- Komunalno podjetje Ljubljana – samski dom na Povšetovi
- Aero Celje, tozdi Goričane – samski dom v Medvodah
- Agrostroj – začasna prebivališča v Dragi 41, ki pa jih že dolgo uporabljajo za stalno prebivališče
- Cestno podjetje Ljubljana – samski dom v Podutiku
- Hoja – samski dom na Robovi ulici
- Staninvest – samski dom na Zaloški
- Sprejemni center na Poljanski 40
- Obrtno podjetje Moste – dom na Zaloški 113

Tu so začasna, sezonska prebivališča za delavce iz drugih republik in pokrajin, v katerih življenje ni mogoče in jih bodo morale posamezne delovne organizacije slej ali prej porušiti:

- SGP Grosuplje, tozdi Operativa – barake na Cesti dveh cesarjev, na Linhartovi cesti, v ulici Malči Belčeve in ob Jesihovem štrahonu
- Ingrad Celje – barake v Kosezah
- GIP Obnova – začasno naselje na Vojkovi
- GIP Vegrad Velenje – v Stepanjskem naselju še vedno prebivajo delavci v barakah, čeprav bi jih morali že porušiti
- GP Tehnika – začasno naselje na Jeranovi
- GP Tehnika – začasna prebivališča ob Zelenu poti
- Ljubljanske opekarne – barake ob Cesti na Brdo
- Cestno podjetje Ljubljana – lesene barake v Podutiku
- Megrad – začasna prebivališča v Poljanah, Šentvid
- SGP Agroobnova – začasna prebivališča Pod ježami, ki jih pogodbeno odajajo drugim delovnim organizacijam.

Naštetimo še delovne organizacije, ki na sanacijske odločbe inšpeksijskih služb niti odgovorile niso, kaj šele, da bi pripravile sanacijske programe:

- GP Obnova, Cestno podjetje Ljubljana, SGP Hrastnik, Megrad, Univerzal, Vegrad, SGP Zidar Kočevje, SGP Surovina Maribor

Ljubljanske inšpeksijske službe so že ponudile v premislek zamisel, naj bi v prihodnje sezonske delavce zaposlovali le prek skupnosti za zaposlovanje, ker naj bi zagotovili ustrezne zdravniške preglede, preizkuse znanje iz varstva pri delu in seveda ustrezne pogodbe o delu, ki bi zagotavljale vse minimalne standarde.

Vprašanje pa je, ali bodo organizacije združenega dela navdušene nad takim predlogom, saj je zaposlovanje za določen čas precej dražje kot pogodba s kooperantom, ki naj bi sam zagotovil delavcem prebivališče, hrano, regrese, nadomestila za

ločeno življenje. Poleg tega ima pogodba s kooperantom še eno prednost – v gradbeništvu natančnega časa gradnje ni mogoče predvideti vnaprej. In tveganja, da bodo morali za določen čas zaposlene delavce plačevati tudi, če bo gradnja končana, pri pogodbi s kooperantom ni. Ko je delo opravljeno, je pač opravljeno...

Podatke so prispevali Milovan Dimitrič, Janez Bertonec, Majda Struc, Ivan Gorenčar, Dušan Grca, Slavica Crnica in Jana Taškar, ki je gradivo pripravila za objavo.

Portret tedna Maria de Lurdes Pintassilgo

»Začenja se stodnevna vojna«, je 31. julija zapisal desničarski dnevnik v Lizboni; naslednji dan je bila sestavljena vlada, za katero je 24. julija dobila mandat petdesetletna inženirka kemije – kot lady Margaret Thatcher – Maria de Lurdes Pintassilgo, leva katoličanka, nekdanja portugalska predstavnica v UNESCO, in kot ji desnica očita, osebnopriljalnica Salazarjevega naslednika dr. Marcela Caetana, katerega je »poslušala kot človeka in profesorja, ne pa kot politika«, kot sama pravi.

Njenih »sto dni« se je z začetkom predvolilne kampanje začelo iztekati; izredne volitve za drugi portugalski parlament so določene za 2. december, poglavna naloga, ki ji jo je predsednik Eanes naložil, pa je bila, pripraviti v zdušje zanje, se pravi, zagotoviti ozračje, v katerem bi portugalski volivci v optimalnih okoliščinah mogli dati deželi operativno parlamentarno večino, nujno potrebno, če naj Portugalska uspešno in brez večjih notranjih pretresov prebrodi probleme porevolucionarne obdobja; 24 odstotno inflacijo, brezposelnost, ki zajema 350.000 delavcev ali 8,4 odstotka aktivnega prebivalstva, hud zunanjetrgovinski primanjkljaj, ki ga je naftna kriza še povečala, ter gospodarsko recesijo, ki v perspektivi postavlja na kocko socialni mir v deželi.

Odločna, katoliška, a neustrankarska premierka, ki je pred časom vzbudila pozornost in občudovanje predsednika Eanesa s prodorno in konkretno studijo o socialnih problemih dežele, je avgusta sestavila »stodnevno« mlado vlado, v kateri je ona najstarejša; 15 ministrov in 29 državnih sekretarjev se namreč uvršča v starostni razpon od 35 do 40 let. V vladi sta ostali samo dve »bivši« osebnosti, razen štirih vojakov sami neustrankarski v glavnem katoliško orientirani civilisti; vojski so zasedli notranje ministrstvo (kapetan Costa Bras), informacije (major Figueredo), obrambni resor (polkovnik Loureiro dos Santos) ter ministrstvo za mladino in šport (podpolkovnik Beganha), vsi iz vojaškega kroga, ki uživa popolno zaupanje predsednika republike.

Premierka je za svoj kabinet navedla tri značilnosti: strankarsko neodvisnost, profesionalno kompetenco in izkušnost v upravljanju. Te značilnosti so bile nekako potrjene, vsaj posredno, v parlamentu, ko mu je Maria de Lurdes Pintassilgo predložila v razpravo in podtrditve svoj program: socialni mir, nadaljevanje agrarne reforme v okviru ustavnih zakonov, pooblastilo da začne nova pogajanja z Mednarodnim monetarnim fondom za nova posojila in da razpiše notranje posojilo, oboje z namenom, da se pokrije zunanjetrgovinski primanjkljaj, zaustavi recesijo in pozivi gospodarsko rast. Levo katoličanko so najbolj besno napadli prav v tistem političnem prostoru, ki mu nazorsko pripada: konservativna CDS, ki se ima za nekakšno portugalsko varianco zahodnoevropske krščanske demokracije, in desno usmerjena socialdemokratska stranka, ki po svoji politični vsebini v nobenem primeru ne sodi v prostor delavske leve. Podpora, čeprav pogojno s pridržki, je dobila v dokaj heterogenem političnem prostoru. Portugalska komunistična partija jo je pogojno, a aktivno podprla, komunistična »Intersindical«, v kateri je včlanjenih štiri petine portugalskih delavcev, pa je do novih volitev ponudila socialni mir, kar je vladi omogočilo, da opravi glavno poslanstvo, to je, da zagotovi mirno ozračje za predčasne parlamentarne volitve. Socialistična stranka je njeni vladi izkazala »blagohotno

in razumevalajo« naklonjenost, čeprav so prav socialisti kot najmočnejša stranka v državi načelno nasprotovali sleherni neustrankarski vladi, ne glede na to, kdo jo sestavlja in kakšen je njen program. In končno, premierka je dobila moralno podporo v konservativni cerkveni hierarhiji, na katero se sicer opira politična desnica, najhujša nasprotnica Marie Pintassilgo.

Premierka je takoj ob nastopu nakazala, da uvaja tudi nov stil v delo svojega kabineta, stil z izrazito socialno vsebino. »Vlada bo v svoji gospodarski in socialni politiki skrbno upoštevala naslednje kriterije: kaj se proizvaja, kdo proizvaja in komu so proizvedeni namenjeni...« Ta »stil dela« pa ni bil edini vladni prispevek k socialnemu miru, ki ga je novemu kabinetu ob investituri ponudila sindikalna centrala »Intersindical«. Vlada odločne »prve dame« je neustrašeno dregnila v osir, kateremu se je s popuščanjem desnici skušala izogniti celo socialistična stranka, ko je 19. januarja lani bila prisiljena skleniti vladno koalicijo s konservativno CDS. »Zemlje ne moremo vračati tistim, ki je ne obdelujejo; agrarna reforma se bo nadaljevala v ustavnih okvirih...«, je izjavila in s tem povzročila preplah in še večje nezadovoljstvo v krogih veleposelnikov iz Alenteja, ki so jim prejšnje vlade, vključno s koaličijsko vlado socialistov in konservativcev, začeli vračati razlašeno in kolektivizirano zemljo na podlagi zakona, ki je dobil ime po avtorju, desnem socialistu Baretu. Kabinet Marie de Lurdes Pintassilgo je namreč ustanovil posebno komisijo z nalogo, da raziše način izvajanja in posledice »zakona Baret«. Komisiji ni bilo težko ugotoviti posledice: spopadi med veleposelniki in nacionalno gardo, ki je izvajala Baretov zakon, na eni, ter kmeti, ki so branili z revolucijo pridobljeno zemljo, na drugi strani. Baretov zakon je torej hudo ogrozil socialni mir, ki je bil znova vzpostavljen z napovedjo, da se bo agrarna reforma nadaljevala.

Uradniška vlada pa je izpričala politične ambicije tudi na zunanje političnem področju. Portugalska je v »sto dneh« Marie Pintassilgo okrepila »odpiranje« do tretjega sveta, kar sicer ni revolucionarna novost porevolucionarne Portugalske, novost pa je, da je poiskala pot do arabskih držav, ki so skoraj vse tretgale diplomatske stike z Lizbono, ko je ta priznala Izrael. Premierka ima v programu, da še pred iztekom svojega mandata obišče Irak (nafta) in Jordanijo, zunanji minister João de Freitas je napovedal obisk v Siriji, Libiji in Bahreinu, medtem ko bo prve dni novembra portugalska vlada gostiteljica šefa palestinske osvobodilne organizacije Arafata. Vse to sicer sodi v okvir odpiranja do »tretjega sveta«, ki je dal v svoj program Mario Soares takoj po aprilski revoluciji 1974, ko je bil zunanji minister, odpiranja, ki pa se je do slej konkretno manifestiralo predvsem v prostoru nekdanjega kolonialnega imperija in v navzočnosti v Colombo ter letos v Ha'ni, kjer je bila Portugalska prisotna kot opazovalec.

Vse navedeno je delna bilanca »stotih dni« Marie de Pintassilgo, ki se izteka. In na podlagi te bilance je opravičen občutek, da je kemijska inženirka in predsednica uradniške vlade opravila svoje poslanstvo: po vsem videzu je zagotovila normalno vzdušje za predčasne volitve, v zunanje politični orientaciji pa se je spretno izognila konfliktnim čerem.

Miran Suštar

foto Joco Žnidaršič

Gospodarska vprašanja nevrščenih Havana zahteva pogum in zavrača delne reforme

Ekonomski dokumenti 6. konference nevrščenih na vrhu poudarjajo opiranje na lastne sile

Ta hip je še prezgodaj, da bi v detaljih opredelili zgodovinske razsežnosti gospodarskih sklepov šeste konference nevrščenih na vrhu v Havani. Z razdalje dveh mesecev so sicer bolj razločne nekatere podrobnosti, ki ob koncu konference, zavoljo številnih korektur in dodatkov in ker se je o mnogočem odločalo prav zadnji, vso noč dolgo razpravo za zaprtimi vrati, tudi poročevalcem iz Havane niso bile znane, toda še vedno ni na voljo zadnje inačice sklepnega dokumenta. Končna redakcija listine, ki bo deponirana v dokumentacijskem centru gibanja v Colombu, bo zaradi proceduralnih razlogov objavljena z zamudo, šele potem, ko bodo članice gibanja poslale gostitelju morebitne pripombe na zdajšnje sklepe.

Kljub temu pa časovni razmak in zdaj dostopna verzija dokumenta, ki, sodeč po nedavnih razpravah koordinacijskega biroja gibanja v New Yorku in predstavnikov nevrščenosti pred generalno skupščino, v primerjavi s prejšnjimi osnutki ne bo doživel bistvenih popravkov, sedaj gotovo že dovolj natančneje razčlenitev gospodarskih poudarkov konference šefov držav ali vlad nevrščenih, ki je bila na Kubi med 3. in 9. septembrom letos.

Zdaj je brez dvoma mogoče povsem potrditi domnevo, da so bila ekonomska vprašanja precej bolj akcentirana, kot je bilo razbrati iz prvih vtisov, v katerih so na račun zvišanih tonov v razpravah in polemiki izstopale nekatere razgrete politične teme. Gospodarski pogovori so potekali precej bolj gladko in sproščeno. Polja, na katerih so se interesi razpravljavcev pokrivali, so bila to neprimerno širša, sklepi pa enodušnejše sprejeti.

Gospodarske poudarke pohavanske strategije nevrščenosti vsekakor najbolje pokaže primerjava s sklepi predzadnje konference gibanja na vrhu v Colombu. Upoštevati moramo, da bistvo vseh razlik temelji v drugačnih nalogah obeh konferenc. Colombo je bil dejansko premiera programa nove mednarodne gospodarske ureditve in njegova poglavitna naloga je bila

zato potrditev enodušnosti nevrščenih za idejo, ki je tedaj šele prodirala v svet, in opredelitev osnovnih potez praktične uresničevanja zamisli.

Povsem drugače je bilo v Havani, kamor so nevrščeni že prišli s polno torbo izkušenj. Havana je imala opravka z novimi nalogami, zlasti z natančnejšim razčlenitvijo mednarodne gospodarske situacije, tehtenjem razmerij sil v svetovnem gospodarstvu in iskanjem ustrežnejših poti k novi mednarodni ekonomski ureditvi.

Izpolnjevanje pohavanske gospodarske strategije bo, v kratkem, teklo zlasti po dveh tihih: gospodarskem povezovanju nevrščenih in držav v razvoju in iskanju najboljših poti za učinkovito sodelovanje z razvitimi državami. Tira se zdita precej vsakebdi, in nalogi celo v nasprotju. Toda univerzalno in globalno razsežnost strategije nevrščenih je po mnenju analitikov mogoče pojasniti samo, če razumemo njeno dvojnost. Opiranja na lastne sile in krepitve pogajalskih pozicij glede na razvite dežele ni mogoče obravnavati ločeno. Nalogi se v resnici prepletata in uspeh ene je odvisen od uspešnega izpolnjevanja druge. Navidezna dvojnost je v bistvu dialektična povezanost med nalogami nevrščenih in dveh slojih mednarodnega sodelovanja.

Pomembno razliko med predzadnjim in zadnjim srečanjem šefov držav ali vlad nevrščenih vsekakor razkrijejo že uvodne vrstice ekonomskih deklaracij obeh konferenc. Medtem ko se colombska deklaracija prične z ugotovitvijo nevrščenih, »da so ekonomska vprašanja najbolj aktualna vprašanja v mednarodnih odnosih«, havansko besedilo uvaja ugotovitev navzočih šefov držav ali vlad, »da so se gospodarski problemi, s katerimi se soočajo države v razvoju po peti konferenci na vrhu, še bolj zaostriili, kar je opaziti v nenehnem poglabljanju prepada med deželami v razvoju in razvitimi in v zastoju v pogajanjih o prestrukturiranju mednarodnih gospodarskih odnosov.«

Takšni toni zaskrbljenosti nad poslabšanjem in splošno zapletenostjo gospodarske situacije v svetu nedvomno določajo vsebino gospodarskega dela zaključnih dokumentov havanske konference. Dejali bi lahko, da besedilo poudarjeno odraža prepričanje nevrščenih, da je vzpostavitev nove mednarodne gospodarske ureditve edina in nujna pot k razrešitvi vprašanj razvoja in razpletanju globoke krize, ki je zajela vsa polja mednarodnih gospodarskih odnosov. Hotenja za novo gospodarsko ureditev niso nevrščeni nikoli razumeli kot enostransko zahtevo po prelitvanju sredstev od bogatih k siromašnim in samo kot razmerje med razvitimi in nerazvitimi. Ko nevrščeni od drugih zahtevajo nujno spremembo stroja gospodarstva, terjajo spremembo tudi od sebe.

To se bržkone še nikoli ni odrazilo v tej meri kot v Havani. Poglavitno vzdušje havanskih sklepov daje seznam resolucij, na začetku katerega so resolucije o političnih smernicah krepitve kolektivnega opiranja na lastne moči, o globalnih pogajanjih povezanih z mednarodnim gospodarskim sodelovanjem za razvoj, o skupni pomoči državam v razvoju brez izhoda na morje in o posebnih ukrepih v korist najmanj razvitih držav.

Nevrščeni so v Colombu sprejeli 12 resolucij z gospodarskimi nalogami, v Havani pa 9. Takšno formalno primerjanje daje varljiv vtis o razlikah pri poudarjanju gospodarskih vprašanj. Pojasniti je treba, da gre večje število colombskih resolucij na rovaš številnejših drobnih tem, denimo, restitucije umetniških del državam, iz katerih so bile nezakonito odstranjena, oskrbe in distribucije farmacevtskih izdelkov, ustanovitve banke držav v razvoju in podobno. V havanski listini pa je večina takšnih sklepov dobila mesto v akcijskem programu.

Sicer pa že tudi sama primerjava zajetnosti gospodarskih dokumentov zadnje in predzadnje konference na vrhu v nekem smislu pokaže na pomen, ki so ga dobivala gospodarska vprašanja. To ne velja za akcijska programa, ki naštevata drugačne naloge pod bolj ali manj enakimi naslovi, kajti gre za konkretne naloge gibanja na posamičnih gospodarskih področjih. Zato pa so s tega zornega kota razlike občutnejše v besedilih ekonomskih deklaracij, ki uvajajo gospodarske listine obeh konferenc. Colombska deklaracija ima 40, havanska pa 117 oštevilčenih oddelkov, ob tem pa prva 8, druga pa 19 samostojnih poglavij.

Obema besediloma je, če preletimo naslove, skupna le ocena gospodarske situacije, sicer pa so za colombsko deklaracijo značilne, denimo, teme kot »boj za osvoboditev in neodvisnost«, ali »nevrščenost in ekonomski razvoj«, ki so v havanski deklaraciji obdelane pod preciznejšimi na-

slovi, na primer, »pogajanja za vzpostavitev nove mednarodne ekonomske ureditve«, »industrializacija«, »suverenost nad naravnimi bogastvi« in podobno.

Zaskrbljenost, ki jo odraža poglabljena ocena mednarodnih gospodarskih odnosov v havanski deklaraciji temelji na ugotovitvi, da razviti industrijski Zahod, kljub energetski in drugim krizam, ki kažejo naraščanje vzajemne odvisnosti, noče pristati na globalno spreminjanje zdajšnjih razmerij.

Neuspeh letošnjega petega UNCTAD (konference OZN za trgovino in razvoj v Manili in sestanki najvišjih predstavnikov Zahoda kažejo, da razviti ne le odkrito kršijo nekatere skupno sprejete odločitve združenih narodov, marveč lastne težave, ki so pravzaprav težave vse mednarodne skupnosti, razrešujejo v zaprtih krogih, pogosto tudi s pritiski na države v razvoju.

V takšnih razmerah po prepričanju nevrščenih ne preostane drugo kot še bolj dosleden in zavzet boj in iskanje optimalnih orožij proti odporom razvitih in izbiranje najboljših načinov razreševanja aktualnih vprašanj. Takšno novo vprašanje, ki se je v Havani zastavilo z vso ostrino, je bila nafta in z njo povezani energetske problemi držav v razvoju. Na prvi pogled morda preseneča, da nafta v zaključnem dokumentu srečanja ni dobila posebnega naslova, ker je bila nedvomno ena od tem, ki so najglasneje in najbolj pogosto odmevale v »Palacio de Convenciones«. Toda vedeti je treba, da gre za zelo široko in občutljivo vprašanje, katerega razreševanje je Havana kvečjemu nakazala.

Zato pa je bila nafta, a tudi vsa druga vroča vprašanja, celovito obdelana pod naslovom uresničevanja koncepta medse-

● Havanski akcijski program pod posebnim naslovom »Javna podjetja« poudarja zdajšnjost nevrščenih nad uspešno dejavnostjo ljubljanskega Mednarodnega centra za upravljanje podjetij v javni lastini v državah v razvoju. Konferenca je ocenila njegovo delo za konkreten in pomemben prispevek k napredku sodelovanja med nevrščenimi in drugimi državami v razvoju, in pozvala tiste države, ki k njemu še niso pristopile, da to storijo in omogočijo centru še uspešnejše delovanje.

bojnega sodelovanja nevrščenih in drugih držav v razvoju. Nafta je celo eno od področij, na katerih je še posebej očitno, kako velike so gnotne zmogljivosti držav v razvoju, ki jih lahko združeni porabijo v svoji strategiji razvoja, a tudi pri krepitvi pozicij v pogajanjih z razvitimi.

Ekonomska deklaracija poudarja, da je treba mednarodno vprašanje energije obravnavati v kontekstu globalnih pogajanj v okviru OZN in povezavi z reformo finančnega in denarnega sistema, spreminjanja odnosov na področju surovin, trgovine in na vseh drugih področjih, kjer je to bistveno za vzpostavitev nove mednarodne gospodarske ureditve.

Ameriki za grožnjo, ki iz ZRN preganja kapital v ZDA nič manj silovito, kot to počno šitske mule v Iranu ali italijanske rdeče brigade. Majhne skupine, ki zagovarjajo soodločanje, kot so spomnili na svojem kongresu storili »ameriški demokrati socialisti«, še vedno opisujejo kot »grde pastorkne glavne toka ameriške politike«. Z mešanico začudenja in humorja so opisovali ta kongres, ki je potekal v Houstonu v Teksasu, »sedežu naftnih mogotcev in cesarstvu svobodnega teknovanja«, povrh še v hotelu Holiday Inn, v kraju, ki seveda ne pozdravlja demokratskih socialistov. Čeprav ta politična skupina »obsoja sovjetski državni socializem, pred nacionalizacijo pa beži kot pred kugo«, njene ideje o soodločanju zvene preveč subverzivno.

»Zaboga, ne objavite imena mojega šefa,« je rotli sodelavec enega od senatorjev, ko je omenil, da ima ta politik nekakšne zveze z »demokratskimi socialisti«. Predstavnik senatorja Edwarda Kennedyja pravi, da je senatorja včasih videti z Michaelom Harringtonom, predsednikom stranke in človekom, ki je v šestdesetih letih »razkrinkal« revščino v Ameriki. Kennedyjev predstavnik brž pristavi da se ob takih priložnostih govori o politiki »samo na splošno«. Nihee si ne želi, da bi ga videli skupaj z ljudmi, ki predlagajo soodločanje ameriškim državam.

Za to so seveda tudi razlogi. Državna univerza na Floridi je pred kratkim ugotovila, ko si je utirala pot skozi džunglo lastništva in upravljanja ameriških družb, da okoli 2000 ljudi, ki imajo v rokah 3,500.000 vodilnih mest, upravlja s 55 odstotki celotnega premoženja od vseh 200.000 ameriških industrijskih podjetij, strnjeneja v okoli sto največjih družb. Delež pri lastništvu, ki zagotavljajo nadzorstvo, so vidni kot skozi meglico: newyorška banka Morgan Guaranty Trust si je zagotovila največ glasov v 56 od 122 največjih družb, Gitybank pa v petindvajsetih družbah. Morgan Guaranty Trust ima tudi največ glasov v Citybank, le-ta pa v prvi banki. Direktorski odbor v družbi, telo, ki predstavlja lastnike, je glavno orodje za nadzorovanje mreže bank, zavarovalnic in industrijskih družb.

Najbolj ugledni in tudi najbolj znani so »imperiji« družinskih finančnih dinastij Rockefellerjev, Mellonov Du Pontov, Fordov, J. P. Morgana. Tako na primer Rockefellerjevi iz samega »jedra« svojega imperija, ki ga sestavljajo štiri velike banke (tri newyorške in ena chicaska) ter tri velike zavarovalnice, prek približno 150 direktorjev v vrsti industrijskih družb nadzorujejo veliko večji prostor od tistega, ki ga zaobsega njihovo »jedro«, že samo po sebi velikansko, saj je strnilo 12 odstotkov ameriškega bančnega in 26 odstotkov zavarovalniškega kapitala. Nadrobneje razčlenjena legenda o »kapitalizmu brez kapitalistov«, o sistemu v katerem so se managerji ločili od lastnikov, ki se danes ukvarjajo samo še s slikami ali opero, zveni manj verjetno, kot trdijo v knjigah.

Zato je laže razumeti, od kod toliko vzmernjanja, ko je en sam delavski predstavnik prodiral v ekskluzivni svet direktorskih odborov, rezerviran za predstavnike lastnikov. Douglas Fraser je o vsem tem vzmernjanju izjavil: Mislim, da je to naslednji logični korak v razvoju ameriškega delavskega gibanja. Če se pogajate za zaslužek, lahko zgolj reagirate na odločitve managementa. Bistveno vprašanje pa je, ali bodo delavci lahko odločali o svoji usodi.«

● Jugoslavija je posebej poudarjena v akcijskem programu tudi kot gostiteljica letne skupščine Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada, ki je bila v Beogradu v prvih oktoberskih dneh. Šefi držav ali vlad nevrščenih so podčrtali pomembnost sestanka finančnih ministrov skupine 77, ki je bil sklican tik pred skupščino. Kot je znano, so se v Beogradu finančni ministri skupine 77, prvič na takšni ravni in ob takšni priložnosti, sestali in sprejeli osnutek akcijskega programa za reformo mednarodnega denarnega sistema.

Naslonitev na lastne moči kot temeljna politična zahteva in najbolj aktualna potreba gospodarskih prizadevanj gibanja je v zelo čisti obliki zapisana v resoluciji o političnih smernicah krepitve kolektivnega opiranja na lastne moči med državami v razvoju:

● nevrščeni morajo, ne da bi prejudicirali svoje nacionalne interese ali obveznosti, pri ponudbi svojih primarnih proizvodov in blaga dati prednost drug drugemu.

● prednost pri oskrbovanju se mora zagotoviti z direktno pogodbo med vlado države izvoznice in države uvoznice

● nevrščeni morajo sodelovati pri skupnih projektih, zlasti na področju petrokemičnih izdelkov, umetnih gnojil, kmetijske proizvodnje, prometa, komunikacij, plovbe in zavarovanja

● sodelovati morajo, ob skupnem financiranju in udeležbi pri rezultatih, pri raziskovanju in razvoju zlasti na področju obnovljivih virov energije in proizvodnji hrane

● izboljšati morajo učinkovitost in populnejsko izkoriščanje sredstev medvladnih institucij za financiranje razvoja

● ukrepati pri finančni pomoči drugim nevrščenim državam, posebno ko gre za najmanj razvite države

● nevrščene države morajo večji del svojih sredstev, ki jih investirajo zunaj svojih meja, naložiti v drugih nevrščenih državah, te pa morajo zagotoviti varnost takih naložb in jim omogočiti posebno ugoden tretman.

Havana je odprla novo perspektivo tudi na širokem področju globalnih pogajanj z razvitimi. Posebna resolucija o tem vprašanju poudarja nujnost pogumnih pobud ter novih konkretnih in celovitih rešitev pri spreminjanju mednarodnih gospodarskih odnosov in odločno zavrača delne reforme in improvizacije, ki lahko v najboljšem primeru odpravijo le kratkoročne zadrege. Šefi držav in vlad nevrščenih v resoluciji navajajo, da bodo imele središčno vlogo v pogajanjih z razvitimi ustanove OZN in na celi črti sprejemajo predlog koordinacij-

kefellerjevi iz samega »jedra« svojega imperija, ki ga sestavljajo štiri velike banke (tri newyorške in ena chicaska) ter tri velike zavarovalnice, prek približno 150 direktorjev v vrsti industrijskih družb nadzorujejo veliko večji prostor od tistega, ki ga zaobsega njihovo »jedro«, že samo po sebi velikansko, saj je strnilo 12 odstotkov ameriškega bančnega in 26 odstotkov zavarovalniškega kapitala. Nadrobneje razčlenjena legenda o »kapitalizmu brez kapitalistov«, o sistemu v katerem so se managerji ločili od lastnikov, ki se danes ukvarjajo samo še s slikami ali opero, zveni manj verjetno, kot trdijo v knjigah.

Zato je laže razumeti, od kod toliko vzmernjanja, ko je en sam delavski predstavnik prodiral v ekskluzivni svet direktorskih odborov, rezerviran za predstavnike lastnikov. Douglas Fraser je o vsem tem vzmernjanju izjavil: Mislim, da je to naslednji logični korak v razvoju ameriškega delavskega gibanja. Če se pogajate za zaslužek, lahko zgolj reagirate na odločitve managementa. Bistveno vprašanje pa je, ali bodo delavci lahko odločali o svoji usodi.«

Delavske unije v Ameriki so se doslej zadovoljevale s pogajanjem o plačah, nikomur pa še na misel ni prišlo, da bi sedel na dveh stoli. Pravico do pogajanja so si izbojevali šele po »veliki krizi« v tridesetih letih. Četrto stoletja povojnega naravnost neverjetnega vzpona ameriškega gospodarstva, vse do krize v letih 1973-1975, je omogočalo zviševanje zaslužkov, ob tem pa je vprašanje delavskega glasu v družbi postajalo brezpredmetno. Vse to se je zdaj spremenilo: po zadnjih podatkih ministrstva za delo je povprečna plača industrijskega delavca preračunana v dolarje, »očičene« inflacije, padla v letu 1967 od 90,86 dolarja na teden na 89,33 dolarja v letu 1979. Lastniki in managerji si ne morejo več z višjimi zaslužki kupiti molka in poslušnosti. Morda je ključno vprašanje, ali se bodo iz te krize porodili kakšni novi odnosi v ameriških družbah, tako kot so iz krize trideset let nastale delavske unije kot pogajalke o mezdah?

Business Week, eno od osrednjih glasil poslovne Amerike, je v skrbih zapisal: »Socializem ni za delavske unije več odvrtna beseda«. Najbrž je še prezgodaj za takšno zaskrbljenost, pa tudi za drugačno prerokovanje. Kaj tehtni razlogi pa so za napovedovanje velikih sprememb. Najbolj utemeljen razlog je najbrž, da so očit-

skega biroja nevrščenih o novem krogu globalnih in stalnih pogajanj o mednarodnem ekonomskem sodelovanju za razvoj, s tem da bi bila pogajanja naravnana na akcijo in bi omogočala integriran pristop obravnavanju vseh poglavitnih področij od surovin, energije, trgovine, do razvoja, denarja in financ.

Pomembna prvina havanskih sklepov so tudi akcenti politični treznosti pri presojanju o prednostnih nalogah gibanja, pri odločanju o vsakokratni bojni črti pogajanj z razvitimi in, ko gre za uresničevanje akcijskih programov konferenc, tudi ustvarjalni samokritiki. Šefi držav in vlad nevrščenih v uvodu akcijskega programa gospodarskega sodelovanja z zaskrbljenostjo ugotavljajo, da izpolnjevanje colombskega programa ni bilo v skladu s politično voljo niti z možnostmi, ki jih imajo nevrščeni pri medsebojnem gospodarskem sodelovanju. V uvodu je dalje poudarjena nujnost nadaljnje krepitve in dopolnjevanja programa vzajemnega sodelovanja in pospeševanja njegovega uresničevanja s sprejemanjem dinamičnih ukrepov, zlasti realističnih in takoj izvedljivih načrtov, pa tudi potreba takšnih političnih ukrepov, ki bi na nacionalnih ravneh in skozi skupna prizadevanja izboljšali kakovost in učinkovitost tega programa.

Akcijski program našteva dolgo vrsto konkretnih zahtev, vsekakor predlogo, da bi jih bilo mogoče naštetati na tem mestu. Omenimo naj le nekaj pomembnih načrtov, o katerih že dlje časa tečejo pogajanja, pa morajo biti po sklepu Havane uresničeni najkasneje do konca leta 1980.

Gre predvsem za pet projektov: sklad solidarnosti nevrščenih za gospodarski razvoj, načrt razvojnih olajšav, oblikovanje sveta združenja proizvajalcev in izvoznikov surovin, ustanovitev informacijskega centra nevrščenih o transnacionalnih korporacijah in kratkoročno ukrepanje pri hitrem razreševanju vprašanj, s katerimi se soočajo nekatere nevrščene države.

Podrobnejša vsebinska razčlenitev havanskih gospodarskih sklepov pokaže, da sta bistvi listin zadnjega in predzadnjega srečanja šefov držav in vlad nevrščenih med seboj tesno povezani in da havanski sklepi v celem rastejo iz colombskih. Naloge zastavljene v Colombu veljajo še naprej, vendar je morala politična taktika zaradi novih potreb nevrščenih nekatere od vprašanj precizirati, drugim pa zavoljo spremenjenih mednarodnih gospodarskih razmer odmeriti drugačno težo na prednostnem seznamu.

Če bo tedaj Colombo zapisan v zgodovini kot zasedanje, ki je oblikovalo ekonomsko strategijo nevrščenih, potem je Havana v tej strategiji v ospredje postavila opiranje na lastne moči in približevanje razvitim, ne na osnovi konfrontacije, temveč na osnovi skupnih interesov in dialoga enakopravnih sogovornikov, ki ga zahteva trenzna ocena zdajšnje situacije. Ali: če so bila gospodarska vprašanja v Colombu opredeljena za najbolj aktualna vprašanja, potem so bila v Havani tisto področje, od katerega bo zaradi enodušnosti stališč vseh nevrščenih v prihodnosti odvisna njihova politična moč in torej tudi uspeh njihovega zgodovinskega poslanstva.

Dušan Snoj

Chrysler zabredel v izgube

»Naftni šok« spravil Detroit na kolena

Dva tisoč ljudi upravlja s 55 odstotki premoženja blizu sto največjih družb

NEW YORK, novembra (od našega newyorškega dopisnika) – »Val vzmernjenja« je zajel Ameriko po novici, da bo voditelj delavske unije zasedel mesto med direktorji ene od največjih industrijskih družb v državi.

Novica se glasi, da bo Douglas Fraser, predsednik unije avtomobilskih delavcev, maja postal član odbora direktorjev družbe Chrysler, tretje ameriške proizvajalke avtomobilov. Z vseh strani kar dežujejo vprašanja: mar ne pomeni to sedeti na dveh stoli, ali bodo tudi druge delavske unije posnemale zgled, kako bodo managerji varovali svoje skrivnosti, ko se bodo z delavci pogajali o zaslužku, kaj ni to uvod v socializem?

Ze tolikšno vzmernjanje ob vesti, ki jugoslovanskemu bralec zveni čisto ne-

dolžno, potrjuje, da se je morda res zgodilo nekaj pomembnega za ameriške razmere. Chrysler predstavlja le »polovico« od »dveh in pol« avtomobilskih družb, kolikor jih ima Amerika po žolčni oceni Johna Kennetha Galbraitha, na kar ne smemo pozabiti. Chrysler, veliko šibkejši od svojih detroitskih tekmecev General Motors in Forda, je letos zabredel v izgube, kakršnih še ne pomnijo; številka se približuje milijardi dolarjev.

Letošnji »drugi naftni šok«, ki je napolnil blagajne naftnih sestra, je spravil Detroit na kolena. Vsa Amerika je pokonci

ob sporočilu, da so v tretjem trimesečju zabeležili za 1,25 milijarde dolarjev dobička, izkupiček General-Motors, največje ameriške avtomobilske družbe, pa se je v tem razdobju omejil na borih 26 milijonov dolarjev, medtem ko je Ford komaj gospodaril. Chrysler je s 740 milijoni dolarjev izgube, ki jo je ustvaril v devetih mesecih, na poti, da se umakne s prizorišča.

Še vedno se razvna razprava, ki ji ni videti konca – ali bi morali rešiti Chrysler, kot terjata družba in unija avtomobilskih delavcev, s pologom iz zvezne blagajne, da bi lahko vrnili posojila, ki jih družba namerava terjati od svojih finančnikov. Nekateri dokazujejo, da bo sicer ob delo več 100.000 delavcev, posredno ali neposredno odvisnih od obstoja Chryslerja. Drugi trdijo, da ne bodo prizadeti delavci, temveč lastniki: morda bo Volkswagen plačal milijardo ali še več za Chryslerjeve tovarne, ki na papirju veljajo 4 milijarde dolarjev; v njih naj bi stekla proizvodnja boljših avtomobilov, kot so jih doslej zmogli izdelovati Chryslerjevi managerji. Carterjeva administracija si pomišlja, pa tudi minister za finance se še pogaja z družbo okoli vsote, ki bi jo bila pripravljena izplačati zvezna blagajna. Unija avtomobilskih delavcev pa se je medtem odrekla zaslužkom, domenenjih z General-Motorsom in Fordom, ter prihranila Chryslerju dobrih 200 milijonov dolarjev za naslednji dve leti.

Ideje o tem, kako naj bi izplavali iz te krize, kar dežujejo. Ameriški vrh nima nič proti »narodnemu kapitalizmu«: zakaj Chrysler ne proda nekaj delnic svojim delavcem, je javno vprašalo osem senatorjev na čelu z voditeljem demokratske večine v kongresu. Senatski odbor za finance je menda analiziral sto družb, ki so deloma prešle v lastništvo delavcev, in ugotovil, da so čez približno tri leta povečale prodajo za 72 odstotkov, število zaposlenih je naraslo za 37 odstotkov, dobiček pa za 157 odstotkov. To je najbolj obetavna pot, trdijo senatorji, da zavro upadanje ameriške produktivnosti, največje težave v današnji krizi.

Nikomur pa doslej še ni prišlo na misel, da bi kateremu od delavskih predstavnikov ponudil mesto v direktorskem odboru. Narobe, vztrajanje, da se ne smeta »mešati« management in delavstvo, velja za vrlino, kateri se ima Amerika zahvaliti, da je »najbolj kapitalistična od vseh držav.« Nemški »mitbestimmung« velja v

Aktualen intervju

Sestavljena organizacija ni voz s petimi ojami

Franc Petauer: Osnovni smoter sestavljene organizacije je povečanje učinkovitosti dela

Sestavljene organizacije združenega dela so v težkem ekonomskem položaju zaradi številnih subjektivnih težav, pa tudi zaradi različnih družbenih ukrepov. Zaradi nakopičenih ekonomskih težav, ki se manifestirajo v najrazličnejših oblikah, se vsako podjetje po svoje bori, da bi si pridobilo čimveč dohodka in kljub sprejetim dogovorom in sporazumom ni pripravljeno na skupno sporazumevanje, ker ga je preprosto strah, da v tem skupnem sporazumevanju ne bo doseglo tistega, kar bi doseglo samo za sebe.

Franc Petauer

Topa je zmotno mišljenje, ki je nasprotno vsem načelom združevanja dela in sredstev. Kljub vsemu je prisotno tudi v SOZD Dobrina iz Celja, v katerem so združene trgovinske, gostinske, proizvodne in kmetijske delovne organizacije. Prav zaradi tega pa se je morala tudi ta sestavljena organizacija spopasti z novo organiziranostjo, ki naj bi SOZD Dobrina premaknila z mrtve točke. Nekaj več o tem nam je v pogovoru z novinarjema Gregorjem Puceljem in Zdravkom Štefancem povedal generalni direktor Dobrine Franc Petauer.

DELO: Kdaj je nastal vaš SOZD in zakaj ste morali začeti z njegovo reorganizacijo?

FRANC PETAUER: Konec decembra 1974 so podpisale samoupravni sporazum o vstopu v SOZD Dobrina 4 kmetijske organizacije, 3 trgovinske organizacije s poslovanjem na veliko in malo ter 8 delovnih organizacij s področja trgovine na drobno. Te organizacije so bile predvsem s širšega celjskega območja in so pokrivala celjsko regijo s kmetijskimi proizvodi in nasploh z oskrbo potrošnikov.

Ob vstopanju v SOZD Dobrina so se delovne organizacije zavedale, da SOZD Dobrina in njene članice ne bodo mogle v bodoče poslovati v takšnem organizacijskem sestavu kot vstopajo, ampak da bo potrebno v kratkem uveljavljati tako določila ustave kakor tudi zakona o združenem delu. Ko je bil leta 1977 ponujen prvi predlog organizacijskih sprememb, ki je zasledoval predvsem povezovanje po dejavnostih, tako vertikalno kot horizontalno, je pogojeval bistvene organizacijske spremembe večjih delovnih organizacij. Zaradi tega je ta predlog doživel neuspeh.

DELO: Kakšne naloge pa so v tem času po združitvi delovne organizacije zaupale sozud?

FRANC PETAUER: Predvsem je šlo za združevanje sredstev za hitrejši razvoj oziroma sofinansiranje skupnega programa investicijske aktivnosti. To je predstavljalo 10 odstotkov sredstev, namenjenih za razširjeno reprodukcijo 10 odstotkov sredstev amortizacije nad predpisano stopnjo. Prav tako so delovne organizacije prenesle pristojnost za skupni nastop do proizvodnje in zadolžile strokovne službe, da pripravijo predlog samoupravnega sporazuma o združevanju dela in sredstev med proizvodnjo in blagovnim prometom. To je bilo tudi izvršeno, in sklenjen je bil sporazum, h kateremu je pristopilo več kot 180 proizvodnih organizacij ter organizacij s področja blagovnega prometa. Sporazum je bil podpisan in pristopili smo k uresničevanju. Pa ni bilo pravega uspeha. Zaradi težav pri razreševanju prihodkovnih odnosov je tudi pri nas nastopilo mrtvilo in nepripravljenost nekaterih delovnih organizacij znotraj Dobrine, da uveljavljajo sporazum, ki so ga podpisale. Tudi v praksi smo naleteli znotraj Dobrine na odpor, ki se je odražal predvsem v tem, da se s proizvodnjo ni bilo mogoče dogovoriti za kvalitetnejše odnose, kot so bili vzpostavljeni s branžnimi sporazumi. Zaradi teh pojavov ni prišlo do uresničevanja tega sporazuma.

Ko smo v nadaljevanju našega dela postajali vse bolj neučinkoviti, delovne organizacije, združene v Dobrini, s takšnim delom niso bile zadovoljne in so nenehno zahtevale boljše organiziranost. Pojavile so se tudi prve grožnje, da bodo nekatere delovne organizacije zapustile SOZD. Tako je po letu dni medsebojnega prepričevanja prišlo do izstopa delovne organizacije »Hmezd« Zalec, ki se je formirala kot sestavljena organizacija združenega dela. (Hkrati je tudi »Savinjski magazin« iz Zalca izstopil, predvsem zaradi trditve, da smo neučinkoviti pri povezovanju in dogo-

varjanju s proizvodnjo ter nesposobni združevanja sredstev za hitrejšo realizacijo investicijskih programov, zlasti njihovega. Ta trditve je bila več ali manj upravičena, saj smo prvo združevanje uspešno izpeljali šele 1977. leta. Leta 1978 pa združevanje ni več uspelo, predvsem zaradi nasprotovanja večjih delovnih organizacij, med njimi Merxa in Tkanine.

DELO: S čim pa so to utemeljevali?

FRANC PETAUER: Predvsem s tem, da predlagana združitve sredstev ni v skladu z združitvami, ki jih napoveduje zakon o združenem delu. Predvsem je bilo sporno vlaganje v prehransko industrijo, mesno predelovalno in v mlekarstvo. Tu so bili očitki, predvsem tistih organizacij združenega dela, ki s temi panogami dejansko nimajo dohodkovnih vezi. Vendar smo mislili, da je tudi tekstilna trgovina dolžna v neki obliki solidarno sodelovati, saj njihovi delavci prav tako rabijo dobrine, ki se proizvajajo v teh prehranskih obratih. Vemo pa, da to ni povsem v skladu z zakonom o združenem delu, vseeno pa mislim, da to ni bil tako hud greh, da bi se te organizacije ad hoc tako postavljale kot so se.

DELO: Torej je vedno prevladal tisti ozekek podjetniški interes in razmišljanje samo o tem, kako bodo v delovni organizaciji ustvarili več dohodka, ga sami delili in ga tudi sami usmerjali?

FRANC PETAUER: Zaradi takšnega obnašanja znotraj SOZD Dobrina in zaradi njene neučinkovitosti, ki se je poleg slabega združevanja manifestirala tudi v tem, da velike organizacije niso soglašale, da se v imenu sestavljene organizacije nastopa na širšem jugoslovanskem trgu, je seveda povzročilo, da je tudi tretja delovna organizacija – to je Jelša iz Šmarja – sprejela sklep, da konec letošnjega leta izstopa iz sestavljene organizacije.

DELO: In kaj bi SOZD s skupnim nastopom lahko dosegel?

FRANC PETAUER: V okviru sestavljene organizacije Dobrina je bil opravljen promet trgovine na debelo za okoli 2 milijardi 600 milijonov dinarjev v letu 1978; prometa trgovine na drobno je bilo za okoli 2 milijardi 800 milijonov dinarjev. To je izredno pomemben obseg blagovnega prometa in Dobrina je s proizvodnjo in gostinsko dejavnostjo zasedala peto oziroma šesto mesto v Jugoslaviji v skupini sorodnih organizacij. To pa pomeni, da je bila izredno pomemben partner proizvodnji. Iz te mase blagovnega prometa se je lahko dogovarjala s proizvodnjo – kratkoročno ali dolgoročno – za zanimive ali pa dohodkovno uspešne poslovne dogovore, če bi seveda nastopala enotno. Razni člani znotraj Dobrine pa niso bili za to, da nastopamo enotno.

DELO: Za to so morali biti dovolj tehni vzroki?

FRANC PETAUER: Vemo, da so bile marsikateri stvari napačne v tem dogovarjanju, da se je od proizvodnje velikokrat neupravičeno zahteval določen delež skupnega prihodka za delo, ki ni bilo opravljeno. Tu imamo konkretno v mislih določena opravila trgovine na debelo. Če je to opravilo bilo izvršeno, potem je tisti, ki ga je izvršil upravičen na ta pripadajoči del. Na žalost pa je tako, da je dobil delež tudi, če dela ni opravil. Žal to dopušča neurejena zakonodaja, nedodelani prihodkovni odnosi, ne dovolj jasni bančni sporazumi.

DELO: Ali ti izstopi iz Dobrine niso nikogar spametovali, da bi razmislil o tem, kje so vzroki za neuspehe, in da bi začeli skupaj iskati neko smotrnejšo organizacijo?

FRANC PETAUER: Ti neljubi dogodki so privedli do tega, da je bilo resno postavljeno vprašanje, ali Dobrina, takšna kot je, sploh še lahko ostane. Prišli smo do prepričanja, da ne. Ne samo mi, ampak tudi družbenopolitična skupnost. Tako je decembra lani prišlo do širše razprave na seji občinske konference Zveze komunistov občine Celje. Občinski komite ZKS Celje je to vprašanje načel predvsem zaradi tega, ker je pet delovnih organizacij z območja Celja, združenih v sestavljeni organizaciji, in predstavljajo njeno jedro. Kajti SOZD Dobrina ni le 15 ali 20 ljudi v delovni skupnosti, SOZD Dobrina je 6.000 delavcev in 3.000 kmetov kooperantov.

Tako je prišlo do predloga organizacijskih sprememb celjske trgovine in do vsebinskih sprememb v sestavljeni organizaciji. Te spremembe predvsem nakazujejo, da se organizacije z območja celjske občine razformirajo in da se oblikujejo štiri nove delovne organizacije.

In sicer Blagovni center, katerega osnovna funkcija je zagotovitev pretoka blaga od proizvodnje do trgovine na drobno, praktično neke vrste servis in ne več klasična trgovina na debelo. Nadalje delovna organizacija Trgovina na drobno, ki naj bi združevala 13 temeljnih organizacij s področja trgovine na drobno. Nadalje delovna organizacija mlinsko-predelovalna industrija, ki naj bi združevala mlinsko proizvodnjo, pekarnice in slaščičarne. In delovna organizacija gostinstvo in turizem. Vse te štiri delovne organizacije imajo regijski pomen.

S tem pa so bile istočasno pogojene tudi vsebinske spremembe v sestavljeni organizaciji. Slednje se kažejo predvsem v tem, da se na ravni sestavljene organizacije oblikuje posebna finančna služba, ki postopoma preraste v interno banko. Na ravni sestavljene organizacije se prav tako oblikuje služba trženja. Glede na pomen, ki jo dobiva v teh novih družbenoekonomskih odnosih, ki se ustvarjajo med proizvodnjo in blagovnim prometom, bo ta služba imela še toliko večji pomen in prispevala bo tudi svoj delež, da se hitreje razrešijo prihodkovni odnosi. Pričakujemo, da bodo delovne organizacije podprle ta prizadevanja.

Pomembna novost je tudi v tem, da služba trženja oziroma Blagovni center prevzema vso odgovornost za skupno načrtovanje kmetijske proizvodnje.

DELO: Je zdaj ta reorganizacija SOZD Dobrina že v teku, ali se nanjo šele pripravljate?

FRANC PETAUER: Prve javne razprave o tem že tečejo. Vse delovne organizacije so seznanjene s temi spremembami. Organizirana je bila že prva razprava s sekretarji osnovnih organizacij zveze komunistov delovnih in temeljnih organizacij in predsednikov koordinacijskih odborov oziroma osnovnih organizacij sindikata, da bi se široko seznanili z osnovnimi razlogi, ki so narekovali, da je prišlo do organizacijskih sprememb, nadalje, da se podrobno seznanijo z obrazložitvijo predlaganih konkretnih organizacijskih oblik in tudi, da se seznanijo z ekonomsko obrazložitvijo, zakaj je prišlo do tega in pa, kje so jamstva, da je ta usmeritev zdaj pravilna.

V naslednjih dneh bo stekla razprava v združenem delu. Pričakujemo, da bodo v prvih dneh novembra na delavskih svetih delovnih organizacij potrdili pristop k tem

organizacijskim spremembam. Ta potrditev je praktično zelena luč za nadaljnje delo. Če ne bo zadržkov, se bodo določene spremembe lahko izvršile koncem leta. V nasprotnem primeru pa v ustreznem času – ali bo to 1. 4. ali 1. 7. prihodnje leto. Pomembno je namreč to, da ne gremo v razbijanje temeljnih organizacij ali enovitih delovnih organizacij, ampak se gre samo za njihovo smotrnejše povezovanje, ki bo v perspektivi zagotovilo večjo učinkovitost.

DELO: Zdaj boste torej morali pripraviti strokovna izhodišča za razvoj celotne sestavljene organizacije? Hkrati pa tudi nov sporazum o združevanju dela in sredstev za vse skupne in tudi za posamezne objekte?

FRANC PETAUER: Sporazum o združevanju dela in sredstev med proizvodnjo in blagovnim prometom je treba dopolniti. Zato naša pravna služba zelo pospešeno pripravlja vse te dokumente. Takoj, ko bomo imeli pripravljene te podrobne organizacijske spremembe, bomo dali v razpravo tudi ustrezne osnutke samoupravnih sporazumov in ostalih dokumentov, ki mo-

rajo biti sprejeti, da to sploh lahko uresničimo.

DELO: Kakšen je položaj skupnih služb sestavljene organizacije in njen odnos do delovnih organizacij in temeljnih organizacij?

FRANC PETAUER: Morda je ena od slabosti Dobrine izredno skromna zasedba strokovnih služb. Delovna skupnost skupnih služb sestavljene organizacije Dobrina šteje 16 delavcev. Teh 16 delavcev je razporejenih v štiri pomembnejše oddelke. To je finančna koordinacija, poslovna koordinacija, razvoj in investicije, služba organizacije dela in pravna služba. Jasno je, da so v vsakem od teh oddelkov po eden, dva, maksimalno trije ljudje in da ti s svojim delom in s svojo aktivnostjo ne morejo bistveno prispevati k nadaljnji usmeritvi posameznih dejavnosti znotraj sestavljene organizacije.

DELO: Kaj pa sodelovanje strokovnjakov iz posameznih DO pri skupnih projektih?

FRANC PETAUER: Tega sodelovanja je bilo zelo malo. Odkrito moram priznati, da je ta nepriljubljenost morda tudi posledica pomanjkanja časa ali pa posledica prevelike obremenitve v posameznih delovnih organizacijah. Povedati pa moram, da smo že lani skušali uveljaviti nov način financiranja delovne skupnosti, ki bi se odražal predvsem v smeri dejanske svobodne menjave dela. Obstajajo sicer ustrezni sporazumi, ki pa v praksi še niso uveljavljeni.

DELO: Kakšni so bili dosedanja odnosi med proizvodnimi in trgovskimi organizacijami znotraj Dobrine? Tu mislimo predvsem kmetijstvo. Ali so bili dolgoročni, prihodkovni?

FRANC PETAUER: Ti odnosi so sicer sloneli na samoupravnih sporazumih o trajnem poslovnem sodelovanju na družbenoekonomskih osnovah skupnega prihodka in dohodka, vendar se tudi znotraj sestavljene organizacije ni prišlo mnogo dalj. To pa predvsem zato, ker so to proizvodni osnovne preskrbe in ne dopuščajo dogovarjanja o delitvi skupnega prihodka. To so meso, mesni izdelki, mleko, sadje, vino in zelenjava. Za vse te proizvode smo vnaprej vezani z branžnimi sporazumi ali pa z družbenimi akti: kot je cena mesa, cena mleka in podobno.

DELO: Kako pa je s planiranjem in s pripravo srednjeročnega načrta? Zdaj ste namreč v procesu reorganizacije?

FRANC PETAUER: Že prej sem omenil, da te organizacijske spremembe posegajo predvsem na podjetniško raven. Temeljne organizacije ostajajo in osnova planiranja, je v temeljnih organizacijah. Če bomo sedaj izhajali iz tega izhodišča, ne bomo v ničemer ovirani, niti ne bomo grešili, ker bo temeljna organizacija jutri in tudi čez pet let. Prihodnje leto, ko naj bi bile te organizacijske spremembe že izvedene, pa ne bo težko priti do tistega pravega sred-

njeročnega plana, ki bo sicer slonel na temeljnih organizacijah.

DELO: Katere so osnovne prednostne usmeritve v novem srednjeročnem obdobju?

FRANC PETAUER: V kmetijski proizvodnji so primarne živinoreja, mlekarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in še nekaj vzporednih proizvodov. Določeni poudarki želimo dati gomolnicam, denimo krompirju, pa fižolu, ki je za dobro preskrbo Slovencev zelo pomemben. Nadalje: v mesno-predelovalni industriji je osnovno težišče na mesno-predelovalnih izdelkih. V mlinski proizvodnji, jasno, moka itd. V blagovnem prometu načrtujemo na podlagi ocenjenih predvidevanj porasta blagovnega prometa. Težimo za tem, da ne bi samo številčno, ampak tudi količinsko opredelili potrebe. Vse to pa potem želimo speljati v letnih planih in vnašati tudi popravke, če bo potrebno.

DELO: To bo terjalo nove naložbe?

FRANC PETAUER: Vlaganje v trgovino sem že omenil. Nekaj jih je še v izvajanju. Sicer pa bo šel razvoj trgovine v smeri gradnje blagovnic v različnih krajih.

Na področju trgovine na debelo bo ena pomembnih naložb gradnja novega skladišča, ki bo moralo imeti najmanj 20.000 kvadratnih metrov skladiščnih površin. To, kar imamo sedaj, je očitno premalo in tudi to ovira uspešnejše zadovoljevanje potreb tako trgovine in preko njih seveda potrošnikov.

V gostinstvu je težišče na gradnji vrste gostinskih objektov, hotelov in motelov v različnih krajih. Tudi na tem področju imamo na celjskem območju velik primankljaj.

DELO: Ali pri tako velikopoteznih spremembah ne pričakujete nobenih odporov tistih, ki so imeli od zdajšnje organiziranosti materialne koristi?

FRANC PETAUER: Ti odpori so, vendar smo v dosedanjih razpravah skušali sporazumno premagati ovire in upam, da so premagane. Upamo tudi, da bomo pri našem delu delčni družbenopolitične podpore. Prepričani smo, da to ne delamo samo zaradi nas, ki delamo v blagovnem prometu, ampak delamo predvsem zato, da bi skozi vse te organizacijske spremembe zagotovili boljše ponudbo blaga potrošnikom. To je končni cilj.

DELO: Pa še to: Bi brez posega od zunaj in brez družbenopolitične pomoči prišlo do teh sprememb?

FRANC PETAUER: Upamo da, ampak nekoliko težje in morda kasneje. Smatramo, da je v določenih trenutkih potrebna družbena podpora, predvsem če upoštevamo, da trgovina ni sama sebi namenjena; njena osnovna zadolžitev je čim uspešnejše zadovoljevanje združevanja dela in sredstev med proizvodnjo in blagovnim prometom.

Foto Tihomir Pinter

Borštnikovo srečanje 1979

Devetero predstav v tekmovalnem repertoarju

Prireditev je bila letos že štirinajstič zapored – Bila je dokaj dobra letina

Mariborsko srečanje slovenskih dramskih gledališč, imenovano po igralcu Ingaciju Borštniku. Zadnjih deset oktobrskih dni, štirinajstič zapored. Štajerska jesen. Čas mošta in čas, ko dozori že zadnji kostanj. Čas pijanih vonjev in okusov, melanholije in lirike, sentimentalnosti in sarkazmov. Ko neprenehoma prihajajo in odhajajo, se vsepovsod drenjajo komedijanti. Ko je arhaični avditorij obdravskega teatra neprenehoma poln.

Prizor iz »Kralja na Betajnovi«

Čas velikopoteznih, ekstenzivnih, čez vse napetih improvizacij. Ko podirajo in hkrati gradijo gledališko hišo. Ko se igralci preoblačijo in sminkajo tako rekoč sredi publike. Ko v Mariboru v lastni in »tujji« režiji v najkrajšem času uprizore največ najrazličnejših iger. Čas, ko je vse v nekakšnem nejasnem, toda neodjenljivem transu.

Borštnikovo srečanje – to seveda ni le tistih devetero predstav, kolikor jih devet naših odrov (skupaj s šolo igalskih spretnosti) prispeva enakopravno v tako imenovani tekmovalni spored z molččico ali (še raje) glasno željo do Borštnikovega nagrada. To so tudi številni otvoritveni govori in zaključne besede, poslanice in razglasi, odkrivanja spomenikov, odpiranja in zapiranja razstav, simpozij v vseh pomenih te besede (popivanja z duhovitimi razgovori, strokovni in politični sestanki, posvet...), občni zbori in drugi sestanki, oficialna kosila, vsakršna navduševanja in resignacije, patos. So brezštevne »spremljavalne« prireditve na komedijantski način, tudi v izvirnem pomenu te besede: monodrame in igre z dvema in več glumci, postavljene na vsa mogoča in nemogoča prizorišča, veseli večeri in kabareti, recitacije in deklamacije, mitingi in pridige in sploh vsakršni igalski »cirkus.« Je eno samo neprenehno zanečano »dogajanje«, kot že rečeno, v neprečesanem transu. Skratka, čas, ko mošt le na prvi okus še nima alkohola.

Zmerom tako kot zmerom (sintagma je iz Smoletove Veseloigre v temnem), že štirinajst mariborskih jeseni zapored. Navzlic vsemu pa so ves ta dvomni jesenski čas v Mariboru »glavne« one uprizoriv-

te, ki jih slovenske komedijantske ustanove reprizirajo v Borštnikovi tekmovalni konkurenci in v nagradni namen. Selekcija se ravna po načelu (relativno) »najboljšega«, kar je bilo ustvarjeno v minuli sezoni v geografskem prostoru med reko Dravo in Tržaškim zalivom, ali vsaj najzračnejšega. Lani je bila letina še kar plodna in selektor France Vurnik je imel zanesljivo roko, ko je na podlagi širših predlogov iz posameznih ansamblov komponiral oficialni repertoar Borštnikovega srečanja. Videli sem jih seveda že poprej, vseh tistih devetero odskih ekshibicij, nemara sem o vseh tudi pisal, kolikor sem mogel in znal. Tako mi je zdaj v desetih mariborskih dneih ostala le priložnost, da jih vidim še enkrat, drugo za drugo v strjenem zaporedju, igre, ki naj bi predstavljale reprezentativen izbor »najboljšega« kar ta hip premoremo na komedijantskem torišču. In ponujala se je seveda priložnost, da prevrim in nemara revidiram observacijo in sodbo, kakršni sem uspel ujeti na papir po prvem ogledu, v nervozni, ki zmerom spremlja premiere, v tisti večni časovni stiski, v kateri silijo človeka naše publicistične (=žurnalistične) razmere, saj je malda vse, kar pišemo o »teatrških«, stvar aktualističnih kolumnov dnevnih listov.

Tako sem torej sedel večer za večerom k igram, ki so bile za mojo preprosto in zmerom neizbrisan z »vsemimi« stvarmi obsemeno pamet pač – »stare« ... že zdavnaj »absolvirane«, varno spravljene v spomin-skem oklepaju z oziroma v nepremagljivo »včerajšnje« časopise, ki jih nikjer več ni. Kaj pripovedujejo zdaj te igre, za katerimi je zdaj toliko in toliko ponovitev pred takim in drugačnim občinstvom, igre, proste premierske nerove, rutinske, do

dobrega preizkušene v celoti in nadrobno-stih? In kaj zmore odkrivati v njih, zdaj, ko mi ni treba že isto uro sedati za pisalni stroj, z gledališkim listom in besedilom pred seboj? Zdaj, ko hodim v teater, da bi gledal, in ne, da bi pisal? Ko je čar novega minil in ko je mogoča nova verifikacija, potrebna avtokritika?

Prvi dan sem gledal Lepo Vido pisatelja Rudija Selige in režiserja Francja Križaja. Mariborski uprizoritvi se časa komajda pozna (skupinski prizori v drugem dejanju, kjer je na odru španski dvor iz 16. stoletja so nemara še bolj laksana, kot so bili na spomladanski premieri, in še očitneje razodevajo gledališko in miselno zadrego: retorična in spektakularna povednost Sli-gove fragmentarne dramske risbe nikakor ne pride do dovolj razvidnega izraza – je to zgolj krivda predstave?). S povsem novo izrazitostjo pa se v uprizoritvi razodeva Minu Kjuder v naslovni vlogi. Igračka je nedvomno zrasla. Njena Vida je pridobila novo, silovitejšo energijo. V njej ni več tistega rezerviranega, mrzlega podajanja sovražnim in pollaševalskim stvarem, ki ga je bilo iz njene igre mogoče razbirati na prvi predstavi: njenega brezmočnega, kar mlahavega popuščanja. Nenadoma se je v tej vlogi odkril nenavaden erotizem, izjema subtilnost, strasten napon. Oster spor z nihilističnim svetom »splošnih« vrednot, v katerem za nič izvirnega, magičnega, iracionalnega ... ne more biti prostora. In v tem sporu, ki ne pozna ne pomiritve ne razrešitve, je Kjudrova zastavila svojo junakinja z zares izjemno igalsko močjo in senzibilnostjo: nenadoma je iz njene kreacije izginila sleherna deklarativnost in poenostavljanje, zadnja sled stereotipa. Razmahnila se je z vsakršnim igalskim sijaj-

jem, s svojo prefinjeno lirčno mehko po pa »nenadoma« zrasla v figuro, ki je hkrati žrtev degradiranega sveta in njegov sodnik.

Drugi dan sem gledal dve igri. Sen zelenjavne noči Svetlane Makarovič se je v uprizoritvi Slovenskega mladinskega gledališča (pod režijskim vodstvom Dušana Jovanoviča) znova potrdil kot prijazna veseloigra (deklarativnih satirčnih puščic in humorističnih domislic, ki sežejo najdlje takrat, kadar prestopajo direktno alegorijo v fantastiko, kadar se neobteženo prepuste besedam in odskri igrovosti sami), predvsem pa se je potrdil v svoji rafinirani spektakularni iznajdljivosti. Odlično razigrani igralci-pevci-plesalci, koreografske bravure Xenie Hribar, ki ji nastopajoči sledijo z lahkotno »brezčasnostjo«. – Zapiski o sistemu Vitomila Zupana in režiserja Janeza Pipana (Ljubljanski »Glej«) pa so postali nekam prozorni s svojo apokritično grotesko na temo brezobzirnih in trdnih medčloveških provokacij. Kakor da je iz njih izginila »nekdanja« groza in preseljivost, ostale zgolj še besede – in mehancično mrzlo ponavljanje komično absurdnih in agresivnih situacij.

Tretji dan so bile na sporedu Tri sestre iz celjskega gledališča v režiji bogorajski gostje Vide Ognjenovič. V spomin se znova zapisuje – ob neprizanesljivi rezkosti tega Čehova – predvsem scenografski delož Miodraga Tabackega. Sijajna dinamika med posameznimi prizorišči, dramatične prostorske menjave med tremi interier, ki se nazadnje v sklepnem dejanju strmejo v presunljivo nazorni, obenem pa estetsko srihljivi podobi »čehovljanskega« vrta: gole breze, postavljene med visoki, strmi leseni steni, tla, prekrita z listjem, čudno,

otožno jesensko šumenje, kadar človeški koraki merijo ta imaginarni, toda hkrati neusmiljeno »stvarni« odskri prostor: kraj slovesa in resignacije, kraj poslednjega, krčevitega upanja, ki nemara samo ve, da ne bo moglo biti izpolnjeno nikdar in nikjer, v nobeni »Moskvi« ... Kljub nekaj odličnim ženskim vlogam daje gledališko mero in ton temu celjskemu Čehovu vse-skoz scenografija, ta presunljivi spoj esteticizma in uničevalne tesnobe.

Četrty dan sem gledal staro Pirandellovo igro na večno pirandellovsko temo, Kaj je resnica? Potrdilo se je, da gre verjetno za najizrazitejši odskri dosežek najmlajšega (novogoriškega) gledališča na Slovenskem, saj je režiser Dušan Mlakar ustvaril do kraja, čisto, v likovnih predelih (Niko Matul in Cveta Mirnik) do kraja uravnoteženo, v igalskem smislu pa zanesljivo uigrano predstavo: igro prav srihljivo napetost in dinamiko, obenem pa igro silovite moralne zavzetosti in ostrine, ki se je (z redkimi izjemami) dobro varovala praznega ponavljanja Pirandellove retoričnosti ter na njenih temeljih zasnovala intimo psihološko dramo z nedvoumnimi tragedijskimi implikacijami. Nikakršnega reševanja v grotesko, v odskri efekt, ampak nepopustljivo vztrajanje pri spoznavni in moralni analitiki.

Peti dan so diplomanti gledališke akademije igrali Mrožkov Tango v režiji Janeza Pipana. Predstava je bila v odločujoči meri »drugačna« ko v Ljubljani, saj je bila iz tesnega, komornega prizorišča na Levem odru Drame prenesena na standardno veliko prizorišče mariborskega teatra, izpričevala pa je v prvi vrsti (ob jasnem uprizoritvenem konceptu, konsekvntni interpretaciji alegoričnega besedila in čistem

»groteskne« slogu) kar se da nedvoumno tisto vrednost, po kateri so naša gledališča nekdanj slovela, danes pa je pri nas le še redka: namreč tako imenovano skupinsko igro, ki ne raste iz solističnih ekshibicij, ampak vztraja v prvi vrsti pri enotnem in čvrstem kontekstu odrskega dogodka. Ki ve, da je dramska figura relevantna le v tisti meri, kolikor vstopa v dramska razmerja, da določa druge figure natanko toliko, kolikor one določajo njo. Ki ji je gledališče potemtakem stvar tistega dinamičnega, spremenljivega »vmesnega« prostora, ki ločuje individualne kreacije v predstavi in jih hkrati združuje; ki jim omogoča, da se sploh lahko izrazijo. Načelo »so-igre« je bilo v tem študentovskem Tango udejanjeno z veliko doslednostjo in močjo, kakršni sta pač mogoči le takrat, kadar se igralci ne »bijejo« med seboj, ampak se bijejo kot skupinski ljudje za skupno igro.

Šesti dan sem gledal Osvoboditev Skopja Dušana Jovanoviča, in sicer v uprizoritveni različici, kot jo je postavila ljubljanska Drama v režiji Ljubiše Georgievskega. Odlična Cavazzova »klinična« študija izdanega in pohabljenega odporiškega borca, občudovanja vreden trud Radka Poliča, ki je po režiserjevi odločitvi moral igrati drobnega dečka, njegove »spomine« na okupacijsko grozo in na osvobodilni zanos. Polič je moral igrati človeka, ki se spominja, ki nemo opazuje lastno preteklost iz varne razdalje časa, ter je obenem moral igrati otroka, ki v tej preteklosti sodeluje neposredno, z neskončno občutljivo in ranljivo deško dušo. Biti je moral pričevalac »par distance« in obenem kar se da »živa« pričča terorja in trpljenja v okupiranem in nasiljevanem Skopju, izmučenega otroškega pričakovanja osvoboditeljev. Hodil je od ene druge postaje spominskega križevega póta kakor ležerno zamisljen, melanholičen spominjevalec na dogodke, ki so že davno minili, na stiske, ki so nemara tudi že davno presežene. Svojevrvsten lirizem, presunljiva ožost v tej vlogi, formirani z nedvomno gostoto kljub vsem tistim zadržem, ki jih ji je morala povzročati režija.

Šedmi dan je bil na sporedu Ivan Vasiljevič Mihaila Bulgakova iz Trsta. Med občinstvom najglasnejši aplavzi. Režija Zvoneta Šedlbauerja.

Osmi dan sem potem gledal zadnjo Borštnikovo predstavo, Cankarjevega Kralja na Betajnovi v izvedbi Mestnega gledališča ljubljanskega in v režiji Dušana Jovanoviča. V tej osupljivo konsekvntni, »radikalni« interpretaciji predvsem dvoje vlog, v katerih je tudi režija najjasneje razodela svoje uprizoritveno misel: Kantor in Francka. Kantor Daretta Ulage – kako stopa »preko gorskih človeških trupel« z grozljivo, zamišljeno obotavljivostjo, vendar tudi neubranljivo gnan s nepopustljivim »notranjim glasom«. Kako je ta Kantor sam zgrožen nad posledicami, ki jih povzroča njegova brezobzirna pollaševalska dejavnost, in kako vsekoli ve, da s svoje mogočne in mrčne poti ne more in ne sme stopiti vstran. Kako Ulagova figura zlo betajnovskega mogočnika nenehoma jemlje v misel, kako ga zgroženo, toda trdo, samozaverno tehta in reflektira – in kako ve, da je nošena z njim kot s strašno, temno demonijo, ki je človek ne more iztrgati iz duše. ... In Franckina blaznost v sklepnih predelih predstave: kako, obledela v belo obleko blazne neveste, nenadoma ugleda v Kantorju, v očetu, strahovitega, toda v tem tudi neizrečeno velikega, nepremagljivega, čez vse »lepega«, neubranljivega, temnega boga; kako ni v njem zanjo potem nič več, niti sledi očeta, ampak – le še moški; kako ne vidi v Kantorju več nasilnika in morilca, ki bo pohodil ves svet ter nazadnje vse ljudi stisnil pod nihilistično péto, ampak odkrije v njem strašnega ljubimca, ki bi se mu ne mogla upreti nobena ženska. ... Kakšna izvorna groza, kakšna nečloveška zaznamovanost, kakšno zlo! ...

Andrej Inkret

Kurt Waldheim: Najtežji poklic na svetu

Prvi človek OZN – osamljen in ranljiv

Politični spori se ne manifestirajo zmeraj s tako spektakularnimi »pjadi«, kot sem prikazal s tem primerom. Včasih si nadenejo nedolžno obliko, ki bi bila smešna, če ne bi zakrivala hudih groženj.

Nihče, na primer, ni pomislil, da bi lahko prepriček o porazdelitvi sedežev kompromitiral ženevsko konferenco v decembru 1973, na kateri bi se morali srečati Arabci in Izraelci, da bi razpravljali o mirovnem sporazumu.

Delegaciji naj bi bili razmeščeni po abecednem redu okoli generalnega sekretarja Združenih narodov in dveh soproredni-kov konferencie, Kissingerja in Gromika. Prejšnji večer, ob prihodu v Ženevo, sem zvedel, da nekateri udeleženci nočejo slišati za tako razmestitev. Egiptovska delegacija, na primer, ni hotela sedeti poleg izraelske. Vso noč je prihajalo do mrzličnih srečanj, a do enajste ure naslednjega

dne, ko bi se morala začeti konferenca, še vedno nismo nič dosegli. Pred zaprtimi vrati konferenčne dvorane se je gnetla vojska novinarjev in televizijcev. Grozilo je, da se bo prvo izraelsko-arabsko mirovno pogajanje v četrty stoletja izjalovilo prej, preden se bo začelo.

Še zadnjič sem prišel na dan s svojimi predlogi: na moje veliko presenečenje so jih osrednji pogajalci sprejeli. Odprto je ostalo le še vprašanje, ali bo Gromiko hotel sedeti k Abba Ebanu, šefu izraelske delegacije.

Ameriški državni sekretar je pokazal dobro voljo in po nekaj minutah šaljivega kramljanja je Gromiko z nasmeškom naznanil, da »v svetovno svetovnega miru« sprejema novo razporeditev sedežev.

Prazen tok za pištolo

Slabo leto kasneje je skoraj prišlo do novega incidenta, spet zaradi sedežev. Novembra 1974 bi moral Jaser Arafat, predsednik Palestinske osvobodilne organizacije, govoriti v New Yorku. Dogodek je bil pomemben, saj so palestinskega voditelja prvič v zgodovini povabili, naj spregovori predstavnikom svetovne skupnosti. Duhovi so bili razburjeni, kajti menja o primernosti vabila v generalni skupščini so bila očitno deljena. Samo petnajst minut pred začetkom zasedanja mi je eden izmed pomočnikov povedal, da se bliža spopad. Predsednik generalne skupščine, alžirski zunanji minister Buteflika, je dal na govorniško tribuno postaviti stol, sicer nameren za nepravilno zapleteno omrežje mikrofonov za govornika in prevajalca. Delegacije, ki so prihajale v dvorano, stola niso spregledale. Nekateri so se začudili, druge je navdalo ogorčenje, tretje veselje. V tej zagati sem predlagal kompromis, ki ga je Buteflika sprejel in ki je dobil tudi obče soglasje: sporni sedež ne bo odstranjen, vendar bo ostal nezaseden. Predsednik PLO v teh okoliščinah ni sedel na stol, dovolil si je le to, da se je za hip naslonil na njegovo naslonjalo. Sicer pa je ob isti priložnosti prišlo do druge slovitve afeze, imenovane »pištola«. Tisk je preli o tem veliko črnila. Palestinskega voditelja so obtožili, da je govoril s tribune s pištolo za pasom, in ta zgodba se je kar naprej ponavljala. Pa ni bilo vse skupaj nič. Ko je Arafat dvignil roke in pozdravil delegate, ki so mu ploskali, je bilo dobro videti, da je tok, do takrat skrit za suknjičem, prazen.

Spodrslijaz z Jeruzalemom

Ko sem prišel v Jeruzalem, mi je izraelski zunanji minister Abba Eban v svoji reziden-ciji priredil večerjo. Izrekel mi je dobrodošlico in odgovoril sem mu s kratkim, improviziranim nagovorom. Potovanje me je izčrpal; prejšnje tri noči sem zelo malo spal. Kot ponavadi sem dvignil kozarec v zdravje svojih gostiteljev in rekel, da sem zelo srečen, ker sem v njihovi prestolnici. Seveda sem se pri prici zavedel spodrslija-ja. Združeni narodi niso, enako kot Arabci, svetega mesta nikoli priznali za prestolnico židovske države.

Ob koncu večerje so mi gostitelji zagotovili, da je bil sprejem zaseben in da ne bo v tisk proniknila nobena beseda te ali druge strani. Zgodaj zjutraj naslednjega dne pa je BBC sporočil, da je generalni sekretar

kim porcelanom. Preveč nenaden gib, naprečen korak, narobe uporabljena ali naglašena beseda, in že se lahko vse polomi. Svoje govore pripravljam zelo skrbno. Dva sodelavca sta zadolžena za prvo verzijo. Najprej jima dam napotke o vsebini in usmeritvi, ki ju želim dati govoru, kdaj ga bom imel in komu bom govoril. Predloženo besedilo dvakrat preberem, ga popravim, predelam, večkrat pa v celoti na novo napišem. Prva skrb mi je, natančno opredeliti stališče, ki so ga sprejeli Združeni narodi; zelo pazim tudi na to, da ne bi kar sešla razburil tistih, ki se s stališčem ne strinjajo. Niti najmanj ne gre za to, da bi bil volk sit in koza cela, temveč za to, da bi bila povedana resnica, ne da bi kompromitiral že začetni dialog ali posredniško misijo, ki mi je morebiti zaupana.

Izkušnje kažejo, da ni človek nikoli dovolj pazljiv. Poleti 1973 sem se odpravil na turnejo po Bližnjem vzhodu, da bi navezal osebne stike s tamkajšnjimi vladami. Položaj je bil navidezno miren, v resnici pa bolj eksploziven kot kdaj zaradi slepe ulice, v katero so zašli protagonisti. Arabska razdraženost je dosegla vrhunec, kar je kasneje potrdila vojna, ki je izbruhnila samo nekaj tednov po moji turneji.

Združenih narodov Jeruzalem posredno priznal za izraelsko prestolnico. Pred odhodom v Egipt, kamor me je peljala turneja, sem naslovil na kralja Huseina v Amanu poslanico, da bi razložil incident, hkrati pa sem dal objaviti izjavo, ki je potrjevala dobro znano stališče OZN o Jeruzalemu. Moj demantij je v izraelskem tisku pri prici izval polemiko. ... Dodati moram, da mi niso arabski sodgovorniki izjave niti najmanj zamerili; toda anekdota priča, kako koščljiva, oziroma nehvaležna je moja naloga.

Trygve Lie, prvi generalni sekretar OZN, je imel navado reči, da je poklic šefa svetovne organizacije najtežji na svetu. Spraševali so me, ali so se te dolžnosti od ustanovitve Združenih narodov kaj spremenile. Če bi odgovoril kategorično, bi bil odgovor netočen.

V načelu se vloga generalnega sekretarja ni spremenila. V praksi vplivata na njegovo ravnanje, njegove metode, obliko in vsebino njegovih akcij dva dejavnika. Najprej je očitno, da sta se sestava in sama narava svetovne organizacije z leti znatno spremenili. Od ustanovitve leta 1945 se je število članic od začetnih petdeset potrojilo; države, ki so se pridružile organizaciji, v veliki večini še niso dolgo neodvisne in so del sveta, ki ga ponavadi imenujejo tretji svet. Generalni sekretar ni več pooblaščenec pešiče zvečne gospodarsko razvitih in bogatih sil. Zdaj je tudi tolmač volje skupne, ki je gotovo raznolika, vendar ima vse neke interese, ki se ujemajo zmeraj (to je najmanj, kar je moč reči) z interesi privilegiranih držav. To je prvi dejavnik, ki je vplival na perspektive generalnega sekretarja in na njegov koncept mednarodne ureditve.

Drugi dejavnik je povezan s temperamentom, z osebnostjo človeka na tem položaju. Vsi moji predhodniki so zvesto spoštovali ustanovno listino Združenih narodov, a vsakdo med njimi po svoje. O Trygveju

Lieu so zapisali, da je bil angažiran politik, zagnan do te mere, da se je naposled odvedoval svoji funkciji. Njegov naslednik Dag Hammarskjöld je bil izreden človek, intelektualce, vizionar, odlični služabnik države, uveljavljen ekonomist. Pogumen in zavzet, da bi služil idealom Združenih narodov, se je odločil voditi organizacijo v nove smeri, jo spremeniti v bolj učinkovit instrument miru in mednarodnega sodelovanja. Vendar si je s svojim ravnanjem pridobil hvalo enih in nakopal očitke drugih. Tragična smrt je pretrgala to, kar je imel za svoje poslanstvo. Mojega neposrednega predhodnika U Tanta so obtoževali, da je premalo energičen. Nič ni manj res. Ta nekdanji burmanski učitelj je bil resda zelo blag, miroljuben človek; budistično verovanje je še poudarjalo njegovo nagnjenje k meditiranju in razmišljanju. Toda bil je pogumen in si ni nikoli pomišljal reči, kar je bilo po njegovem treba povedati – na primer o Vietnamu. Dobro sem ga poznal, ker sem bil takrat avstrijski veleposlanik pri Združenih narodih in sem imel priložnost od blizu videti, kako dela. Spominjam se nekega zasebnega pogovora z njim. Opazil sem globoko žalost, ki mu je sijala iz oči. Bil je zelo tenkočuten človek. »Boli me krivično ljudi«, mi je zaupal. Neke evropski časopis ga je obtožil, da ni storil nič, da bi ustavil bialfrsko vojno. Jaz pa sem vedel, da je poskušal intenzivno posredovati, pri čemer pa je bil, da ne bi škodoval svoji akciji, kar najbolj diskreten.

Odkar sem na svojem položaju, bolje razumem U Tanta. Generalni sekretar OZN se ne more praktično nikoli izogniti kritiki, najsi počne karkoli. Pogosto niti ne more odgovoriti svojim kritikom, bodisi da se ne more sklicevati na zaupna obvestila, ali pa sploh ne sme razkriti obstoja misije, ki jo vodi za kulismi.

Tudi v tem pogledu je generalni sekretar osamljen in, še več, ranljiv človek. Državni voditelji si lahko privoščijo napake ali pa plavanje proti toku. Svetovni tisk jih morda napada, a ker vedo, da imajo za sabo moč svoje države, lahko neomajno napredujejo po poti, ki so si jo začrtali. General-

Različni temperamenti generalnih sekretarjev

Zdravnikova podoba

Veliko
obdobje
srca šele
prihajaMiro Košak: Delo se nikoli ne konča v
operacijski dvorani

Kakšen je možki, ki domala vsak dan s svojimi v gumijaste rokavice odetimi dlanimi objema tuja nemirna in bolna srca? Kakšen je človek, ki ljudem odreže srce, telo priklopi na stroje in potlej obnemoglo mišico reže ter šiva obdan z desetino strokovnjakov, ki se odzivajo na gib njegovih rok, le včasih na pogled in besedo?

Kakšen je pravzaprav predstojnik klinike za srčno in žilno kirurgijo, katera po svoji razvejaniosti in uspehih ne dominira le v jugoslovanskem prostoru, marveč je znana po vsej Evropi in njen glas sega na vse celine. Prof. dr. Miro Košak, šestdesetletni kirurg, ki se je že pred desetletjem zapisal tujim srcem, ne spominja na like iz filmov in romanov. In vendar njegova prisotnost prinaša nekakšen tihi nemir, ki ga ustvarjajo njegova pojava, hoja, kretanje in besede. Odločnost, ki ni odzava, nenehno hitenje in neprestano odločanje so vsaj nekateri njegove vsakdanjosti, ki niso skrivite niti takrat, kadar ni v zelenem kirurškem salonu in kadar pred njim ni odprto telo ali človek, ki se prebujajo v novo življenje z srce na novo vpeto žilo iz lastne noge ali z vsajeno umetno zaklopko. Želja, da bi se lotil bolnih src, je bilo hotenje, v katerega je prof. dr. Miha Košak vložil vse, kar je zmogel. Čeprav danes le bežno omenja začetke in pri tem ne gre mimo tega, da ne bi s spoštovanjem omenil pokojnega profesorja in svojega velikega učitelja prof. dr. Božidarja Lavriča in nekdanjega direktorja Avtoobnove Murna, sta sedanja rutina in zanesljivost še vedno s popkovino privesani na tiste »romantične« kirurške čase, ko so v ZDA izvedli prvo odprto operacijo srca, pri nas pa ni bilo moč niti pomisliti, da bi stroje, umetno srce in umetna pljuča, brez katerih seveda tak poseg ni mogoč, mogli uvoziti. Pisalo se je šesto desetletje tega stoletja, ko je spreten kirurg, ki so ga izučili za zanesljive posege v želodec, pljuča, čreva... hotel prekiniti z romantiko o »nedotakljivosti« srca tudi pri nas. Poti so ga peljale na tuje, kjer so majhne zanesljive črpalke že prevzemale vlogo srca in kjer je

postajalo vse bolj očitno, da je »srčno romantiko« moč premagati ne le s spretnostjo rok, marveč predvsem s tehniko. Toda, da bi se takrat odločili za tak stroj, šele leto, dve po tem, ko so ga uspešno uporabili nekje v ZDA, je bilo za slovenske, verjetno bolj miselne kot finančne zadrege, preveč. Ni pa bilo preveč za vztrajnega kirurga in spretno roko slovenskih kovinarjev. Kirurg se je prelevil v inženirja, na tujem je mimogrede tudi skiciral in se poglabljal v tedaj »čudežni« stroj, pravzaprav v dva stroja, v kovinska pljuča in v kovinsko srce. In oboje so, ob zagnanosti direktorja Avtoobnove Murna, slovenski fantje naredili tako dobro, da je vztrajni kirurg na živalih začel postajati srčni kirurg in je naposled s pomočjo doma narejenih strojev in s pomočjo izdelavcev, ki so se izurili skupaj z njim, izvedel tudi prvo slovensko odprto srčno operacijo. In slovenska kirurgija se je povzpela v svetovni vrh. Fant, ki mu je kirurgija postala všeč takrat, ko je v deških letih občudoval, kako so mu izrezali slepič, je postal mojster srčne kirurgije, ki pa ji je pot začrtal že prof. Božidar Lavrič. »Bil sem asistent profesorja, ki je že usmeril razvoj tedanje nedeljene kirurgije tako, da jo je začel vežati na pljučno, srčno, plastično... In ne le to, utrip njegovega dela je še danes med nami, saj me je prav on naučil vztrajnosti in delavnosti,« pravi prof. dr. Miro Košak, katerega delavnost se ne razločuje dosti od načina dela prof. Lavriča. »Zakaj operacijo izvedem od začetka do konca? Mislim, da je tako edino prav, da to od mene pričakujejo bolniki in da tako mora biti,« je odgovoril na navrženo dejstvo, da v tujini kirurgi njegovega slovesa izvedejo sami le najbistveniji poseg, ope-

racijo srca samega, on pa tudi odpira in zapira telesa, je ob bolniku, ko se prebujajo, se z njim pogovarja, ga nadzira, izpodbuja... »Delo se nikdar ne konča v operacijski dvorani. Vedno se nadaljuje v šok sobi,« pravi profesor Košak in niti najmanj ne poudarja, da tu, razen tehnike in kemije, uporablja še tretjega velikega zaveznika uspešne operacije: besedo. Spominjam se dneva, ko sem spremljal njegovo operacijo in si ogledoval, kaj počne z rokami: najprej je rezal in žagal, potlej je s komaj vidljivimi nitmi šival, pa s kleščami in z žico spenjal razrezani prsni koš. Toda njegove roke so kmalu zatem, brez rokavic, počenale še nekaj drugega, kar s kirurškim delom nima zveze ali pa ga pogojuje. Roke, ki so dopolne delovale kot prsti virtuoznega pianista, so popoldne popravljala vzglavnike v šok sobi, tiste dlan, ki so dopolne objemale srce, so popoldne objemale roke moža, ki se iz globoko omamljenosti osvobodil od toplih besedah moža, ki mu je zaupal sebe, svoje srce, svoj biti ali ne biti. Koliko volje do življenja, koliko upanja in miru, koliko življenja se je tisto popoldne zilo v moža iz človeka, ki pravzaprav slovi po znanju in spretnosti? »Imamo odlično ekipo, ki delo, opravljeno v operacijski sobi, nadaljuje v šok sobi. Toda moje delo z operacijo ni nikdar končano, ni končano vse do začetka rehabilitacije, pa še kasneje, v ambulanti, pri kontrolnih pregledih se nadaljuje. Šele mnogo kasneje se splot, ki se začneja z odločitvijo za operacijo, počasi razveže.« Se kdaj sploh povsem razveže? Tiseči operacij srca in žilja so zagotovili ritem prstom, mislim, očem. In vendar, prof. Košak, imate pred operacijo tremo?

usta so mi položili besede, da je izraelska reševalna akcija »flagrantna agresija« proti Ugandi. Tako popačenje moje izjave je sprožilo v nekaterih krogi silovito reakcijo.

Takoj sem objavil pravo verzijo sporne izjave, in ker sem moral nastopiti na razpravi v varnostnem svetu, sem tam razložil, da je treba razločevati dva vidika problema. Prvi, strogo pravni, je zadeval način, ki ga je izbrala Rabinova vlada, da bi rešila nedolžne ljudi, način, ki je očitno kršil ugandsko suverenost. Dodal sem, da je sprejeto okoliščin kljub temu nemogoče zanemariti humanitarni in moralni vidik vprašanja.

Po tem pojasnilu sem dobil dolgo pismo generalnega direktorja Reuterja, ki se je opravičil, da je razširil, ne da bi bil stvar preveril, napačno verzijo moje kairske izjave. Dobil sem tudi sporočilo izraelskega zunanjega ministra Jigala Alona, ki se mi je zahvalil zlasti za napore pri maršalu Idiju Aminu, da bi se pred napadom na Entebbe dosegel osvoboditev talcev. Toda napadi proti meni so se začeli nadaljevati. Časopisi so šli tako daleč, da so pisali, da sem bil do Ugande »ustrežljiv« zaradi svoje želje, da bi laskal tretjemu svetu.

Bližnjevzhodna afero bržkone bolj kot vse druge ilustrira sovražnost do OZN v delu zahodnega tiska. Takemu položaju se postavljam po robu s tem, da poskušam probleme osvetliti, prikazati odtenke, dati sporom zgodovinsko perspektivo, preseči vsakdanje peripetije, da bi izluščil splošen dolgoročni interes.

Grešni kozel

Ena izmed nalog generalnega sekretarja je seveda tudi v tem, da prevzema odgovornost v primerih, ko se vlade ne nameravajo angažirati. Kadar pa Zdrženji narodi v kakri krizi ne morejo posredovati, služi generalni sekretar neogibno za grešnega kozla. Objektivnost je le poredki sinonim za popularnost pri eni ali drugi strani v sporu. Nasprotniki nimajo zmeraj v čišlih nene-

»Ne, treme nimam. Pač pa občutim nekakšno napetost. Ta je seveda odvisna od teže posega. Kadar je le ta bolj rizičen, se napetost poveča. Na konziliju se natančno odločimo za poseg in tudi stopnjo rizičnosti. Če ugotovimo, da je rizičnost zelo velika in da tudi uspešna operacija zaradi zelo močno prizadete srčne mišice ne bi pomnila bistvenega izboljšanja življenja bolnika, ne tvegamo...«

Vse, kar je danes moč popraviti na srcu, je moč popraviti tudi v Ljubljani. Tehnike so znane in osvojene, veliko je odvisno od vse bolj in bolj sodobnih strojev. Danes z veliko manjšo zamudo kot nekaj prihajajo na ljubljanski klinični center in zaostajanje je v primerjavi z dosežki na tujem občasno in kratko.

Zdi se, kot da je »romantika srca« povsem premagana, da prihodnost ne ponuja več velikih novih posegov. »Pa ni tako,« pravi profesor Košak. »Veliko obdobje srca šele prihaja. Mislim sem, da se bo tehnika razvijala hitreje in da bomo srce povsem obvladali prej, kot se je izkazalo. Pred nami je namreč obdobje, ki ga vsi nestrpno čakamo: vsajevanje umetnih src. Problem je sila zamotan in vendar je rešitev pred nami. Umetno srce ni utopija, je prihodnost,« pravi prepričljivo in s poudarkom, ki pravi, da bi ga raje kot jutri vsadil že danes.

In to ob zvokih slovenskih valčkov in polk (trenutno ob glasbi, ljubljanskega radia, ker se je magnetofon v operacijski sobi pokvaril), ki že leta in leta držijo na vajehtih napetost izpodbujeno z drgetom in mirom srca.

Organa, ki ga spravlja v ponoven tek spretno roko, bister um, tehnika in - človečnost.

Jože Vetrovec

hnih naporov za uveljavitev resolucij varnostnega sveta o odprtih problemih. Generalni sekretar je zaradi svojega položaja povsem naravno tarča kritik, naperjenih proti Združenim narodom v celoti.

Moj predhodnik U Tant je položaj opisal takole: »... V vsakem resnem položaju se zdi dejavnost generalnega sekretarja nekaterim vladam pretirana, drugim pa nezadovoljiva... Pogosto je globok prepad med tem, kar nekateri želijo, da bi storili - ali da ne bi storili - in tem, kar drugi in javno mnenje pričakujejo od njega. Razkošje izrekanja dokončnih sodb in velikih izjav, ki se mu tako zlahka predajajo politiki in tisk, je razkošje, za katerega je generalni sekretar prikršjan, vsaj če si hoče zagotoviti tisto sodelovanje vlad, brez katere ne more doseči ničesar.«

Naštel sem nekaj razlogov, zaradi katerih je vloga generalnega sekretarja tako zahtevna in naporna v intelektualnem, psihološkem in fizičnem pogledu.

Moja žena mi je pri težkem delu v veliko in nenehno pomoč. Zelo blizu sva si. Poročila sva se zelo mlada in skupaj sva preživljala bedo in lakoto med vojno in v težavnih letih po njej. Sissy, sicer pravica, se je odrekla poklicu, da bi lahko skrbel za otroke in dom. Vendar se živo zanima za politično dogajanje in pogosto razpravlja o njem. Skrbno pregleduje časopise, prebere vse članke o aktivnosti Združenih narodov, pobira iz njih kritike in me poskuša opogumiti.

Po temperamentu sem za napade manj ranljiv kot žena. Dolgo politično izkustvo me je naučilo, da so neogibni. Predvsem mora imeti generalni sekretar Združenih narodov železno zdravje in jeklene živce. Zlasti če je odločen, da bo tolače sveta v globokem spreminjanju, mednarodne skupnosti, v kateri številčno prevladujejo države, ki so si priborile neodvisnost in ki si prizadevajo za izboljšanje materialnega položaja. Brez lažne skromnosti lahko rečem, da me je na to nalogo pripravilo družinsko okolje, vzgoja in tegobna mladostna leta.

Z mednarodnega speleološkega posveta

Znanstveni in
turistični mejniki
postojnskega
podzemljaPostojnska jama je po kilometrih 30. v
Evropi, po tradiciji in ugledu pa na
svetovnem vrhu

»Med prireditve, ki so posvečene 160-letnici turističnega razvoja Postojnske jame, se uvršča tudi vaše posvetovanje, na katerem boste osrednjo pozornost posvetili znanstveni in turistični vlogi Postojnske jame v svetu. Kljub temu, da ste njeni dobri poznavalci, pa vam ob ponovnem srečanju z njo želim, da bi vas obogatila z novimi znanstvenimi spoznanji in osebnimi doživetji. S svojim delom pa ne boste samo poglobili znanstvena spoznanja o Postojnski jami in njenem vplivu na turistične tokove.«

O določilo boste prispevali k nadaljnjemu razvoju turističnega gospodarstva v svetu, ki je tudi pomemben dejavnik pri še boljšem mednarodnem spoznavanju in sodelovanju, ki lahko in dejansko odločno vpliva na mir in sožitje med narodi v svetu, s temi besedami je predsednik skupščine občine Postojna inž. Zvone Nastran pozdravil udeležence tridnevnega mednarodnega speleološkega posvetovanja v Postojni. Več kot 80 znanstvenikov iz domala vseh evropskih kraških držav je v 25 referatih osvetlilo številna prizadevanja in rezultate raziskovalnega dela v postojnskem jamskem sistemu v njegovi 160-letni turistični zgodovini. Kajti ni naključje, da je bilo to mednarodno posvetovanje prav v Postojni, saj je Postojnska jama dejansko zibelka speleologije.

Njena ugodna lega ob evropski cesti na Jadran, njeno izredno kapniško bogastvo ter že od vsega začetka dobra turistična urejenost jame so bili razlogi, da je Postojnska jama postala prvi in osrednji objekt ne le turističnega obiska, marveč tudi intenzivnega speleološkega raziskovanja vse od konca 17. stoletja pa do danes.

Med prvimi pisanimi deli - predvsem vodniki po jami - izstopa vodnik prirodoslovca Franca Hohenwarta iz leta 1830/32, obogaten z 19 bakrorezi Alojza Schaffernatha, ki so prvi prikaz kapniškega bogastva Postojnske jame. V njem naščena pisec vprašanja o starosti jame, nastanku jamskih podorov in rasti sige. Zato Franca Hohenwarta upravičeno imenujejo za predhodnika tedaj nastajajoče znanstvene discipline - speleologije.

Prave temelje pa je speleološki znanosti položil Adolf Schmidl s svojim delom »Jame in votline Postojne, Predjame, Planine in Lož« leta 1854. Tedaj so ga namreč z Dunaja poslali na notranjski Kras, da bi proučil možnosti, kako spremeniti kraška polja v rodovitne, obdelovalne oaze sredi pustega kraškega sveta. V svojem delu je opozoril na speleološke probleme podzemlja notranjskega krasa, še zlasti pa Postojnske jame, katero je postavil v središče svetovne speleološke pozornosti.

Zaključek klasične dobe jamoslovja predstavlja leto 1894, ko sta izšli epohalni deli priznanih speleologov: Dunajčana F. Krausa in Francoza E. A. Martella. V svojih izjavah se sklicujeta na lastna raziskovanja v podzemlju notranjskega krasa. Ob tem poudarjata, da mora vsakdo, ki hoče proučevati kras, porovati v kraško Meko - Postojnsko jama in v njej iskati izhodišča za znanstvena proučevanja.

Tako je dala Postojnska jama posredno tudi podlubo za ustanovitev prve jamarške organizacije na svetu - pred natanko sto leti na Dunaju. Štiri leta pozneje so jo ustanovili v Trstu, leta 1889 pa je bil kot tretja jamarška organizacija na svetu ustanovljen Anthron v Postojni.

Znanstveno proučevanje notranjskega krasa in še zlasti Postojnske jame pa je lahko v polni meri zaživel šele v novi Jugoslaviji, ko je bil ves slovenski kras s Slovenskim Primorjem priključen k matični državi. Znanstveno delo članov 1947. leta ustanovljenega inštituta za raziskovanje krasa pri SAZU v Postojni je v sodelovanju s slovenskimi jamarji rodilo temeljite morfološke, hidrološke in še posebno speleogenetske raziskave notranjskega krasa z osrednjim jamskim objektom na čelu - s Postojnsko jama.

Ta notranjski kraški biser pa ni samo zibelka speleologije, marveč tudi speleobiologije. Postojnski dminar in jamski vodnik, ki je sredi aprila 1818 odkril nadaljevanje jame od Velike dvorane do Velike gore, je nato leta 1831 daleč v notranjosti na Veliki gori našel prvega jamskega hrošča. Ta najdba je med evropskimi naravoslovci zbudila veliko zanimanje. Do tedaj so namreč menili, da v temi, hladu in vlazi, kjer ni zelena rastlinstva, ne morejo živet živali. Tako si je Postojnska jama tudi v biospeleološkem pogledu pridobila svetovni sloves in primat; zlasti še, ker v njenem podzemskem svetu živi edinstvena žival dinarskega krasa - človeška ribica.

Postojnska jama pa je postavljala prve temelje jamskemu turizmu ne le v tedanji Avstroogrijski monarhiji, marveč tudi v Evropi. Že leta 1824 je izdala Jamska komisija obsežen osnutek odločb urejene uprave in nadzora jame. Temu je 1855. leta sledil statut jame, ki je postal vzorec za ureditev in upravljanje turističnih jam po svetu.

Pa ne le to. Postojnska jama ima ohranjeno tudi edinstveno turistično dokumentacijo s knjigami podpisov obiskovalcev vse od leta 1819 dalje. Ohranili so jo skozi avstrijsko in italijansko obdobje, v novi Jugoslaviji pa je to gradivo preraslo v tako zanesljiv dokumentacijski inštrument, da predstavlja Postojnska jama barometer jugoslovanskega turizma.

Nazadnje pa ni moč spregledati, da je Postojnska jama posegla tudi v narodnostni boj za enakopravnost slovenskega jezika v tedanji Avstriji. Iz njenega bogatega gradiva je razvidno, da so bili že leta 1859 izdani predpisi za vodniško službo ne le v nemškem, marveč tudi v slovenskem jeziku. V ta boj za enakopravnost slovenskega jezika pa je nato odločno posegel narodno zavedni Anton Globočnik, ki je v letih 1863 - 1885 upravljal Postojnsko jama. Tako je leta 1882 v jami namestil poleg nemških in italijanskih še slovenske napise.

Bil pa je tudi pionir postojnskega jamskega turizma. Leta 1872 je uvedel prvo jamsko železnico na svetu, dvanajst let pozneje, ko je v vseh evropskih vele mestih razsvetljeval ulice in trge še plin, pa je v postojnskem podzemlju napeljal električno razsvetljavo. Ti dve pridobitvi sta Postojnsko jama postavili za vzor urejanja turističnih jam po vsem svetu.

Vsi ti podatki in ugotovitve so se kot rdeči nit prepletali skozi misli udeležencev mednarodnega speleološkega posvetovanja v Postojni, ko so predstavljali znanstveno in turistično vlogo Postojnske jame v svetu. S svojimi dobrimi 16 kilometri dolžin je med 358 evropskimi turističnimi državami na približno 30. mestu. Njena bogata tradicija ter njen vpliv na znanstvene in turistične tokove v svetu, pa jo upravičeno postavljajo na prvo mesto med okoli 650 turističnimi jamami na svetu. To vodstvo in vlogo so ji potrjevali tudi udeleženci mednarodnega speleološkega posvetovanja, ko so med drugim poudarili, da je Postojnska jama s svojim podzemskim prostorom, kapniškim bogastvom in jamskih živalstvom ne le slovenska ip s tem jugoslovanska last, marveč last vsega človeštva, ki mora brezpogojno ohraniti ta čudoviti kraški biser.

Marjana Triler

Prof. dr. Miro Košak: »Treme nimam, občutim nekakšno napetost« (foto Janez Zrnc)

Vietnamska dilema

Dva dni po porazu Thieujeve armade aprila 1975 me je Washington zaprosil, naj v Hanoju posredujem za to evakuacijo, potem ko so vietnamska obalna mesta drugo za drugim padala v roke sil s severa. DR Vietnam pa je menila, da prebivalstvo s teh območij ne želi biti evakuirano in da se nima česa bati. Sicer pa je bilo čedalje težje razločevati bežeče južnovietnamske vojake in civiliste. Obrnil sem se po nasvet na službe Združenih narodov, ki so bile spričo humanitarne delovanja na tem območju najbolj seznanjene s problemom. Jasno so mi dale vedeti, da bi vsakršno posredovanje Združenih narodov v tem položaju utegnilo napraviti konec humanitarnim akcijam, ki so že potekale, in izničiti zaupanje, ki so si ga že pridobile. In naposled se mi je s širšega humanitarnega vidika zdelo kar najbolj domoljivo, da bi lahko

Popačena izjava o Entebbeju

Med bivanjem na otoku Mavriciusu v začetku julija 1976 sem zvedel, da se je izraelskemu komandoslu posrečilo osvojititi talce na letališču v bližini ugandske prestolnice. Ob tem nisem skrival zadovoljstva. Med pristankom v Kairu pa sem na vprašanje novinarja nekoga egiptovskega dnevnika kljub temu rekel, da je izraelska akcija »resna kršitev nacionalne suverenosti neke države članice OZN«, se pravi Ugande. Kampala pa je sicer že zahtevala nujno sejo varnostnega sveta, da bi vložila obtožbo proti židovski državi.

Kako presenečen sem bil, ko sem ob prihodu v Evropo odkril, da je tisk ves razburjen! Če mu je bilo verjeti, sem se zavzel za teroriste! Še huje, obžaloval sem rešitev talcev! Po poizvedovanju sem odkril, da je bila moja izjava v Kairu, ki jo je citiral lokalni tisk, nato pa prevzel in razširil po svetu Reuter, povsem sprevržena. V

Človekovo okolje

Kaj pomaga, če je zakon strog, ko pa so sodniki mili

Povzročitelji zastrupitev voda še vedno pogosto uidejo kazni

»Kdor ne poskrbi za namestitvev očiščevalnih naprav, za njihovo brezhibno delovanje ali sploh ne ravna po predpisih in tehničnih pravilih za varstvo človekovega življenja okolja in tako povzroči onesnaženje zraka, tal, tekočih, stoječih ali talnih vod, ali morja, ki občutno presega dovoljene meje ali zajame širše območje, ali povzroči nevarnost za uničenje živalskega ali rastlinskega sveta, se kaznuje z zaporem do treh let.«

foto Marjan Dobovšek

Tako od leta 1977 dalje določa kazenski zakon SR Slovenije v 241. členu. Od takrat dalje ni povprečno minilo niti teden dni, ne da bi belih trebuh poginulih rib opozorilo na zastrupitev vode. Pa vendar doslej zaradi onesnaženja vode in pomora rib ni bil še nihče zaprt.

Od leta 1962 pa do 1977 so ribiči v slovenskih vodah našli kar 600 množičnih poginov rib zaradi zastrupljene vode. Od sprejema kazenskega zakona dalje, po katerem onesnaževanje vode ni več le prekršek, ampak kaznivo dejanje – torej zločin – in bi človek sodil, da bo preteči zapor marsikoga odvrnil od onesnaževanja vode, se ribam oziroma našim vodam ne godi nič bolje. Spisek odkritih pomorov rib v večjem obsegu se je do danes podaljšal še za dvesto primerov. Letos so nas zgolj do konca septembra obrnjeni ribji trebuh prek petdesetkrat opozorili, da z našimi vodami ni vse v redu, bolj rečeno, da je njihovo stanje že kritično. 700 kilometrov naših vodotokov namreč že dolgo ni več čistih, pač pa so umazani, kot bi vanje zlivale odplake sedem milijonov ljudi ne pa dveh. V sušnih obdobjih je zato čistih, torej kolikor toliko primernih za pitje, le pičlih štiri odstotkov voda.

Po podatkih zveze vodnih skupnosti Slovenije je močno onesnaženih – ves čas, ne le občasno – kar precej slovenskih vod: Mura do Gornje Radgone, ki priteče k nam umazana že iz Avstrije, Lendava pod Murko Soboto, Ščavnica pod Ljutomerom, Meža od Žerjava do izliva, Dravinja pod Slovenskimi Konjicami, Pako pod Velenjem, Savinja pod Celjem in Laškim, Sora od Gorican do izliva, Ljubljanska pod Vrhniko in od Zaloga do izliva, Kamniška Bistrica od Domžal do izliva, Medija, Tr-

boveljšica, Boben, Sevnica in Brestanica na izlivih, Sava v Zasavju in pod Krškim, Rinja v Kočevju, Pivka pred Postojno, Sotla pod Rogaško Slatino, Vipava pod Ajdovščino in Reka od Ilirske Bistrice do Škocjanskih jam.

Krivo do onesnaženost teh voda v pretežni meri nosi industrija. Kot piše v gradivu zveze vodnih skupnosti Slovenije, je treba onesnaženost Hudinje, Voglajne in Savinje pripisati celjskemu industrijskemu bazenu, zasavski premogovniki in industrija v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku imajo na vesti Savo in okoliške potoke, separacija rudnika v Žerjavu in železarna na Ravnah sta skalila Mežo, industrija v Ilirski Bistrici je zasmradila Reko, Pako je motna zaradi odpadka industrije in komunale v Velenju in Sošanju, Ljubljana izliva vse svoje odplake v Ljubljansko, kamniška in domaška industrija pa v Kamniško Bistrico, ki jo občasno močno zastupljajo še zasebni galvanizerji in drugi obrtniki. Tovarna celuloze v Medvodah in v Krškem, vsaka na svojem koncu, imata precej »zastlug« za onesnaženost Save, k čemur že pred njo pristavijo svoj del še jeseniška železarna. V Slovenskih Konjicah je usnjarska industrija kriva za onesnaženost Dravinje, na Vrhniki pa za kalnost Ljubljanske. Naselje in industrija v Kočevju zlivata svoje odplake v Rinja, v Rogaški Slatini pa v Sotlo.

Zaustupljajo vodo, pa jih nihče ne kaznuje

K tem podatkom pristavljajo svoje še ribiči. Le-ti zaidejo tudi v manjše rečice in potoke, ki za vodnogospodarstvenike zaenkrat še niso zanimivi. Za zakotne potoke namreč večinoma mislimo, da so še čisti. Vendar pa nas opažanja ribičev opo-

zarjajo, da se motimo. Tako, na primer, ribiči iz Savinjske doline svarijo, da se polet Savinje, Hudinje, Voglajne in Žepine v odtočni kanal umazanije spreminjajo tudi Libojska Bistrica, ki jo nenehno zastuplja klor iz Sinalkovih vodovodnih rezervoarjev, odplake iz keramične industrije Liboje ter iz Ingradovega peskoloma in separacije.

Odplake in odpadki iz asfaltne baze, separacije in kamnoloma Cestnega podjetja ter odpadne vode iz goveje farme v Zalogu, ki je last Hmeza iz Zalca, od časa do časa zastupljajo potok Pirešico. Fekalije in gnojnice iz zaselka Lopata se nemoteno stekajo v potok Sušnico. Isto velja za odpadke iz zaselka Košnica, ki so že dobobra skalili gojitveni potok Košnico.

Zaradi malomarnega ravnanja z gnojnicami v hlevih na Ponikvi, katerih lastnik je kmetijski kombinat Šentjur, so ribe v bližnjem potoku Slom že večkrat poginile. Tudi kokašja farma Gorica pri Slivnici nima urejenega odtoka perutinskih fekalij. Odpadne vode iz parilnice bukovega lesa Boho v Šentjurju od časa do časa povsem počinjo v Voglajno. Svoj delež prispevajo še njihova odpadna olja, ki jih hranijo v nepriemnih skladiščih. Podobna usoda kot Savinji grozi na območju Laškega tudi Rečici, Lahomnici in Ični.

Velenjski ribiči opozarjajo, da so Velenjska jezera vse bolj zastrupljena. TE Soštanj še vedno neprimerno odlaga velike množice pepela kar v eno od njih, ki pa ima žal pretoke tudi v nižje ležeča jezera. Ker so torej povezana, so vsa zastrupljena, voda iz njih pa se izliva v Pako. Nikomur od pristojnih ni mar za to onesnaževanje, tožijo ribiči, saj ne pridejo niti na njihove sestanke, kjer obravnavajo te primere. Tako so bližnji soštanjski ribiči že obupali, da

bi lahko še kdaj namakali trnke v Paki med Salekom in Paško vasjo. Voda v njej je namreč popolnoma zastrupljena zaradi stalnega onesnaževanja iz velenjske industrije ter soštanjske in velenjske komunale.

Našteti primeri onesnaževanj, na katere opozarjajo stajarski ribiči, predstavljajo le manjši, skorajda neznamenit del onesnaževanja, ki ta trenutek nemoteno in nekaznovano uničuje slovenske vode – ne glede na predpise in dogovore, ki so pri danih tehnoloških in materialnih pogojih vsi uresničljivi.

Ribiči in inspektorji brez moči

»Ničesar ne moremo ukreniti proti onesnaževalcem, čeprav so predpisi na naši strani,« so malodušno izjavili predstavniki nekaterih ribiških druženj in nedavno skupščini ribiške zveze Slovenije. »Samo opozarjamo lahko, to pa očitno ni dovolj. Žal naši prizadevnosti ne sledijo učinkovite akcije organov, ki so po zakonu dolžni ugotovljene krivice kaznovati.«

Verjetno je prav slednje eden od poglavitnih razlogov, da se onesnaževalcem – naj večkrat so bili to letos galvanizerji – še vedno bolj splača tvegati minimalno denarno kazen, kot pa namestiti drage čistilne naprave.

»Čeprav so se postaje milice odzivalne prijavam ribiških druženj in so tudi javna tožilstva prijave obravnavala po zakonu, se je večkrat zgodilo, da so sodišča po »naročilu višje sile« onesnaževalce celo oproščala,« so opozorili ribiči na svoji skupščini. Kot so dokazovali s konkretnimi primeri, so sodni postopki v primerih onesnaževanja voda trajali zelo dolgo, kazni, ki jih je sodišče izreklo krivcem, pa so bile ponava-

di zelo nizke – kljub temu, da bi po določilih kazenskega zakona onesnaževalca lahko celo zaprli.

Na sodišča so jezni tudi inšpektorji, ki so sicer najpogosteje tarča očitkov, češ, da kršiteljem predpisov ne stopijo na prste. »Kaj nam pomaga,« pravijo, »ko pa je kršiteljem vseeno, če jih prijavi sodniku. Ko bi vedeli, da jim bo odmeril strogo kazen, bi prav gotovo bolj upoštevali predpise!«

Splaču se tvegati

Kako torej na sodiščih ravna z onesnaževalci? Ali jim res gledajo skozi prste? Težko je odgovoriti, ker nimamo skupnega pregleda zadev v zvezi z onesnaževanjem voda, ki so jih obravnavala prvostopenjska sodišča. Vendar pa, kot izhaja iz pregleda sodb vrhovnega sodišča SR Slovenije v postopkih zaradi gospodarskih prestopkov zoper okolje, ribiči v svojih obtožbah sodišč niso daleč od resnice.

Okrožno gospodarsko sodišče v Celju, na primer, je lani v primeru hudega onesnaženja Hudinje, do katerega je prišlo iz gole malomarnosti, razsodilo tako blago, da je moral vmes poseči vrhovno sodišče. Pogojno kazen, na katero je krivca, Cinkarno Celje tozdr TiO₂, in odgovornega obratovodjo, obsodilo pristojno sodišče v Celju, je spremenilo v brezpogojno in svojo razsodbo objavilo v časopisu, zaradi »splošno preventivnega učinka, ki naj bi ga imelo kaznovanje na sploh, v primerih varstva okolja pa še posebej.«

Vendar pa objava očitno ni imela pravega učinka. Pred dnevi smo lahko v časopisju ponovno brali sodbo v imenu ljudstva, v kateri je vrhovno sodišče kaznovalo krivce za onesnaževanje Voglajne, ki jih je pred tem spet gospodarsko sodišče v Celju oprostito kazni. Obdoženec, tovarna kovinskih izdelkov in opreme Alpos Šentjur TOZD Cevarna in odgovorne osebe resda niso povzročile katastrofalnega onesnaženja Voglajne. Vendar pa so Voglajno, sicer v manjšem obsegu, toda stalno, onesnaževali povsem zavestno. Celjsko sodišče je svojo velikodušnost pri oproščanju dejansko ugotovljene kršitve zakona utemeljilo z obrazložitvijo, da obtožena delovna organizacija pač ni imela denarja za čistilno napravo. Kršitev zakona bi tako ostala brez kazni, če ne bi vmes poseglo vrhovno sodišče SRS.

Nerazumljivo blago v razsodbi je bilo tudi ljubljansko okrožno gospodarsko sodišče, ki je Galvanotehnika iz Škofljice pri Ljubljani spomladi 1977 zliha v potok Glinček stropen kalijev cianid. Koncentracija cianida v vodi je bila tolikšna, da je bil v nevarnosti obstoj vsega rastlinstva in živalstva v potoku. Vendar pa je pristojno sodišče kaznovalo krivca le s tisoč dinarjev denarne kazni in še to le pogojno – ker menda ni prišlo do pogina rib. Vrhovno sodišče SRS je kazen spremenilo v brezpogojno in vsoto povišalo na tri tisoč dinarjev.

Dvakrat višja kazen torej, pa vendar še zelo nizka. Za gospodarske prestopke v zvezi z onesnaževanjem voda bi namreč sodišče lahko za pravno osebo razsodilo kazen do 1.000.000 dinarjev, za odgovorno osebo pa do 30.000 dinarjev. Kljub tej možnosti pa so se pristojna sodišča, katerih primere je obravnavalo vrhovno sodišče, odločala za zelo nizke kazni. Lani so za pravno osebo izrekli kazni v višini od 10.000 do 40.000 dinarjev, za odgovorno osebo pa od 1000 do 2500 dinarjev. Od tega so v dveh primerih kazen izrekli pogojno. Vrhovno sodišče je denarne kazni nekoliko povišalo, vendar pa so glede na zakonski maksimum še vedno nizke.

»Za kaznovalno politiko sodišč pri ogrožanju ali škodljivem posegu v vode je mogoče reči, da je precej mila,« ocenjuje sodelavec inštituta za javno upravo pri pravni

fakulteti ljubljanske univerze Rajko Pirnat, ki je pripravil omenjeni pregled sodb vrhovnega sodišča SRS. »Sodišča so v večini primerov izrekala kazni precej pavšalno in niso podrobneje ocenjevala okoliščin, ki vplivajo na odmero kazni. Posebej se sodišče ni nikdar spuščalo v ugotavljanje ali vsaj ocenjevanje posledic, ki jih je imel v okolju storjeni gospodarski prestopki in kakšna škoda je bila zaradi tega v okolju. To bi bilo seveda mogoče storiti le s sodelovanjem ustreznih izvedencev, češar pa sodišče ni storilo v nobenem primeru. Prav te posledice pa bistveno vplivajo na težo storjenega dejanja in s tem na višino izrečene kazni.«

Kršitelji so se usteli

Seveda ni treba posebej omenjati, da tako blago obravnavanje primerov kršitve predpisov vpliva tudi na »splošno preventivo kot enega od namenov kaznovanja« kot pravijo pravniki, oziroma po ljudski logiki za tepca priglasitve tistega, ki predpise v svojo škodo (sicer zelo omejeno gledano) upošteva. Prav zaradi milega kaznovanja tudi v primerih hudega onesnaževanja voda se mnoge gospodarske organizacije zavestno odločajo za onesnaževanje okolja, ker je to pač ceneje od uvajanja čistilnih naprav.

Tako sta ravnala tudi Emona in Gradis pri gradnji hotelov v Bernardinu. Preden so začeli z odkopavanjem zemlje, so izračunali, da bodo ceneje »prišli skozi«, če odkopano zemljo, kamnenje in pesek enostavno zmčejo v morje in plačajo kazen za onesnaževanje, kot pa da ga odvažajo na primerno odlagališče. Toda tokrat, žal edinkrat doslej, so se kršitelji usteli. Pristojno koprsko sodišče jim je namreč naložilo izjemno visoke denarne kazni – sicer res le glede na dotedanjo prakso sodišč, ne pa glede na možnost, ki jo ponuja zakon. Gradbeni organizaciji je namreč izreklo kazen v višini 200.000 dinarjev in njeni odgovorni osebi 5000 dinarjev, investitorju pa so izrekli kazen v višini 100.000 dinarjev in odgovorni osebi 3000 dinarjev. V obrazložitvi je sodišče navedlo, da je šlo za hudo onesnaženje morja in da pomenijo tovrstna dejanja veliko družbeno nevarnost.

Ali gre torej vendarle za premik v praksi sodišč pri zadevah v zvezi z varstvom voda? Težko je reči, saj str pregovor pravi, da ena lastovka še ne prinese pomladi. Prav gotovo pa se bo z večjo družbeno osveščenostjo glede varstva okolja spremenila tudi sodna praksa. Omeniti namreč velja, da družbena samozavešča na področju varstva okolja deluje vse prej kot polvalno. Skoraj v vseh primerih onesnaževanja voda, ki jih navaja omenjeni pregled sodb, so podale ovadbo javnemu tožilcu pristojne inšpekcijske službe in le redko organi za notranje zadeve ali drugi družbeni dejavniki. V nobenem primeru pa niso neposredno sodelovali delovni ljudje in občani.

Torej ni presenetljivo, da je treba za prekršek pri napačnem parkiranju takoj odšteti sto dinarjev, krivcem za onesnaženje reke pa jo pogosto odnese brez kakršnekoli kazni – čeprav sodnik, ki jo je družbi prizadel lastnik avtomobila, ko je svoj avto pustil deset minut predolgo ob uri na urejenem parkirišču, prav gotovo ni mogoče primerjati s škodo, ko nekdo zastrupi reko in pomori na tisoče rib ter celo ogrozi pitno vodo celotnega naselja.

Res je, da povzročitelja onesnaževanja vode lahko po zakonu celo zaprejo. Res je tudi, da odplake zaenkrat še niso tako usodno zastrupile pitne vode, da bi zaradi tega kdo zbolel. Vsaj ugotovili tega še nismo. Toda, ali se mora res zgoditi katastrofa, da bomo povzročitelje onesnaževanja voda začeli ustrezno kaznovati?

Silvestra Rogelj

svetobliško trditi, da je na tem svetu ljudem še kaj sveto. In da se svetosti tam, kjer je ni, tudi izmisli ne da, kvečjemu poigrava se lahko z njo. Ali nismo na koncu, ko smo bili že popolnoma nemočni, začeli govoriti, da je Soča naša sveta reka? Samo da bi ne gradili hidroelektrarn na njej...

Sicer pa so se arhitekti od njega dli imeli za bogove, je v tem, ki so mu jo zadali, razmišljali sociolog. In to tudi razložil. Že nekdanji sociologi govorili, da so ljudje, ki spreminjajo površje zemlje, da bi jo otepljali, »mali bogovi, ki posnemajo velikega Arhitekta vesolja«. Človek-arhitekt je pometakem posnemovalec arhitekta vesolja, to je velikega boga. Je torej mali bog, arhitekt svojega malega sveta tu na zemlji. In se tudi obnaša tako, kot bi bil bog. A ko se v prejšnjem stoletju začno širiti glasovi, da je bog mrtev, se postavi na mesto velikega boga samega, na mesto arhitekta sveta. »Zdaj je bog bogova« in zato hoče imeti v svojih rokah vse, od kozmosa do kozmetike.

Toda ko je bilo nazadnje tako, smo šteli devetnajsto stoletje. Razen tega bi bila to tema za današnji rabo le, če bi se udeleženci srečanja res pogovarjali o poštenosti in nepoštenosti človeka njihovega stanu. Marsikomu pa se je ob tem filozofskem brskanju po prvobitnem in svetem utrnila neustavljivo nagajava misel. Kaj če bi nam naši misleci poiškali srž božanskega tudi za druge poklice.

Urbanist, ki je utopično razmišljal o osebnem dohodku in ceni stanovanjskega kvadratnega metra, pa se je kot artist v letu z enega trapeza na drugega oprjel sociolog, pristal na zemlji in vsem zbranim povedal, da je pred nedavnim sodeloval v matečaju za mestno naselje, v katerem naj bi živelo 50.000 ljudi. »Kakšna prilika za boga, da ustvari novo mesto,« je rekel. »Stvarnost, kakršna bo v letu 2000, vendar ne moreš opredeliti in ji določiti njeno mesto. Takšno nasilje je neustavljivo.«

Vesna Marinčič

Arhitektura – nasilje – mesto

Stanovanje je dom le, kadar si zdoma

Ni vsak prazen prostor obvezno bivališče človeštva

Arhitekti našega mesta oziroma sodelavci revije AB, ki je njihovo glasilo, so pred dnevi organizirali strokovno srečanje, na katerem so se pogovarjali o arhitekturi in nasilju, o arhitekturi in mestu, pa še o čem, kar se je sproti rojevalo v prijateljskih pogovorih in rahlih spopadih. Na posvet so seveda povabili tudi sociologe.

Nasilje je bila seveda osrednja in edina tema srečanja arhitektov, ki so v prvih minutah rekli tudi tole: »Kadar govorimo, da je arhitektura v krizi, mislimo prav na tisto nasilje, ki ga je arhitektura našega časa povzročila nad mestom. Nevzdržne socialne in higienske razmere, ki jih je v mesto zanesla industrijska revolucija, so arhitek-

te prisilile, da so stopili v korak z vlade željnim urbanizmom, da so lastno stroko podredili želji po vladanju nad mestom. Arhitekti so tisto, kar naj bi jih zanimalo in kar naj bi strokovno preučevali, zamenjali s socialnim programom. Namesto ulice, trgov, palač, arkad so prišle spalne soseske, prometno omrežje, industrijske cone, poslovni in nakupovalni centri.«

Kvadratni meter na mesec

Dokler bo povprečen osební dohodek pet tisoč dinarjev, kvadratni meter pa milijon in pol, v Beogradu tudi dva milijona, dokler povprečna cena kvadratnega metra ne bo enaka povprečnemu mesečnemu dohodku povprečne družine, lahko samo filozofiramo. To je bila ena od pristnejših »domislic«, ki so jih za to priložnost še posebej sociologi pripravili polne rokave, da so jih potem stresali iz njih. Povedal jo je urbanist, ki je z njo zaoral še malo dlje. Zakaj si lahko privoščiš avto, en ali več barvnih televizorjev, lahko greš na počitnice v Španijo, stanovanja pa si ne moreš kupiti. »Kako je do tega prišlo, to mi razložite,« je z nasmeškom, kot da mu je postavljanje vprašanj samemu sebi do smrti usojeno, še rekel urbanist, »mar mi je, če je kako naselje dobro zasnovano ali ne.«

Po urbanistovem mnenju nasilja, ki si ga je ob bok postavila arhitektura, torej ne bomo nikoli rešeni. Nanj je obsojena tudi arhitektura, ki tako – hočeš nočeš – ogroža vsak prazen prostor, pa naj bo še tako neznamenit, kot je bil tisti pred stolpnico z imenom Beograjčanka, kjer je »nekdo sklenil kupčijo, pustil za seboj spomenik, ki bo stal tam ljudem na poti, dokler ne bo prišel nekdo in to očistil.«

No, ljubljanski arhitekti so bili ob tej priložnosti manj določni. Nasilje, ki se je kot neznan trdi predmet obesilo v ta ali oni kot mesta, ob to ali ono ulico in uličico, pa med tivolska drevesa, so ujeli le v fotografski aparat, v štiriindvajset črno belih dokazov za to, da se imamo Ljubljančani v svojem mestu za kaj nelagodno počutiti.

Nekdo, ki je hotel krivdo prevzeti tudi nase, je bil prepričan, da bi se morali pogovarjati predvsem o poštenosti in nepoštenosti arhitektov. Toda v to ni hotel nihče zagristi. Razen moža, ki je po referatu o Štepanjskem naselju kot kliničnem primeru – pripravila sta ga sociologa – sredi pogovora o »segregaciji«, »getu« in »zgre-

šeni solidarnostni politiki« mirno dvignil roko in rekel, »jaz sem urbanist Štepanjskega naselja, res je, da se ljudje v njem ne počutijo dobro. Prostovoljno je prišel v kletko, a nikomur ni bilo do tega, da bi ga vzemirjal.

Brez odmeva je ostala tudi kratka pripoved o družini s štirimi sobami, od katerih je bila opremljena samo ena, ampak ta temeljito: s stilnim pohištvo Louisa XIV., ki jim ga je svetoval arhitekt, zaposlen pri podjetju, ki mu je ta les ostajal v skladišču.

In morda so imeli celo prav, da niso izgubljali časa s hišami, ki že stojijo. Besede jim ne morejo do živega, dejanja pa še manj. Koga neki naj bi človek, ki mu tik pred oknom dvigujejo že sedemnajsto nadstropje, kar je že trinajst nadstropij nad njegovo streho, le koga naj bi revež za ušesa? Edino oprjemljivo bitje, ki ga ima na voljo, je delavec. Pa še ta ima čelado na glavi.

Z nasiljem je treba živeti v sožitju, pravijo modrci, ki niso nujno sociologi ali arhitekti. Čeprav je bil spet sociolog, ki je rekel, da bi se ne smeli počutiti v svojem stanovanju doma samo takrat, kadar smo zdoma.

Desetletna prepoved življenja

S posebne vrste nasiljem živi na primer pešiča Zagrebčanov, ki so jih urbanisti in drugi kratko in malo preskočili. Tako zdaj živijo na otočku v središču mesta, okrog in okrog obdani z novim, gladkim, visokim in veličastnim. Arhitekt, ki jih je »odkril«, ko je z otroškim vozičkom taval po svoji ulici in iskal miru in zraka, se ukvarja s to pedjo zemlje, na kateri je 17.000 stanovanj, obsojenih na rušenje, od leta 1976.

»Ljudem, ki tu živijo, je prepovedano živeti,« je rekel. Ker so že deset let »predvideni za rušenje«, bi bilo v tem naselju hiš,

postavljenih okrog leta 1935, nesmiselno graditi kopalnice, prizidke, napeljati vodo, saj ne veš, koliko dni oziroma koliko desetletij bodo tvoji štirje zidovi še stali. Vrbici, kot se imenuje ta delček mestnega središča, so idealna soseska. V njej živijo ljudje najrazličnejših poklicev in starosti. Kar pa je za stanovalec blokov najbolj vzemirljivo, je odkritje druge vrste: niti dve od 17.000 stanovanj nimata enakega tlorisa.

Zagrebški arhitekti, ki s primerom Vrbici nastopajo na raznih strokovnih srečanjih, in dobivajo za svoje raziskavo nagrade, so pred časom sicer temeljito razburili javnost, trenutno pa okrog njih in domnevnih rusencev vlada zatišje. Odpeljali so tudi poskusne kontejnerje, zasilna bivališča za družine, ki se pomlajujejo in večajo, pa si zaradi Damoklejevega meča, ki že kar rjava nad njimi, ne morejo prizidati ne kuhinje ne sobe. Takšni kontejnerji, pravijo arhitekti, ki so se na nikogaršnje ozemlje Vrbici že kar čustveno navezali, bi pomenili rešitev za vsako takšno starožitje, ki mora živeti s pezo dneva X.

Drugače pa se je posvet vztrajno vrtil okrog peze, ki zadeva arhitekta. Nasilje, ki ga se v njih od pamtike meša z božanskim, je poskušal razložiti spet sociolog. Ta je svoj referat končal nekako takole:

Arhitektura se bo rešila nasilja tehnokulture le tedaj, ko v nepozidanem koščku zemlje ne bo videla praznega prostora, ki ga bi bilo idealno napolniti z raznimi umotvori, ampak bo to zanj prostor, ki ga je treba spoštovati, v katerem je morda celo nekaj svetega. Zakaj svetišče ni prostor za tega ali onega boga, ampak je kratko in malo sveti prostor.

Igranje na svetost

Pojem svetosti je, kot pojem nasilnosti, prisotne nemalo razvnel. Tisti, ki so se prikljčili k besedi, k zagovoru svojega arhitektskega stanu, so menili, da bi bilo

Prejeli smo Nerešen status likovnega dela

K poskusu, razgrniti pred javnostjo nekatere probleme slovenskega likovnega življenja, kot se prikazujejo človeku, ki mu je bilo dolga leta zaupano vodstvo Moderne galerije, me je spodbudila med drugim vrsta polemičnih zapisov, objavljenih v slovenskih in jugoslovanskih časopisih vse od postavitve historične razstave slovenske likovne umetnosti 1945-1978 do danes.

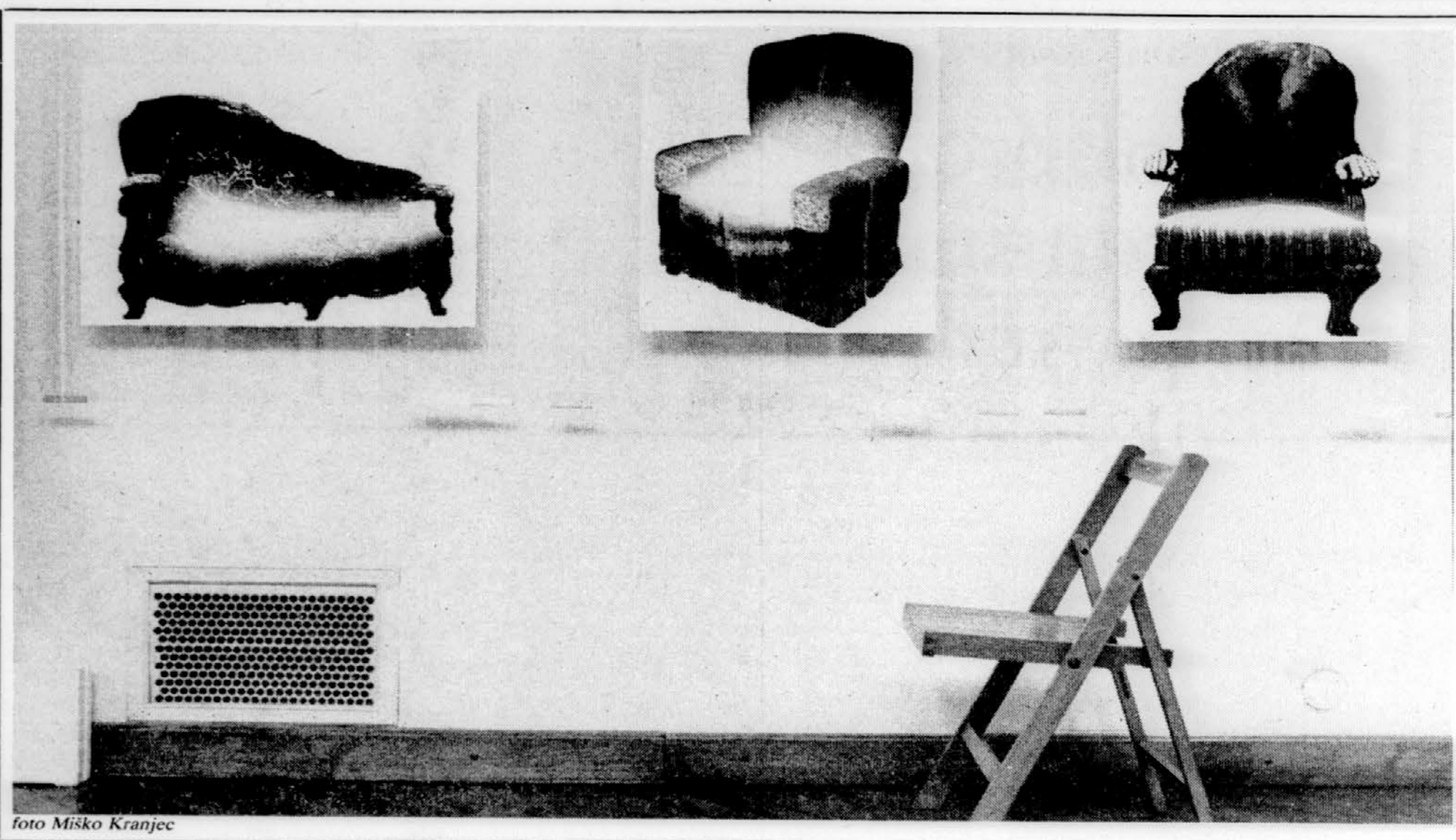

foto Miško Kranjec

Na direktne napade ne mislim odgovarjati; spriču pomembnosti vprašanj našega likovnega življenja se mi zdi sekundarno, kako ocenjujejo nekateri pisari mene osebno (ne glede na to, da je bilo uporabljeno orožje kar nekajkrat tiste vrste, kakršnega sam ne bi želel vzeti v roke). Zdi se mi pa, da je živahni odziv na te polemične zapise pokazal resnično potrebo spregovoriti širše o likovni situaciji in bi hotel zato pojasniti nekatera stališča in izhodišča svojega ravnanja. Zanimiva utegnejo biti v toliko, ker sem dejansko vključen v delovanje Moderne galerije od njenih začetkov in sem v raznih svojstvih sodeloval pri vzpostavljanju organizacijskih pogojev, da je galerija zaživela.

Leta 1947 poslojpe Moderne galerije še ni bilo dograjeno (o težavah dograditve v tedanjih pogojih v tej zvezi ne bi govorili) in nikakor ni bilo jasno, kaj vse naj bi njeno delovanje obsegalo. Vprašanje stalne zbirke, ki naj bi jo galerija seveda imela, se je zatikalo že pri razmejevanju z Narodno galerijo. V ospredju je bil problem vrednotenja likovne dediščine, saj je bila naša družba v revolucionarnem zagonu povojne izgradnje – ko je želela iztrebiti vse, kar bi nas napačno opredeljevalo, nezaupljivo do tako imenovanih »svetlinj« preteklosti in so postali sporni celo naši impresionisti. Premišljeno manifestativno zastavljena prva povojna razstava mojstrov slovenskega impresionizma v Moderni galeriji l. 1949 je razrešila vsaj to vprašanje in hkrati nakazala programsko vodilo galerije: kot osrednja nacionalna ustanova za raziskovanje in predstavljanje polpreteklega in sodobnega likovnega ustvarjanja – je sprejela za osnovni kriterij stalne zbirke kvaliteto likovnih del.

Po drugi strani je bilo jasno, da je velik prelom, ki ga je prinesel narodno-osvobodilni boj, pomenil prelomnico tudi v likovnem življenju. V svobodnih gozdovih je zrastle edinstvena (kot fenomen tudi v evropskem okviru edinstvena) »partizanska grafika«, ki je dala vrsto zanimivih dokumentarnih in nekaj odličnih umetniških del tudi še po vojni: vsa prva povojna leta je našo likovno življenje predvsem odzvenelo vse, kar se je med narodnoosvobodilnim bojem zgodilo. O tem priča vrsta tedajših razstav bolj manifestativnega, manj raziskovalnega značaja, ki pa so med drugim utrdile položaj grafike kot polnovrednega umetniškega izražila v zavesti umetnikov in širokega občinstva, kar je imelo velik pomen za našo nadaljnjo pot.

Iz te dvojne kontinuitete, ki se je nakazala že v začetku – kvaliteten tradicije od mojstrov slovenskega impresionizma (zlasti Jakopiča, ki je prvi zavestno gradil organizirano razstavno življenje na Slovenskem) in revolucionarne tradicije mojstrov partizanske grafike, ki so umetnost v polnem pomenu besede »podružbili«, ter njihovega nadaljnje vključevanja v likovni razvoj – se je začela vse jasneje zadržati tudi druga naloga Moderne galerije: na vso moč podpreti razvoj sodobnega likovnega ustvarjanja in mu zagotoviti čim širše možnosti uveljavljanja doma – ter, če le mogoče, odpreti njegov prodor v široki svet.

Tej usmeritvi se da ugovarjati z vidika, naj bi Moderna galerija kot prvenstveno muzejska ustanova samo shranjevala in preučevala dela, ki bi na Slovenskem nastajala na podlagi naše nacionalne tradicije in sprotih izkušenj v naši nacionalni okvir zadržih umetnikov. Reči moram, da mi je bilo takšno stališče s samega začetka tuje. Spriču izredne dinamičnosti naše družbe, ki je bila tako očitno vsa usmerjena naprej, v prihodnost, spriču živahnosti in bogate inventivnosti, ki so jo kazali umetniki (prve generacije, ki so vzgajale in so se šolale doma), je bila naravna dolžnost centralne ustanove za moderno umetnost pripraviti čim večje število razstav, da se bo vsa ta živa rast preverila in potrdila pred občinstvom in bo tako dotekalo sveže gradivo za muzealno delo. Na drugi strani pa je kazalo na široko odprti vrata v svet, saj je imela naša družba tudi prek svojih umetnikov svetu veliko povedati in je imel tudi svet veliko povedati nam.

Kar zadeva naše zamudnosti, je bilo skoraj samoumevno, da ga bodo tako talenti-

rani umetniki v pogojih odprte družbe zlahka in hitro premagali; ni pa bilo tedaj na Slovenskem nobene ustanove ali organizacije (vključno z društvom likovnih umetnikov), ki bi kazala voljo in usposobljenost izpeljati tudi ta del našega nacionalnega programa, namreč vzpostaviti konstruktiven dialog s svetom. Naloga je lahko pripadla samo Moderni galeriji. V takšnih okoliščinah se je ustanova opredelila za do danes izvajani dvojni program, muzealni in razstavni, sile, ki so bile na voljo, so se morale posvetiti obema. Šele danes, s pridobitvijo velikega modernega razstavišča Rihard Jakopič je Moderni galeriji mogoče posvetiti se predvsem strokovno muzealnemu delu.

Prodor na tuje ni bil lahak in tujina nam ni ravno razgrinjala preprog pred nogami. Seveda smo imeli neposredno po letu 1948 v rokah močan adut, namreč, zanimanje sveta za našo deželo in družbo. To zanimanje je bilo treba izkoristiti, a ne za kratkotrajno kampanjo, temveč za premišljeno dolgoročno akcijo, ki pa jo je bilo mogoče izvesti samo s predstavljenjem zares kvalitetnih, zanimivih likovnih del. V jugoslovanskem okviru smo v tem pogledu lahko postregli z vrsto veličastnih spomenikov preteklosti, npr. z ikonami, s kopijami srednjeveških fresk itd. Kar se sodobne umetnosti tiče, pa se kot napredna, raziskovalska družba nikakor nismo mogli predstaviti z zastarelimi ali celo provincionalno posnemovalskimi deli, temveč smo morali pokazati čim več novega, prodornega, udarnega, samosvojega, izpovedanega s kar najbolj sodobno likovno govorico. Izpričali naj bi drznost in živo inventivnost osvobodjene družbe (kot jo je izpričala npr. zdajšnja razstava Moskva – Pariz, ki je pokazala, da so napredni umetniki pred oktobrsko revolucijo in tik po njej koncipirali stvari za desetletja naprej). Naš zanos in vera vase sta bila tolikšna, da smo se lotili programov, za katere – ali reči – nismo imeli osnovnih pogojev. Toda ob izbovni družbeni revoluciji se je začelo revolucionarno vredje tudi na likovnem področju in na srečo postavljenim zahtevam. Da imajo njihova dela poleg individualne tudi krepko regionalno barvo, pa je občutila tujina na velikih biennialnih prireditvah in samostojnih razstavah slovenske in jugoslovanske umetnosti še dosti močnejše kot mi doma.

Na tem mestu si približe oglejmo dva očitka, ki sta se od začetkov našega prodora v svetovni likovni prostor pa do danes zmeraj spet pojavljala v pisanju, ki je temu prodoru nasprotovalo. Prvi je, da se ta prodor veže na peščico imen, ki da ustvarjajo v »favorizirani« likovni govorici; drugi, da je bil naš prodor izveden »menežersko«, s čimer je mišljeno trgovsko posredništvo. Glede menežerstva samo toliko, da s trgovskimi metodami ni bilo mogoče prodati na mednarodni likovni trgi, saj nismo imeli za tako razumljeno menežerstvo kurantnega blaga – namreč imen, ki bi v svetu že pomenila zanesljivo nalozbo. Niti danes, ko je jugoslovanska umetnost v mednarodnih strokovnih krogih trdno uveljavljena in so nekateri naši umetniki nosilci najvišjih priznanj z velikih svetovnih likovnih prireditelj, nismo znali valorizirati jugoslovanskega umetnostnega potenciala kot ekonomske vrednosti in se ni našla nobena družbena organizacijska oblika – ne v okviru umetniških društev, ne raznih drugih organov za stike s tujino – ki bi ta prodor komercialno izkoristila. Nismo prišli prek neuspelih dogovorjanj ali poskusov in svetu nismo ponudili interesantne jugoslovanske likovne umetnosti – pri čemer bi bržčas še boljše kot vrhunski umetniki-raziskovalci odmevali umetniki tradicionalnejših smeri, ki bi bili okusu povprečnega kupca bližji. Na zahodu je ekonomska vrednost umetnin (o umetniški ta hip ne govorim) jasno opredeljena prek galerij in raznih drugih institucij; s podobnimi prijemi uveljavljajo svojo umetnost na tujem tudi nekateri vzhodne dežele, zavedajoč se, da je njihova mednarodna likovna udeležba dodatno osmišljena, če znajo tujci te umetnine ceniti tudi na svojem domu, ne samo na razstavah. In tudi za naše umetnike bi pomenilo (celo v idealnem smislu) veliko, ko bi postali v svetu dnevna prisotnost, ne pa samo castno predstavnstvo v nekaj evropskih in

ameriških galerijah. Šele tedaj bi lahko rekli, da so resnično znani. Toda to je trgovski vidik, ki ni in ne more biti stvar Moderne galerije. Galerija je lahko samo prispevala k strokovni afirmaciji naše umetnosti z raziskovalno dejavnostjo in iskanju poti, kje in kako se vključiti v sodobne tokove in uveljaviti naše vrhunske ustvarjalce v mednarodnem razstavnem likovnem življenju. Vanj smo vstopili kot dinamična, čeprav revna dežela, a z zavestjo, da nam materialna osnova sicer manjka, a je duhovni prodor vseeno mogoč. Prebiti se je veljalo v dokaj zaprt krog imen, ki v likovnem svetu nekaj pomenijo, in sprejeti izziv dežel, ki so imele v svoji reprezentanci že izrazito znane ustvarjalce (npr. Francija, Španija, povojna Mehika itd.) V ta krog ni bilo mogoče vstopiti s širokih front. To je odgovor na drugi očitek. Resnično se je veljalo opreti samo na nekaj močnih ustvarjalcev, sposobnih predstaviti svetu vso barvitost našega mnogonacionalnega in regionalno različnega, družbeno pa enovito naprednega ambienta, z izrazito osebno likovno govorico in obvladovanjem sodobnega likovnega slovarja. Lubarda, Hegedušič, Jakac, Spacal, Maleš, Kregar, Mihelič, Pregelj, Stupica – da omenimo samo nekatere – so bili z nekaterimi deli v kritičnem času okoli leta 1952 na višini teh zahtev. Odtlej pa sta zrasli že dve generaciji in se uveljavljala tretja. Imena, stili, likovne govorice so se pri nas in v svetu spremenili, edino, kar se očitno ne spreminja, je odnos nekaterih posameznikov v naši sredini do kompliciranega sklopa vprašanj, ki se postavljajo v zvezi z našim uveljavljanjem v tujini.

To uveljavljanje je vsekakor tudi v organizacijskem pogledu zelo naporno in postavlja vsak trenutek nove zahteve; Moderna galerija bi bila samo vesela, ko bi ji del bremena odvzela kaka mlada, zagnana organizacija z izdelanim programom in voljo do dela.

V nasprotju s tistim, kar bi utegnil bralec našega časopisja sklepati, vse to delovanje Moderne galerije ni potekalo brez družbene kontrole in nikakor ni bilo odvisno od odločitev enega človeka. Da je Jugoslavija lahko polnovredno vstopila v likovni svet, je bilo treba delovati programsko in sistematično in zagotoviti vsaj osnovna gnotna sredstva. Za to je dolga leta skrbel komisija za kulturne stike s tujino v Beogradu, ki je s predstavniki republik sestavljala programe, jih verificirala in dajala v izvedbo posameznim institucijam. Njeno komisijo za likovno umetnost so sestavljali strokovnjaki, med njimi tudi znani umetniki, četudi nemara ne v tolikšnem številu, kot bi se nam danes zdelo prav. Ljubljanska Moderna galerija je bila nedvomno mandat za izvedbo, saj je bila organizacijsko utrjena in za izvajanje takšne sponosobna v času, ko npr. Beograd sploh še ni imel posebne ustanove za moderno umetnost. Pozneje, ko se je naše družbeno življenje na vseh ravneh decentraliziralo, pa je tudi za stike s tujino se zrasel pomen sodelavcev in kolektivnih družbenih organov same Moderne galerije. Kar obstaja, je imela galerija strokovne sodelavce – muzealce in tudi kolektivne umetniške organe, npr. Galeriji svet, sestavljen iz umetnostnih zgodovinarjev in umetnikov, ter vsaj toliko razvito družbeno kontrolo in samopravno dejavnost, kot ju je zakon predpisoval. Resnično se mi zdi žalitev ljudi, ki so v njen obstoj in njeno delo vložili toliko strokovnosti in požrtvovalnega dela, da se njihov delež pri ocenjevanju doseženega – tudi če gre za še tako kritično ocenjevanje – kratko malo prete. Nasprotno pa si s štejem v čast, če so bile nekatere moje iniciative na teh forumih sprejete, ker vem, da smo zastavljali svoje skupne sile v korist slovenski likovni umetnosti. In rekli bi, da so rezultati to potrdili.

V 50-tih letih, s sprostitvijo vsega našega družbenega življenja in vse močnejšim uveljavljanjem Jugoslavije v svetu, h kateremu je – kot povedano – začela prispevati svoj delež tudi naša likovna umetnost, je postajalo zmerom aktualnejše vprašanje, kako bi mogli svoj nov položaj izkoristiti za to, da bi privabili znana svetovna imena tudi na naša tla. Izmed številnih načrtov, ki so v ta namen nastali, se je pokazala kot uresničljiva ideja za mednarodno grafično

razstavo – biennale. Ne bi pomenila nezmožljivega finančnega bremena (transport, katalog, zavarovanje). Po uspehu te akcije smo pomagali realizirati še zamisel Forme vive, ki se ji moramo zahvaliti za izredno in na drug način nedosegljivo obogatitev svoje zakladnice tujih kiparskih del. Mednarodni grafični biennale (prvi je bil organiziran leta 1955) nam je dal poleg uveljavitve t. im. »ljubljske grafične šole«, ki je danes med strokovnjaki pojem, še status prvega središča za reproduktivno grafiko v svetu (Tokio in Krakow s ponosom navajata, da sta naši mlajši »sestrski« ustanovi). Ta dosežek, ki se moramo zanj v prvi vrsti zahvaliti svojim odličnim grafičnim umetnikom (vsaka mednarodna prireditelj te vrste stoji in pade s prispevkom, ki ga lahko trajno zagotavlja gostiteljska dežela) seveda lahko omalovažujemo; in letošnja anketa v Delu je pokazala, da smo to tudi pripravljeno storiti. Ne zdi se mi pa, da bi to dokazovalo posebno konstruktiven odnos do priloženosti, ki nam jih daje naša družba za vsestransko širjenje obzorja in duhovno bogatitev, niti da bi dokazovalo veliko mero nacionalnega ponosa in željo po graditvi, ne po podiranjju. Ne glede na to naj si vendarle dovolim spomniti, da je že prvi biennale dosegel za tedanja čas neverjeten uspeh: prvič po drugi svetovni vojni se je namreč posrežilo zbrati pod isto streho ustvarjalce vzhodnega in zahodnega sveta. Tako se je biennale

Pregled razstav Moderne galerije 1948-1978

Retrospektive in večje pregledne razstave	35
Osebnne in skupinske razstave	78
Razstave – prevzemi in sodelovanja	165
Razstave v Mali galeriji (od XII. 1959)	216
Razstave v okviru Ateljeja (od 1968 dalje)	28
Razstave »Prisotnosti« (od 1972 dalje)	8
Prevzemi retrospektiv in večjih preglednih r.	11
Biennale – grafika	12
Razstave, katere je MG pripravila za Slovenijo in Jugoslavijo:	
osebne razstave	16
skupinske	18
Razstave, katere je MG pripravila za tujino:	
osebne razstave	14
skupinske razstave – reprezentancne	100
Razstave DSLU v Moderni galeriji – vajami in tudi sodelovanjem (po rušenju Jakopičevega pav.)	15
Priprave udeležbe slovenskih in jugoslovanskih umetnikov za razstave in biennale v Jugoslaviji in tujini	196
	912

na likovnem področju vključil v široko prizadevanje naše družbe, uveljaviti mirljubno koeksistenco, saj je pritegnil umetnike vseh kontinentov s posebnim poudarkom na deželah, ki so danes jedro programskega koncepta neurščivosti.

Več besed je veljalo tisti veji delovanja Moderne galerije, ki je videti v očeh kritikov posebej sporna. Vendar energije, ki so bile vanjo vložene, nikakor niso bile v škodo likovnemu življenju doma. Tudi če odštejemo priloženosti, da si je naše občinstvo v prostorih Moderne galerije in v nekaterih drugih razstaviščih (predvsem v Mali galeriji) lahko ogledalo vrsto pomembnih tujih razstav, je bilo domače razstavno življenje, ki ga je organizirala Moderna galerija ali kateremu je nudila streho (žal ob vsakokrat neogibnem umikanju svoje stalne zbirke) tako živahno in mnogostransko, da mu bržčas, ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi v Evropi ni najti para – v primerjavi z mestii približno enake velikosti, seveda. V ponazoritev prilagamo strnjem pregled tega razstavnega delovanja in vsakomur, ki vsaj približno ve, koliko

problemov, naporov in dela pomeni ena sama razstava, bo pri priči jasno, kako obsežno delo je kolektiv Moderne galerije v tridesetih letih opravil. Če bi bila navedena še imena razstavljalcev, bi se izkazalo, da so očitani »favoriziranci« zastopani z neznanim odstotkom.

Ob tekoči razstavni dejavnosti je ves čas teklo kontinuirano delo pri stalni zbirki, to je raziskovanje in obdelovanje opusa posameznih umetniških osebnosti ali obdobj. Rezultat tega je med drugim vrsta retrospektivnih razstav, ki so obdelale posamezne mojstre slovenskega impresionizma, potem več osebnosti iz obdobja ekspresionizma, generacijo t. im. nedovnih med obema vojnama ter nekaj mlajših avtorjev. Naštetimo glavne retrospektive po generacijskem zaporedju: Ivan Grohar, Rihard Jakopič, Matija Jama, Matej Strenen, Fran Tratnik, Karla Bulovec-Mrak, Peter Loboda, Lojze Dolinar, Tine Kos, France Kralj, Božidar Jakac, Veno Pilon, Miha Maleš, France Pavlovec, G. A. Kos, Nikolaj Pirnat, Riko Debenjak, Boris Kalin, Karel Putrih, Francišek Smerdu, France Mihelič, Stane Kregar, Maksim Sedej, Marij Pregelj, Gabrijel Stupica, Jakob Savinšek. Od večjih preglednih razstav omenimo Avtoportret na Slovenskem, 25 let slovenske grafike in Slovensko likovno umetnost 1945-1978. Vse razstave so spremljali obširni katalogi s številnimi reprodukcijami, uvodnimi študijami in strokovno dokumentacijo. Moderna galerija je poleg tega sodelovala pri zveznem projektu Muzeja sodobne umetnosti v Beogradu, ki sistematično obdeluje posamezna obdobja v jugoslovanskem prostoru. V najnovijem času, ko prehaja naša galerija z razstavami posameznikov že na današnje srednje generacije, pa je predvidela v srednjeročnem programu vrsto preglednih razstav, namenjenih umetnosti v NOB, že enkrat celotnemu obdobju impresionizma, ekspresionizma, Neodvisnim, risbi itd. Program Moderne galerije je bil predložen vsem muzejsko-galerijskim ustanovam po Sloveniji in dopolnile in za smotno porazdelitev dela, ki bo skupno opravljeno.

V vseh letih svojega obstoja je Moderna galerija tudi aktivno sodelovala pri publikacijah monografij o slovenskih umetnikih. Tako so izšle monografije Ivana Groharja, Riharda Jakopiča, Božidarja Jakca, Rika Debenjaka, Nikolaja Pirnata, Miha Maleša, G. A. Kosa, Borisa Kalina, Zdenka Kalina, Karla Putriha, Janeza Bernika, Stojana Batiča, Jože Horvata-Jakija, Draža Tršarja in še nekaterih. Poleg tega stejejo v muzealno dejavnost Moderne galerije tudi vsa opravljena vodstva po zbirki in razstavah in pa organizirana predavanja o likovnih temah. Strojeno je bilo, skratka, kar precej.

Dve stvari pa sta, ki se pri tem ponujata kritični presoji. Prvič: vprašanje likovne vzgoje najmlajših, ki bi lahko učinkovito izkoristila to, kar Moderna galerija in druga razstavišča nudijo. Čeprav so zastavili nekateri naši odlični likovni pedagogi (Zoran Didek, Alenka Gerlovič, Bogdan Borčić i. dr.) vse moči, da bi premaknili to vprašanje z mrtve točke, in so imeli v začetku tudi razveseljive uspehe, je spriču nezainteresanosti nekaterih odličnih faktorjev ta pomembni vidik šolskega izobraževanja začel zamirati in vzgajamo cele generacije likovno premalo izobraženih, razgledanih in informiranih ljudi. Če temu ne bi bilo tako, če bi se mladi ljudje učili vsaj likovne abecede, danes ne bi prišlo do takšnega razkola v pojmovanjih – razkola, ki je spriču kvalitete našega likovnega ustvarjanja resnično absurdno.

in drugič: karkoli je že temu razlog (kritično prepučam, da ga najdejo zunaj tistega, kar je na likovnem področju opravila v tridesetih letih Moderna galerija), danes je likovno življenje pri nas izredno bohotno, število ustvarjalcev vsak dan narašča, število galerij in razstavišč na Slovenskem je preseglo stotino, in če se je na katerem področju izkazal policentričen kulturnega življenja, na likovnem se je prav gotovo: Maribor, Slovenj Gradec, Murska Sobota, Velenje, Celje, Kranj, Radovljica, Jesenice, Škofja Loka, Novo mesto, Kostanjevica, Krško, Postojna, Koper, Piran, Ajdovščina itd. Tolikšno število umetnikov, med

katerimi prevladujejo mladi, bi lahko našlo v teh središčih še nove organizacijske oblike, s katerimi bi se uveljavljali v domačem, slovenskem, jugoslovanskem in tudi v mednarodnem okviru, saj zahtevane programe teh središč izvajajo med drugimi znani slovenski kritiki in umetnostni zgodovinarji. Res je, da za to nimamo pravih modelov, ker je menda ni dežele, kjer bi bilo – relativno – toliko ljudi z likovnimi ambicijami in tudi toliko talenta. Vse to podpreti, analizirati, selekcionirati, propagirati, nedvomno presega moči ene same ustanove in posebej še Moderne galerije, katere prva naloga je, poskrbeti za dograjevanje reprezentativne zbirke polpreteklega in sodobnega slovenskega likovnega ustvarjanja in ki poskuša v ta namen in na podlagi strokovnega preučevanja gradiva slediti najnaprednejšim tokovom likovnega razvoja in zasledovati ustvarjalno pot najbolj profiliranih domačih likovnih ustvarjalcev. Da poskuša pri tem vzdrževati kar najvišji kvaliteten kriterij in opravljati pri svoji zbirki ostro selekcijo, je naravna dolžnost ustanove, ki med drugim za ureditev svoje zbirke razpolaga z omejenim prostorom. Da pa uvršča vanjo visoko kvaliteta dela ne glede na to, ali pomenijo v svojem času najbolj avantgardno smer, dokazuje spoštljivi delež, ki ga ima v stalni zbirki npr. ustvarjanje G. A. Kosa, Borisa Kalina, Franciška Smerduja itd. Ne utvarjamo si, da je na likovnem področju vse idealno ali da smo našli za vse probleme ustrezne rešitve. Prepričan pa sem, da je v družbi v kateri je na voljo toliko instrumentov, mogoče rešiti vprašanja po normalnih samopravnih poteh. Problem, ki ga jasno razbiram iz vsega pisanja zadnjega časa, pri čemer ne gre zamenjati funkcije Moderne galerije z Društvom slovenskih likovnih umetnikov – je predvsem vprašanje umetniške moči in zahteve po uveljavljanju, ki je nujno povezano z vprašanjem selekcije, ki mora dobiti samopravno verifikacijo. Glede tega se lahko dogovori naša družbena skupnost za katero koli obliko, čeprav nobena ne bo takšna, da bi mogla slehernega zadovoljiti. S tem v zvezi se zmeraj znova pojavlja tudi problem razmejevanja dela med Društvom slovenskih likovnih umetnikov in Moderno galerijo, ki ni nikoli do kraja rešen in ga bo v vsakem primeru težko rešiti, saj tre za dva vidika obravnave isto ali vsaj zelo podobne naloge, namreč uveljavljanja slovenske likovne ustvarjalnosti.

Prav zaradi občutljivosti problema ga velja reševati z obeh strani kar najbolj strpno in ob neprestanem iskanju možnosti skupnih poti in sodelovanja. Videti je, da smo prav zdaj znova prispeli do točke, ki terja od vseh iniciativnost in smisel za skupno delo, če nečemo, da bodo zaostreni položaj občutili predvsem ustvarjalci sami. Nesporo je namreč res, da prihaja v vseh vejah umetnosti kot v znanosti in drugod do selekcije.

Te dejanske ne opravljati nihče od zunaj; opravlja se po delu, znotraj profesionalnega kroga med likovnimi umetniki samimi. Družbena priznanja prihajajo samo kot potrditve tega spontanega procesa. Ali pa tudi ne.

Naj na koncu ugotovim še to, da skorajda nihče izmed naših »favoriziranih«, urednikov kot jih ponesečeno nekateri imenujejo, ni prejel pri nas katere izmed družbenih nagrad – Prešernove nagrade mesta Ljubljana ali celo nagrade Vstaje – temveč so dobili samo strokovna priznanja (Jakopičovo nagrado, biennalske) in da so bile nagrade v svetu predvsem moralnega značaja, medtem ko so šla domača velika naročila in velike vsote za odkup umetnin zlasti v prid drugih umetnikov, tudi tistih ki so zelo glasni s svojimi pritožbami. Predvsem pa – namesto da trošimo čas in energijo s pisanjem, ki ne vodi k razrešitvi ključnih problemov, trezno prečimo svoje moči in si organizirano razdelimo delo ter ne zapravljamo ustvarjenih možnosti z osebnimi prepri, temveč tamkaj, kjer so se nam vrata odprla, pogumno in pripravljeno vstopimo skozi njega. Razen, seveda, če nismo prepričani, da smo sami sebi dovolj.

Zoran Kržišnik

Popotresna Črna gora

Bodo nasprotja med starim in novim presežena?

Potresno območje Črne gore kljub mnogim težavam hitro spreminja podobo

V Črnogorskih Brdih je že zapadel sneg, na Črnogorskem krasu je še kar topla jesen, na Črnogorskem primorju se peščica turistov namaka v morju. In prav tam, kjer je najtopleje, se ljudje spričo letošnje potresne katastrofe tolažijo različno: nekateri z upanjem, da je ta nesporazum z naravo samo začasen in bo v bližnji prihodnosti odpravljen s skupnimi napori Črnogorcev in jugoslovanskih narodov in narodnosti; drugi s tem, da od prvih popotresnih dni niso ostali sami v nesreči; tretji s prizadevanjem, da bi ta svet, ki je bil reven zanje že pred potresom, uravnali tako, da bi postal bogatejši kot je bil kdaj prej.

Kajpak vsi niso enakih ali podobnih misli. Nekateri menijo, da jih organizatorji popotresne obnove v šest najbolj prizadetih občinah na Črnogorskem primorju, nočejo videti v njihovih stiskah in jim pomagati. Do takšnih nesporazumov prihaja tudi zato, ker nikjer na potresnem območju Črne gore krajevne skupnosti kot temeljne celice življenja in dela občanov, niso usposobljene za organiziranje obnove na svojem območju, ampak le politično delujejo med ljudmi, kot pravi predsednik titogradske občine, Slobodan Filipović. V kotorski, hercegovaški in tivtski občini sicer imajo po krajevne skupnosti nekakšne nadzornike obnovitvenih del, vendar pa v nobeni potresno prizadeti občini nimajo izdelane jasne socialne slike prizadetih, ki bi morala biti ob upoštevanju izkušenj popotresne obnove v Posočju temelj za gnotno pomoč potresnikom.

Gre namreč za to, da človeka, ki mu je potres uničil ali poškodoval dom, s popotresno obnovo ne pahnemo še v večjo revščino. Pot do ugotovitve resničnih gnotnih razmer za sleherni od 23.000 prizadetih družin ni lahka. Toda od katastrofalnega potresa je preteklo več kot pol leta.

Socialne službe v tej smeri niso delovale in tako je najemanje potresnih posojil prepričano poštenosti sleherne družine, kot so nam povedali v občini Kotor. V najmanjši potresni občini, ki šteje 8.000 prebivalcev, v Tivtu, pa ugotavljajo, da so se v popotresno obnovo vključile le občinske družbenopolitične organizacije in občinska skupščina, interesne skupnosti pa še vedno spijo. Ob vsem tem se vedejo, kakor da potresa ni bilo, tudi osnovne organizacije zveze komunistov.

Občina žirant potresnikom

Za dolgoročno potresna posojila so doslej v Črni gori iz primarne emisije namenili 2,5 milijarde dinarjev. Prošnje za najetje

posojil je občinskimi potresnim odborom posredovalo 23.000 družin. Njihovi zahtevki so vredni 4,6 milijarde dinarjev. Ker je premalo denarja, so prošnje delno uslišali 13.500 družinam. Po črnogorskih merilih odpravljanja posledic potresa pripada prizadeti družini za obnovo poškodovane hiše do 150.000 dinarjev, za gradnjo nove pa 350.000 dinarjev na 20-letno dobo odplačevanja po 2 odstotni obrestni meri. Toda doslej so prizadetim za obnovo hiš odobrili do 80.000 dinarjev, za gradnjo nove hiše pa do 150.000 dinarjev posojila in to le tistim, ki so živeli v času potresa na prizadetem območju in nimajo drugih stanovanj ali počitniških hiš.

Kljub temu pa so občinske skupščine v mnogih primerih, ko je šlo za gnotno šibke družine, že morale nastopiti kot glavni porok oziroma žirant, da so potresniki lahko najeli skromna posojila. Njim so razdelili tudi 1,7 milijarde dinarjev prostovoljnih prispevkov, ki so jih nakazali na črnogorski solidarnostni sklad Jugoslovani, ki živijo in delajo doma in na tujem, delovne organizacije ter druge države (v omenjeno vsoto še ni vključen prispevek ZDA in ZSSR).

Tako so potresniki dobili povprečno od 15.000 do 50.000 dinarjev pomoči, ki je ne bodo vrnil. Vendar pa je glavne težave moč pričakovati čez dve leti, ko bodo potresna posojila začeli odplačevati. Potresna škoda je namreč ocenjena (brez škode na objektih JLA) na 68 milijard 516 milijonov dinarjev, kar je 4,4-krat več, kot je bil narodni dohodek Črne gore preteklo leto. V ulcinjski občini, ki je bila pred potresom edina nerazvita na Črnogorskem primorju, pa je škoda 21-krat večja od lanskega narodnega dohodka v občini. V budvanski občini, kjer skoraj dočela predstavlja gospodarsko dejavnost turizem, so imeli lani 2,8 milijona nočitev, letos pa je 470.000. To je eno od štirih najrazvitejših občin v državi z narodnim dohodkom okoli 4.500 dolarjev na prebivalca pahnilo med nerazvite z okoli 22.000 dinarjev narodnega dohodka na občana.

Gradbena fakulteta kot feniks prihodnosti?

Že večkrat smo zapisali, da je bil zgodovinski dan za popotresno obnovo Posočja 18. september 1976, ko so sklenili, da bodo do zime zgradili 500 montažnih hiš in ta načrt so tudi izpolnili. Nemara ni bil nič manj zgodovinski 19. avgust istega leta, ko so na seji medobčinske potresnega odbora za Posočje sklenili, da gradbena storitev velja 55 in 75 dinarjev na uro za nekvalificirano in kvalificirano delo in da je v tej ceni vračunana tudi dnevnicna gradbenega delavca. S tem so v Posočju pristrigali zaščitarske peruti in apetite na račun nesreče Tolmincev in drugih prizadetih v Posočju.

Podobno bi morali storiti tudi na potresnem območju Črne gore, kjer prav previsoke cene (tako imenovani) mojstrov, ki si obračunavajo dnevnic do 1.500 dinarjev, domačih gostincev in prevoznikov spreminjajo solidarnostno pomoč v nekaj, kar je docela nasprotno pomenu besede »solidarnost«.

Kakopak v prizadetih črnogorskih občinah niso pri organiziranju popotresne obnove sami najbolj vešč, saj marsikje pred potresom niso imeli nobenega gradbenega strokovnjaka. Že pred potresom, ko so v Črni gori letno zgradili 1.000 stanovanj ali le nekoliko več kot denimo v krajski občini, bi krvavo potrebovali 250 gradbenih inženirjev.

Zdaj so potrebe nekajkrat večje, Črnogorci pa dolgoročno rešitev iščejo v nameri, da v novem šolskem letu na titogrski univerzi odprejo oddelek za gradbeništvo, arhitekturo in geodezijo. Pot do vzgojitve lastnega kadra je precej daljša kot bi naj trajala popotresna obnova. Treba jo je razumeti kot dolgoročno usmeritev sicer enega najbolj študirajočih narodov v naši državi, saj študira na titogrski univerzi in drugod vsak petindvajseti Črnogorec. Vendar se jih je doslej po študiju le malo vrnilo domov.

Nove hiše spreminjajo potresno podobo

Tisti, ki so bili na potresnem območju Črne gore prve mesece po katastrofalnem sunku, prizadeta območja ne bi spoznali več. Razen v kulturnozgodovinskih delih obmorskih mest, ki jih bodo obnovili tako, da bodo dobili nekdanjo podobo, ter hotela Fjord v Kotoru, so vse druge večje porušene zgradbe odstranili. Kakih 8.000 gradbenih delavcev že nekaj časa prizadevno gradi ali obnavlja poškodovane objekte, kar daje upanje, da nihče ne bo prezimil pod platnenimi strehami, kjer je ta čas še 1.500 družin.

Obnova pa v vseh štirinajstih in tudi v šestih najbolj prizadetih občinah na Črnogorskem primorju ni tekla enako uspešno. V nekaterih občinah so bili docela na tleh z Milenadino urbanističnim in prostorskim načrtovanjem, druge, kot na primer v Kotoru, nimajo ravnih površin za hitro in poceni graditev, ponekod pa je tudi gradbena operativa še neustrezno organizirana.

Kaže, da so doslej še največ postorili v občini Bar, kjer gradijo in obnavljajo kar 1.800 različnih stanovanj, ki bi naj bila vseljiva že okoli 29. novembra letos. Za slugo za to pripisujejo 2.000 gradbenim delavcem iz Makedonije, ki bodo do tega roka v 105 dneh obnovili 752 močno poškodovanih stanovanj in uredili 442 stanovanj v novih stanovanjskih blokih, delavcem sarajevskega šipada, ki v Virpazarju dokončujejo 24 montažnih hiš, poleg tega pa bodo predvidoma do 10. novembra zgradili še 424 montažnih hiš za socialno šibke družine.

Kljub temu tudi v tej občini, kjer je ostalo brez stanovanj 7.200 družin, vsi ne bodo prezimili v svojih ali novih družbenih stanovanjih, ampak pri sosedih, v letovskih objektih, počitniških hišicah, v delno zgrajenih hišah, barakah in podobno.

V ulcinjski občini, kjer je kar 75 odstotkov občanov albanske narodnosti, so razmere

Za ruševinami rastejo nove hiše. Posnetek je iz Kotor. Foto Peter Potočnik

nekoliko drugačne. V tej občini je močno poškodovanih ali uničenih 5.507 objektov, od tega 3.405 zasebnih hiš in 336 družbenih stanovanj. Za vaška naselja Kaliman, Lisna Bori, Klezna, Kolomaz in Salča, so zaradi plazovitega območja poiskali nove lokacije, kjer so za prizadete doslej postavili 600 barak, začeli so graditi ali pa že dokončujejo 450 stanovanj. Od 1.406 mestnih družin, bo 743 družin prezimilo v začasnih objektih, ki so jih sami zgradili, pri prijateljih, v kampu Milena, v depandansi hotela »Jadrans«, preostali pa bodo prezimili v garažah in drugih improviziranih objektih. Z novogradnjami v primerjavi s sosednjo občino Bar precej zaostajajo, saj bodo do zime zgradili le 91 montažnih stanovanjskih hiš ter 200 večnamenskih objektov.

Najmanj težav pa bodo imeli v tivtski občini, kjer je ta čas v prikolih še 100 družin in bodo te dni našli toplejša časna stanovanja. Tivtska občina bo priskočila na pomoč sosednji kotorski, kjer bo kljub veli-

kim naporom treba najti prezimitev v začasnih prostorih za 1.000 ljudi.

Koliko novih stanovanj bodo zgradili do zime na potresnem območju Črne gore, ni mogoče točno napovedati. Za zdaj je najpomembnejše, da so občinski štabi za odpravljanje posledic potresa za sleherni prizadeto družino preskrbeli vsaj začasni toplotni prostor za prezimitev ter da gradbeni delavci hitro z obnovo, čeprav jim investitorji zaradi pomanjkanja denarja dolgujejo plačila za že opravljeno delo. Po zveznem zakonu za odpravljanje posledic potresa v Črni gori so namreč republike in pokrajini dolžne, da do konca leta prispevajo za popotresno sanacijo okoli 5 milijard dinarjev, na Črnogorsko primorje in v druge potresne občine pa se je doslej od omenjene vsote steklo le 320 milijonov dinarjev.

Ob vsem tem velja omeniti, da so delovni ljudje Črne gore za obnovo doslej namenili 9-dnevne zaslužke ter tudi na ta način

dokazali, da bodo pri obnovi nosili največje breme.

Že pred potresom so bila nasprotja in protislovja v črnogorski družbi zelo izrazita in mnogovrstna. Popotresna obnova lahko nasprotja med arhaičnim, kmečko-patriarhalnim z globoko zakoreninjeno posebno etiko mnenega boja za obstanek ter s sodobnimi, naglo urbaniziranimi in tu in tam s skoraj kozmopolitskimi vizijami, še poglubi. Brez oživitve gospodarstva na potresnem območju, ki je bilo že prej, z izjamo turizma, slabo razvito in je imelo precejšnje izgube, tako da je skoraj na slehernega črnogorskega delavca v preteklem letu odpadlo 10.000 dinarjev izgube, ni moč pričakovati uspešnosti popotresne sanacije. Ljudje, ki so že najeli in še bodo najemali potresna posojila, jih bodo lahko vračali le, če bodo zaposleni. To pa je tudi eno najtežjih vprašanj, ker terja premissljene ukrepe, da ne bi gradili takšne objekte, ki bi bili že sami zase obsojeni na zgbuštvost. Peter Potočnik

Josip Vidmar

Boris Kidrič

Dobra dva meseca, ki sem ju nato prebil v Loški dolini, in to večidel v Koči vasi, sta mi dala dovolj časa za premišljanje o mojem položaju in vlogi, ki sem jo imel v Osvobodilni fronti. Vmes sem za razvedrilo prevajal Molièrove Učene ženske; prevod, ki sem ga do odhoda v partizane zaključil.

Moja usoda pa je zahtevala od mene predvsem tehneva in jasne premisleke o moji politični odločitvi, ki sem jo s članstvom v izvršnem odboru Osvobodilne fronte dokončno storil. Poti nazaj si nisem mogel želeči, a je tudi ni bilo. Treba je bilo vztrajati in se posvetiti nalogam. V čem so bile? Vso politiko in vse vojaške operacije je vodila partija. Priznati sem moral, da popolnoma upravičeno, kajti samo ona je imela čisto preteklost, jasen smoter v obravnavanju jugoslovanske usode in veliko, sugestivno idejno ozadje, ki je izhajalo iz evropskega humanizma in ki je resnično uravnavalo k realizaciji humanistične misli. Vse to mi je bilo jasno. Toda mi, izvenpartijski sodelavci? Zakaj nas je par-

tija potrebovala? Gotovo za čim širšo mobilizacijo vsega slovenstva. Naša imena so bila sicer skromne veljave, toda bila so čista in so kot taka imela nekaj mobilizacijske moči. Toda to ni bilo poglavitvo.

Partija ni želela biti izključni nosilec naše politike. Pred narodom je hotela veljati kvečjemu za prvo med enakimi in ni hotela odločati samo v svojem imenu, vsekakor pa tudi v imenu sokolov in krščanskih socialistov in še v imenu vrste drugih političnih skupin. S tem je dosegla, da so bile njene odločitve proglašene in sprejete z avtoriteto celotnega naroda. Odločitve so bile skoraj izključno njene, toda izvršni odbor jih je večidel sprejemal soglasno. Velika odlika partije je bila, da smo to

mogli in da smo iz objektivnih razlogov to morali. In vendar se mi tako sodelovanje nekako ni zdelo ne zelo častno in ne privlačno. Bili smo političen faktor, dasi smo to bili v resnici samo na pol. Kje je v takem položaju časten izhod? Ena pot bi bila, vreči se v politiko in jo skušati soustvarjati. Vendar za to nisem imel ne sposobnosti ne prave volje. Kako tedaj? Razmišljal sem in ugibal – kam in kako? Toda položaj naroda? Kaj mi ukazuje ta? Kdo mu je pokazal rešilno pot? Kdo mu je zbudil samozavest in junaško voljo? Kdo je to zavest in voljo in moč ljudstva znal urediti in usmeriti? Odgovor je eden – partija. In če ji je prisluhnil ves narod, zakaj naj bi mene motila osebna nečimrnost, ki sem jo hotel pzdigniti v osebno čast? Ne. V vojni smo, ki ne pozna usmiljenja in ki hoče ta rod uničiti. Tu imamo vodstvo obrambe, ki vsakomur določa njegovo delo in mesto. Tudi meni je določeno mesto. Naj se ga branim? Ali ni v teh časih dolžnost sprejeti vsako nalogo? Moj samovoljni individualizem se lahko še tako upira, treba ga je ukrotiti in zavedno sprejeti svojo nalogo, ki mi je morda odmerjena celo višje, kakor zaslužim. Sprejemati ukrepe vodilne moči, gotovo da s premislekom in sodbo, predvsem pa zavedno pomagati partiji, kjerkoli mi je to mogoče, kjerkoli je to potrebno in kakorkoli bi bilo to mogoče, kajti partija je svoje vodstvo dosegla s svojo sposobnostjo, kakršne med Slovenci še ni bilo, in ponavljam si znova, ima čisto preteklost, jasne in človeško dragocene smotre v svoji politiki in se opira na veliko in zmagovito ideologijo socializma, ki postopoma, toda nezadržno zavzema svet. In partija navsezadnje ni samo partija, marveč je v prene-katerem smislu očitno volja naroda ali zmeraj zavest o pravem interesu naroda. Pri tako velikih stvareh je treba biti skro-

men in do kraja objektivni. Odslej bom sprejemal, kar mi bo naloženo, z zavestjo, da ravnam kot razsoden in discipliniran borec za veliko stvar osvoboditve in revolucije.

Take misli so me obhajale v teh dveh mesecih ločenosti od izvršnega odbora, se pravi v popolni izolaciji. Prihajale so mi bolj neurejene kakor so podane tukaj, toda zaključek, ki je sledil iz njih, je bil le točna osnova moje politične volje in mojega programa. Mislim, da sem se sredi julija 1942 vrnil v sklop izvršnega odbora na roškem Kamenjaku, pripravljen in sam v sebi jasen. Mislim tudi, da je bila priprava potrebna, kajti kljub že tolikokrat opevani idili na Kamenjaku je bil to v bistvu zelo dramatičen čas v zgodbah osvobodilnega boja, kajti partija je na zahtevo Kardelja, ki je takrat prišel na osvobodeno ozemlje in se seznanil s stanjem stvari, energično zajezila neodgovorno samovoljno nekaterih partizanskih pogotov s tem, da je ustanovila preiskovalne komisije za nedopustno početje in imenovala redna sodišča Osvobodilne fronte za sodbe belemu in plavemu terorju, ki sta se pričela v tem času pojavljati, za sodbe njihovim skritim pomagačem na terenu in vsem in vsakršnim sodelavcem okupatorja, pa tudi za sodbe nad nepravilnostmi, ki bi jih zagrešili naši lastni funkcionarji. Poleg tega notranjega prevrata v partizanstvu pa smo videli, da se od nekdaj vali proti nam velika italijanska ofenziva. V tem času je bil Kidrič zelo zaposlen, saj je kot visok partijski funkcionar in politični tajnik fronte vodil vse te spremembe, hkrati pa se je intenzivno zanimal za naš vojaški položaj. K nam izvršnikom je sicer prihajal od časa do časa. Poslušal je naše literarne pogovore, si ustvarjal sodbe o nas. Z menoj ni nave-

zal posebnih stikov. Takrat se je ukvarjal predvsem s Koebekom, ki se mu nikoli ni zdel od kraja pridobljen, in s krščanskimi socialisti. Seveda pa nam je zmeraj tudi razlagal politični in vojaški položaj, kajti sta se takrat oblikovala. Udeleževal se je tudi zatiranja skritega sodelovanja z okupatorjem na osvobojenem ozemlju, toda o njem je šel glas, da vsak osumljenec odnese zdravo glavo, če ga kot preiskovalni sodnik dobi v roke Kidrič. S to famo smo ga pogosto zbadali, kajti v besedah je bil veliko odločnejši. V resnici pa je bil nepopustljiv, toda človeški. Po takih opravkih je prihajal do nas in včasih tudi prespal v naši baraki. Takrat smo imeli zmeraj svojevrstno zabavo, kajti Kidrič je imel zelo nemirno in celo divje spanje in nobeden od nas ni rad spal v njegovi bližini. Prosto-ra pa ni bilo na pretek. Njegova sosedja si nista mogla obetati posebno prijetne noči. Toda smeh in naša splošna dobra volja sta nam pomagala tudi pri tem.

Idilo na Kamenjaku je končala velika italijanska ofenziva na Rog. V usodni noči našega umika, na katerem smo nazadnje padli v italijansko zasedo pri Faberjevem krogu, sem hodil neposredno za Kidričem. Ki je zagrmelo na italijanski strani, smo skočili s ceste, kamor je kdo mogel; jaz sem priletel med dve skali. Kidrič pa skoraj kratko malo name, da me je pošteno pretrl. Nato se je vzdignil in pričel s Pištolo divje streljati proti sovražniku. Bila pa je tema, res kakor v rogu. Rekel sem mu, naj ne strelja, če ne vidi cilja, pomiril se je in odšel od mene. Izginil mi je v temi. Jaz sem še počakal, dokler se italijansko brezgalvo nabijanje ni uneslo. In ker sem spoznal, da sploh streljajo previsoko, sem počasi zlezal na pot, po kateri smo prišli in po kateri sem zdaj skoraj sam krenil nazaj.

Kak kilometer od zasede sem naletel na nekakšno zbirališče naše enote, ki je čakala na novo odločitev. Takrat se je ves zasopel pojavil Kidrič in nas pričel spraševati, ali je kateri videl Kardelja in ali kateri ve, kje bi mogel biti. Nato je v naglici sestavil nekaj patrol in jih razposlal v razne smeri, da bi poiskale tovariša Kristofa. Kidrič pa je ostal nedostopen in mračen, dokler se nam ni čez nekaj ur Kardelj pridružil s skupino, ki jo je vodil Tone Fajfar. Kardelja, ki je bil ves pobit in krvav in ki je zgubil naočnike, so napol prinesli k nam. Kidrič se je pomiril in razvedril, kajti Kardelja smo že napol pokopali, zdaj pa je bil spet med nami s svojim mirom in pogumom.

Nato so prišle težke ure na Musa Daghu, kakor smo po Werfflowe romanu imenovali precej visok in strm skalnat hrib sredi roškega prostranstva, na katerem smo se po razbitju časno zbrali in utaborili. Ker pa je bil ta položaj vojaško le prenevarjen, smo se ponoči zatekli v veliki bunker nad našim nekdanjim štabom, ki je bil nedodelana in spet nevarna improvizacija za tolikšno število ljudi. Toda kaj smo mogli? Tam smo prebili stražni trušček velike italijanske ofenzive na osrednji sektor Roga, v katerem smo tičali pod ponorejeno zemeljsko plastjo. Naposled smo lahko zvezali odhod proti Krki, nad katero nas je blizu Sv. Petra napadla in razbila italijanska enota, ki pa nam ni prizadela druge škode. Po tem prepadu je prevzel vodstvo naša skupine, v kateri smo se znašli Kardelj, Leskošek, Breclj, Vrhovec, jaz in še kakih petnajst partizanov, general Avšič in nas je drzno, toda premišljeno vodil tik za zadnjimi enotami odhajajočih Italijanov proti našemu cilju, se pravi proti Podlipoglavu nad Sostrom. Kidrič je ostal v drugi

Vremenska zmešnjava

Jutrišnje podnebje: uganka in grožnja

Smo v prehodnem obdobju pred segrevanjem ali ohladitvijo po vsej Evropi?

Razprave o dežju in o lepem vremenu imajo politično obeležje ne zgolj zato, ker neurje lahko povzročijo uničujočo škodo, marveč zlasti zaradi tega, ker huda suša ali pretirano deževje utegne uničiti pridelek, s tem pa so prizadete dežele prepuščene na milost in nemilost tistim, ki jim je bilo prizaneseno. Od tod naraščajoče prizadevanje razvitih dežel, da bi predvidevale mehanizme podnebja, povzemamo po mesečniku »Science et Vie«.

Spremembe v zemeljskem podnebnju so posledica tako imenovane selitve celin, nihanja na zemeljski krožnici, ognjenikov, količine prejete sončne energije, premikov v magnetnem polju in klimatološke preteklosti. Domnevno je manjka, ena med njimi je zanesljiva: zdaj smo v obdobju nestalnega podnebja.

Zima 1978-79 se je v Evropi začela zgodaj in se končala pozno, vendar ob tem še ni mogoče reči, da se naše zmerno toplo podnebje pomika k hladnemu, ledenemu. Geologi vedo, da podnebje ni nespremenljivo, da je ravnotežje v polarnem ledu zelo pomembno, saj nekaj stopinj več ali manj lahko vse spremeni, in da sezonska povprečja lahko močno nihanjo. Potemtakem ni izključeno, da smo v prehodnem obdobju pred splošnim segrevanjem ali pa pred ohladitvijo po vsej Evropi.

Praden povemo o tem kaj več, preudarimo, ali je bila lanska zima zares tako huda. Letos maja je snežilo v Parizu, na vzvodu dežele in celo v Normandiji. Česa takega že ni bilo od leta 1945. Pri raziskavah podnebja 24 let ni dolga doba, nasprotno, to je tako kratko obdobje, da ga klimatološka študija komajda upošteva. V avgustu 1975 je suša prizadela francoski zahod, živo srebro se je povzpelo na 35, ponekod celo na 38 stopinj Celzija. Govorili so o razdejnanju in o katastrofi, ko da bi bilo to kaj izjemnega, v resnici pa so imele takšno sušo leto dni prej nekatere pokrajine v osrednjem delu dežele.

Ločiti je treba dvojce področij: kratkoročne lokalne napovedi in dolgoročne globalne prognoze. Prvo področje je meteorologija v najširšem pomenu besede, se pravi, da proučuje zemeljsko ozračje na določenem kraju, torej pritisk, temperaturo in vlažnost zraka, hitrost in smer vetra, količino padavin ipd. Z dolgoročnimi globalnimi prognozami posegamo v klimatologijo: naj so vremenske razlike iz leta v leto na določenem kraju še tako izrazite, vedno ostajajo v določenih mejah. Določiti je torej mogoče splošno vreme, tj. podnebje, ki je skupek meteoroloških pojavov, zna-

čilnih za povprečno stanje v ozračju na določeni točki in v kar najdaljšem obdobju.

Kakor je znano, ima velik del Evrope zmerno vlažno podnebje. Pod tem pojavom se skriva prava vremenska zmešnjava: dnevna nestanovitnost, nagle temperaturne spremembe, nenekaj letni časi ne le med seboj, marveč iz leta v leto, nenekatero deževje itd. Za primerjavo: tropsko ali pa celinsko podnebje je mnogo bolj stanovito.

Značilnost minulega desetletja je bila po vsem svetu dolga vrsta sprememb, nepričakovanih glede na normalno podnebno povprečje: v letih 1966-73 je suša prizadela Sahel, ki se je nenadoma znašel v puščavskem podnebnem pasu; v Indiji leta 1974 spremembe v monsunu; leta 1972 je suša prizadela SZ; leta 1975 je v Braziliji, deželi s tropskim podnebnjem, mraz uničil pridelek kave; v letu 1976 se je suša raztegnila na skoraj vso Evropo.

Severna polobla se ohlaja od leta 1960

In vendar so te ujme, za prizadete dežele sicer hude, za definicijo podnebja stranskega pomena. Gleđano z oči geologov lahko celo rečemo, da živimo v nenavadno mirnem obdobju. O tem nas prepriča kratak izlet v zgodovino našega ozračja. Pred približno 4,5 milijarde let so ga sestavljali predvsem ogljikov dioksid, metan, dušik in vodni hlapi. Tri milijarde let pozneje je bil metan absorbiran, ogljikov dioksid se je razdelil na ogljik in kisik, dušik pa je ostal. Življenje se je razvilo, zemeljski termični stroj se je izoblikoval, obdobja hudega mraza so se menjavala s krajšimi toplimi dobami, ki so trajale po 10-15 tisoč let. Zdaj živimo v medledenem obdobju, ki se je začelo pred 10.800 leti in v katero sta se vpisali doba poljedelstva in rojstvo civilizacij.

Zemlja pa pozna znotraj teh dolgih obdobjih kratke in zelo neredne cikle. Primer: v

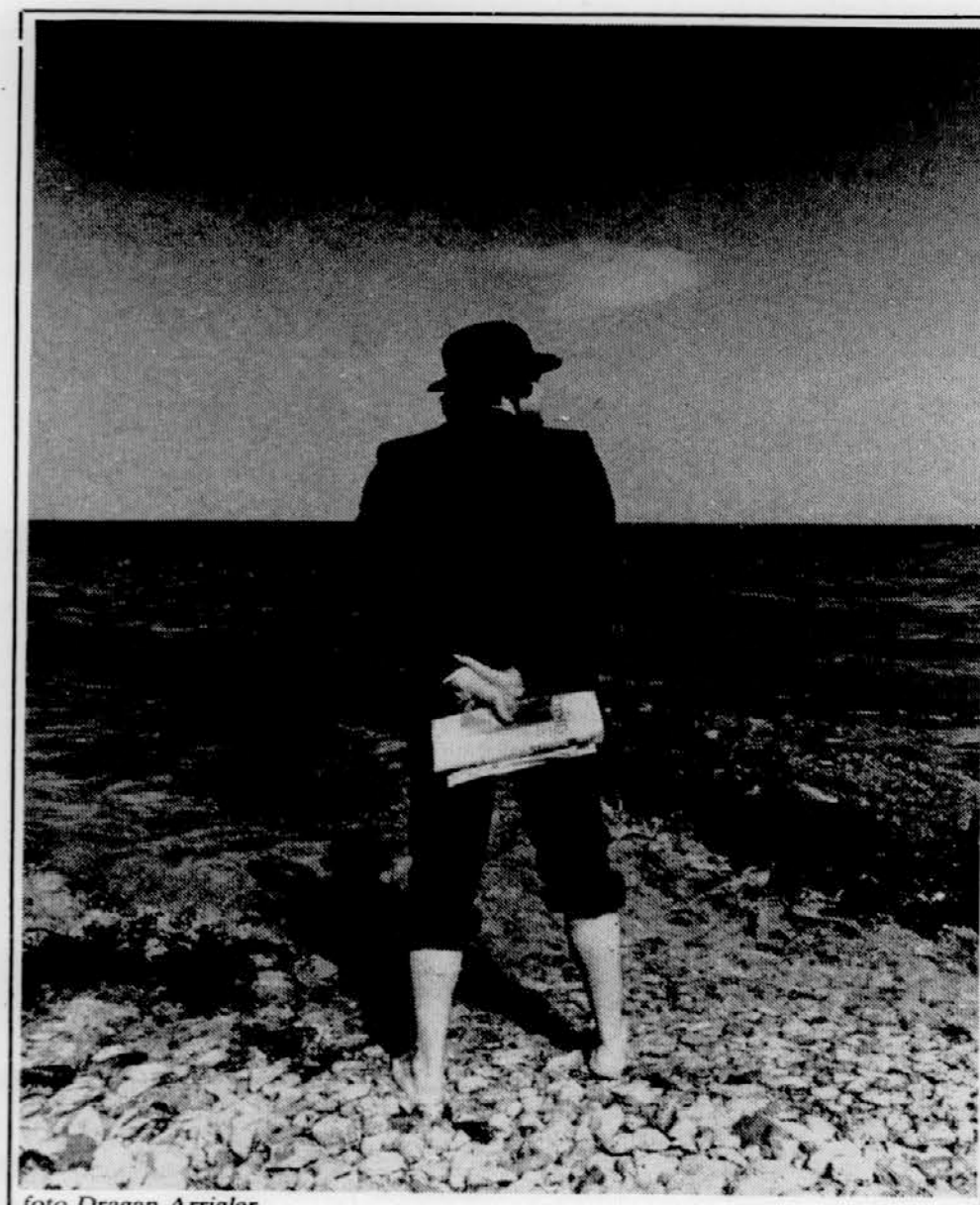

foto Dragan Arrigler

11. in 12. stoletju je imela Anglija vinograde, Vikingi pa so s severnega Atlantika odhajali osvajat sosednje dežele. Erik Rdeči je takrat odkril Grenlandijo, veliko zeleno deželo, Norvežani pa so se naselili na Irskem. V začetku 13. stoletja se je vse spremenilo: podnebje se je ohlajalo, zelezje se je umaknilo z Grenlandije, irske zime so bile zelo mrzle. Proti letu 1400 je bil že tak mrz, da je severna polobla zašla v majhno ledeno dobo. Po 15. stoletju so grenlandski naseljenci umirali od lakote, Severno morje pa je pokril led. Mraz v tem delu sveta ni več popustil, še v letih okrog 1940 se je povprečna temperatura na severni polobli znižala približno za pol stopinje in se je ustalila okrog 22 stopinj Celzija. Padee se zdi malenkosten, s podnebnega stališča pa je pomemben: temperatura razlika med toplim in ledeno dobo znaša komaj 2-3 stopinje Celzija. Če bi se povprečna temperatura za toliko zvišala, bi se staljal ves led na tečaju.

Zdaj se severna polobla ohlaja od leta 1960: svetovne zaloge žita so se zmanjšale od 600 milijonov ton v letu 1969 na manj kot 100 milijonov ton - kar je toliko, kot svet porabi na mesec - v letu 1972. Proizvodnja žita pa je neposredno vezana na spremembe povprečne temperature. V enem človeškem življenju je za spremembo že zavnava, čeprav ne bi mogli reči, da prebivalstvo opazi temperaturne spremembe, ki znašajo komaj kake pol stopinje. V nekaj stoletjih res že lahko govorimo o pravih spremembah. Težko je reči, ali smo zdaj v obdobju takih sprememb, ker ni dovolj daleč v preteklost segajočih natančnih podatkov, potrebnih za presojo. Nekateri raziskovalci pripisujejo naravne podnebne cikle - segrevanje, ohlajanje - tako imenovani selitvi celin. Znano je, da se trdne plošče, ki obklučujejo naše celine Afriko, Ameriko, Avstralijo in razne otok, počasi premikajo na zemeljskem površju. To gibanje je zelo počasno, saj celine potrebujejo za nekaj tisoč kilometrov sto in sto milijonov let.

Kadar se celinske plošče zberejo okrog tečajev, se sneg nikoli ne odtaja in sčasoma nastanejo ogromni ledeniki. In obratno, kadar se celine premikajo proti nizkim geografskim širinam, se sneg taja, tečaja pa stalno ogrevajo oceanski tokovi, prihajajoči od ekvatorja. Trenutno je na južnem tečaju celina, Antarktika; tam se vsako leto pojavi led, ki potem skoraj v celoti izgine. Nasprotno pa severnega tečaja ne zaseda nobena plošča: Arktični ocean obroblyajo ledenolede dežele, zato topli tokovi ne morejo blizu, tam je torej območje, kjer se led na morju kopiči leta in leta. Ta led ima dvojni učinek. Po eni strani omejuje kroženje toplih tokov, po drugi pa njegova svetilkajoča se beina deluje kot ogledalo, od katerega se odbija sončni žarki. Namesto da bi jih razmeroma temna tla vsrkavala, kot je to na srednjih zemljepisnih širinah, in se tako segrevala, jih led pošilja v vesolje. Toplotna energija sončnih žarkov je torej izgubljena, že tako hladno območje pa se še bolj ohlaja. Led se širi na sosednja območja, ki potem tudi odbijajo sončne žarke, namesto da bi jih vsrkavala. Ta pojav se torej moži sam od sebe, seveda pa je tudi nasprotno res: vsaka površina brez ledu se pod soncem segreva, zaradi tega se taja led v sosesčini, in tako dalje. Ravnotežje med obema težnjama je nestalno, že majhne lokalne spremembe ga lahko premaknejo v to ali ono smer.

O lestvici zemeljskih temperatur odloča količinsko razmerje med absorbiranimi in odbitimi sončnimi žarki. Gibanje polarnih ledenikov je torej izrednega pomena, vendar ga je težko predvideti. Premikanje celinskih plošč nedvomno prispeva k temu gibanju, trenutno pa ni znanstvenika, ki bi vedel za smer.

Selitev celin ni edini vzrok velikih podnebnih sprememb. Sončna energija je vsakakor gibalni faktor vseh sprememb, svoje pa prispevajo tudi astronomski parametri, zlasti oddaljenost Zemlje od Sonca, kar je pred štirimi desetletji upošteval jugoslovanski raziskovalec Milutin Milanković. Zanj so podnebne spremembe z ledenimi obdobji posledica nihanja v zemeljski orbiti okrog Sonca. Ta orbita - elipsa - se venomer spreminja, in sicer za 0-6 odstotkov

(glede na popolni krog) v 100.000 letih. Količina energije, ki jo prejme naš planet, pa je razen tega odvisna tudi od nagljenosti zemeljske osi. Ta naklon, zaradi katerega imamo letne čase, zaniha v 41.000 letih med 22.1 in 24.5 stopinje. Na os Zemlje, ki se vrtil kot vrtačka, hkrati vplivata s svojo težnostjo tudi Sonce in Luna, zato rotacijska os opisuje v 26.000 letih v vesolju naguban stožec.

Seveda so tudi čisto zemeljski vzroki podnebnih sprememb. Ognjenike na primer že dolgo štejejo za pomembne dejavnike pri atmosferskih perturbacijah. Zaradi velikanskih količin prahu, ki pride ob ognjeniških izbruhih v stratosfero, se kaj lahko ohladi ves svet. Eksplozija Krakataa leta 1883, Kalinaia na Aljaski leta 1912 in Ajung ei Bilija leta 1963 so sledila hladna obdobja. Zdaj je zavesa ognjeniškega prahu, ki obdaja Zemljo, nekoliko gostejša kot v prejšnjih desetletjih. Vendar je še vedno sporno vprašanje, ali ta zavesa pri naša ohladitve, s tem da zastira sončne žarke, ali pa segrevanje zaradi tako imenovanega rastlinjaškega učinka. Anglež Lamb govori o ohladitvi, večina drugih znanstvenikov pa sodi, da ta zavesa prispeva k segrevanju podnebja. Če naj bi prah zastiral sončne žarke, bi moral biti v ozračju v močnih koncentracijah. To se lahko zgodi ob zelo močnih ognjeniških izbruhih, vendar pojav ni dolgotrajen. Leta 1815 na primer je bruhal indijski ognjenik Tambora, izbruhu je sledilo leto brez poletja (1816), ko je snežilo celo v Pensilvaniji, torej zelo daleč od vulkana.

Delovanje zemeljskega magnetnega polja Upoštevanje je treba tudi zunajzemeljskega dejstva, denimo sončne žarke. Ni dokazov, da se količina sončnih žarkov v tisočletjih ni spreminjala, prav gotovo je mogoče, da se lahko spremenijo že jutri. Astrofiziki nimajo nikakršnih absolutnih podatkov, vsaj kar zadeva nihanje nizkih amplitud, raziskave zvezd pa dokazujejo, da so katastrofalni pojavi dokaj redki.

Vsekakor je res, da bi že majhna količinska sprememba v sončnem žarčenju silovito spremenila naše podnebje. Pege, ki se pojavljajo na sončnem površju in spet izginejo, so za zdaj edini kazalci možnega nihanja. Pege sicer neposredno le malenkotno vplivajo na vreme, vse pa kaže, da njihova navzočnost ali odsotnost časovno sovpadata z nekaterimi podnebnimi spremembami. Strokovnjaki so odkrili soodvisnost med pojavom sončnih peg in hladnejšimi obdobji, čeprav je res, da sončne pege v sto letih le malo spremenijo podnebje. Na Zemlji je druga stvar, ki jo sicer redko omenjajo, utegne pa povzročiti velike podnebne spremembe: nihanje zemeljskega magnetnega polja. Domneva, ki jo zagovarja londonski profesor King, se opira na dejstvo, da snopi kozmičnih žarkov spreminjajo troposfero, najnižjo plast našega ozračja. Potem ko kozmični žarki dosežejo stratosfero, postane tamkajšnji nizki pritisk še izrazitejši. V stratosferi je zveza med magnetizmom in podnebnjem: zemeljsko magnetno polje ujame visokoenergetske delce, ki sestavljajo te žarke, in jih usmerja v čisto določen pas zemeljskega ozračja med 76 in 79 stopinjami severne širine. Atmosferske razmere na severni polobli so torej odvisne od delovanja zemeljskega magnetnega polja na te delce, ki s svoje strani spreminjajo visoko atmosfero. Vemo pa, da so se v zemeljski zgodovini spreminjali smer, predznak in intenzivnost magnetnega polja. Ni še sicer pojasnjeno, znano pa je, da se je polje včasih povsem preobrnilo, tako da je severni pol zavzel mesto južnega in obratno. Ko se je polje tako prevrnilo, se je spremenila atmosferska cirkulacija, kajti polje potem kozmičnih žarkov ni več usmerjalo na ista območja. Ker se premik magnetosfere proti zahodu nadaljuje, se kaj lahko zgodi, da bodo imeli Evropejci nekoč podnebne razmere, podobne tistim, ki so zdaj značilne za dežele Vzhoda.

Profesor King poudarja, da je zelo težko izoblikovati zanesljiv sistem napovedi. Kakor gorske verige vplivajo na značne tokove, tako utegne obstajati zveza med globalno atmosfersko cirkulacijo in premiki v magnetosferi. In zdaj novo dejstvo, ki ga izvedenci doda-

jajo k naravnim vzrokom: zdi se, da človek spreminja podnebje, in sicer mnogo hitreje kot naravni cikli. Človek nedvomno vpliva v smislu segrevanja, in to kar na dva načina. Prvi, trenutno manj pomemben, dolgoročno pa bolj vzemirljivo, se nanaša na naraščajočo porabo energije in na to, da ima planet čedalje več prebivalcev.

Svetovna proizvodnja energije se zdaj suče okrog 10 milijard kWh, kar je le desetisočinka energije, ki jo Zemlja prejme od Sonca, in torej pri podnebnju se nima posebne vloge. Toda svetovna proizvodnja energije nenehno narašča. Ko bo dosegla na primer pet tisočink energije, ki jo Zemlja dobi od Sonca - glede na sedanji tempo rasti bi se to zgodilo okrog leta 2100 - se utegne povprečna svetovna temperatura zvišati za dve stopinji Celzija. Na tečajih bi se zvišala izraziteje, to pa pomeni, da bi se taja led in bi se zvišala morska gladina. Obalna mesta, na primer London in New York, bi bila pod vodo.

Delovanje zemeljskega magnetnega polja

To je še daleč, mnogo bližja pa je druga nevarnost z enakimi posledicami: sproščanje ogljikovega dvokisa. Od začetka industrijske revolucije, torej že več kot sto let, človek pridobiva iz zemlje ogljik v obliki premoga, nafte in naravnega plina. Vsa ta goriva zgorevajo ob kisiku iz zraka, pri tem nastajajo ogljikov plin, voda in seveda toplota, ki je navezadnje cilj. Ogljikov dvokis uhaja skozi dimnike, približno polovica ga ostane v ozračju, druga polovica se stopi v oceanih, nekaj ga absorbira zemeljska biološka masa. Ogljikov dvokis je praktično prosojen za sončne žarke na valovnih dolžinah vidnega območja. Tla vsrkavajo žarke in se pri tem segrevajo, del prejete energije pa oddajajo, in sicer na infra rdečih valovnih dolžinah. Ogljikov dvokis pa je za infra rdeče žarke neprosojen - tako kakor šipe na rastlinjaku. Sončna energija torej lahko prehaja v eno smer, v drugo pa ne, ker se medtem spremeni. Tla se segrevajo mnogo hitreje kot skozi naravno atmosfero, ki vsebuje malo ogljikovega dvokisa. Tla plin zadržuje toplota v spodnjem delu ozračja in s tem povzroča rastlinjaški učinek.

Zemeljsko ozračje vsebuje zdaj tri promile ogljikovega dvokisa, kar je že veliko več kot nekoč, kajti od začetka industrijske revolucije se je vsebnost CO₂ povečala za 10 do 20 odstotkov. Leta 2.050 se bo delež tega plina podvojil, v zmernem pasu se bo temperatura zvišala za 2-3 stopinje, količina padavin se bo povečala povprečno za 7 odstotkov, otoplitev na tečajih pa bo 3 do 5-krat izrazitejša. American Fellag je izračunal, da bi se tudi zaradi te otoplitve tajale polarne ledene kape in da bi se morska gladina zvišala za 80 metrov, kar pomeni, da bi bil pod vodo skoraj ves Pariz.

Nekateri izvedenci imajo takšne napovedi za preveč črnogledje. Z res, pravijo, zdaj pride v zrak okoli pet milijard ton CO₂ na leto, vendar ga je v ozračju v resnici manj, kot kaže laboratorijski račun, kar ga gozdovi in oceani vsrkajo mnogo več, kot si mislimo. Drugi strokovnjaki odgovarjajo, da človek s svojimi dejavnostmi napada prav ta uravnilni mehanizem: gozdov je čedalje manj, onesnaženost vrhnje plasti oceano se že bliža zasičenosti.

Še drug pojav: v zemeljsko ozračje pride okoli 690 milijonov ton prahu na leto. Ti delci, pogosto imenovani aerosoli, oblikujejo precejšnjo maso zlasti okoli velikih mestnih naselij. Lahko razpršujejo ali absorbirajo sončne žarke, hkrati pa, četudi v manjšem obsegu vsrkavajo in ponovno oddajajo infra rdeče žarke, s čimer stopnjujejo rastlinjaški učinek, torej prispevajo k segrevanju sveta.

690 milijonov ton prahu na leto

Kakor vidimo ob vsem tem, še ni mogoče zanesljivo reči, ali se bo podnebje spremenilo oziroma ali smo prav zdaj v prehodnem obdobju. Po vsej verjetnosti smo v nekoliko moteni dobi, kakršne so bile tudi že v prejšnjih stoletjih. Nekaj pa je gotovo: človek se je vselej znal prilagoditi vsaki podnebni spremembi. Navsezadnje živijo ljudje na vseh širinah, celo v sosesčini tečajev, kar dokazuje njihovo odpornost in prilagodljivost tako toploti kakor mrazu.

Renaud de La Taille in Martine Castello

Tudi odhiti in bolj ali manj živo družabnost. Pa tudi vodstvo samo ni le modrovalo in delalo. Imeli smo časa za razna razvedrila, za sestanke, za šah, za družabne večere, za predavanja, politična in kulturna. Na posebnih, po naravi zavarovanih krajih smo večer za večerom kurili ogenj, okrog katerega se je zbralo zmeraj dvesti veselih in za petje navdušenih tovarišev. Tako je bilo predvsem v globoki kotanji ali vrtci, kjer je stala baraka izvršnega odbora. Tam smo tudi poslušali radijska poročila, ki so nam jih sporočali naši radijski stenografi in o katerih so se večer za večerom zapletale vsakršne razprave in ugibanja.

polovici prvotne skupine izvršnikov, ki jo je vodil Ivan Maček-Matija. Ta skupina je čez čas ubrala pot proti zahodu na Glazuto, odkoder je po zaključku ofenzive prišla k nam v Podlipoglav. V času tik po ofenzivi so v našem gibanju na raznih krajih nastala vsaj tri vodstva, ki niso vedela drugo za drugo. Je pa značilno za utrjenost naše skupne misli to, da so vsa tri delala povsem v isti smeri, kot da bi jih vodila ena sama volja.

V Podlipoglavu je imel nato izvršni odbor pomembno sejo, saj je moral pregledati nastali položaj, ki nam ga je nazorno opisal Kidrič, spremeniti vojaško vodstvo naše vojske in določiti referenta za plenum Osvobodilne fronte, ki bi ga bilo treba sklicati v Ljubljani. Glavni referent naj bi bil Kardelj. Tik pred njegovim odhodom smo iz Ljubljane prejeli vest o likvidaciji doktorja Natlačena in o italijanski reakciji nanjo. Toda ta je bila samo povod za pospešek, s katerim smo želeli informirati Ljubljano, ki so jo Italijani begali z vestmi, da Osvobodilne fronte ni več, kajti njeno celotno vodstvo da je poginilo nekje v Kočevskem Rogu. Skratka, šlo je za prepotrebno ponovno utrditev politične zavezi, ki se je, kakor je pokazal nadaljnji potek stvari, popolnoma posrečila.

Po pravkar prestani, za Italijane neuspešni ofenzivi, ki pa je vendarle nekoliko načela naše živce, je bila potrebna notranja preorganizacija naše vojske, ki se je pričela zbirati v brigade, se pravi v večje enote. Nejasnost političnega položaja sprlo javnega in dovolj agresivnega nastopa bele garde na italijanski strani in še nejasnost položaja v Osvobodilni fronti, zlasti po množičnem streljanju talcev, vse to se je na poseben način odražalo tudi v našem

osebne razpoloženju, ki ga je vzmnil še vpad italijanske vojske v gozdove okrog naših bivališč nad Podlipoglavom. Najtežje nas je skrbelo razpoloženje v Ljubljani, o katerem smo vedeli sorazmerno malo, čeprav smo bili tako blizu Ljubljanski ulici kakor še nikoli dotlej, pa tudi kakor nikoli kasneje. V čudnem in živčnem razpoloženju sem nekoč sklenil preizkusiti Kidriča, in to na pol za šalo, na pol zares. Ostala sva slučajno sama v bunkerju in sva počasi srebala nekakšno domače žganje. In takrat sem mu začel govoriti zelo zaupno: »Poslušaj, Peter, ali si res čisto zadovoljen z vsem svojim položajem? Ne mislim na stopnjo oblasti in podobne nevažnosti, toda ali te res nikoli ne teži tvoja odvisnost od števila ljudi, od partije? Ali ni bolj častno in dragoceno biti sam in tehtati, kolikor moreš sam, ne pa s tolikermi priveski? Vem, da ti s tem ne govorim ničesar, česar ne bi bil premislil sam pri sebi, toda v znanosti, v literaturi je človek kljub vsemu popolnoma sam in neodvisen, vtem ko si v politiki vezan na sto načinov. Nemci so nekoč govorili: »Selbst ist der Mann«, pa tudi pri nas so nekateri blagrovali samostojnost osebnosti, ti pa se vežeš in si zvezan in nikdar ne smeš reči jaz, temveč zmeraj kvečjemu mi. Ali se ti to ne upira?« In še in še v tem smislu. Kidrič me je pozorno poslušal. Bil je na videz miren, toda njegove oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

postal nekako pozornejši do mene, kolikor je to še utegnil pokazati, kajti kmalu nato je moral za Kardeljem v Ljubljano tudi on, čeprav to ni bilo majhno tveganje. Šel je seveda po nalogo partije in ne v svojem imenu, kakor sem razbral iz njegovega nasmeha, ko sva se posvajala. Bil je revolucionar, disciplinarn, pogumen, zaveden in do kraja vezan na partijo in njeno voljo.

Mi smo ostali v podlipoglavskih gozdovih še nekaj tednov, dokler nam niso postala tla vroča, kar smo začutili po raznih dejstvih, zlasti po govorjenju Italijanov v bližnjih vaseh, ki je napovedovalo močan vdor v naše zatočišče, o katerega pomembnosti so sčasoma le zvedeli vso resnico. Zato smo se neke noči odpravili čez Barje proti Tomišlju in naprej na pobočje Krima, od koder smo krenili čez Ljubljanski vrh in mimo stare Vrhinice in Samotorce v Dolomiti. Tja smo bili namenjeni, ker se nam je zdela ta pokrajina najboljše izhodišče za kamorkoli v Sloveniji. Čeprav je bila stisnjena med tedanjo nemško mejo in vrhniško cesto, železnico in se Ljubljano, smo bili vendarle bližji sosedu Gorenjski, pa tudi Notranjski in Primorski. Ravno tako pa Dolenjska ni bila slabo dostopna iz Dolomitov, da o Ljubljani ne govorim. In kakor smo v Podlipoglavu predvsem skrbeli za zvezo z Ljubljano, tako smo v Dolomitih vztrajali nekaj mesecev zaradi dobrih zvez na vse strani, zlasti na Gorenjsko in Primorsko. Na Primorskem so se začele viharno prebujati mogočne ljudske sile. Poleg smotnega izkoriščanja teh zvez je za naše bivanje v Dolomitih značilnih nekaj dogodkov. Ko sta se iz Ljubljane vrnila Kidrič in Kardelj, ki je prišel precej za Kidričem, smo se znašli v položaju, v katerem se je pokazalo, da se mora izvršni odbor naposled konstituirati. Treba je bilo

izvoliti predsednika in tajnika. Za predsednika so izbrali mene, za tajnika pa je bil kajpada izvoljen Kidrič. To je hkrati pomenilo tudi potrebo po tesnejših zvezah med nama, kajti najvažnejše listine sva poslej podpisovala skupaj. Vendar je teh prišlo v Dolomitih malo na dnevni red.

Podpisal pa nisem znamenite izjave, ki so jo sklenili med sabo predstavniki treh osnovnih skupin Osvobodilne fronte: komunisti, sokoli in krščanski socialisti. Izjava je bila najvažnejši politični dogodek dolomitskega obdobja. Osvobodilna fronta, ki je bila dotlej nekakšna zveza političnih frakcij in organizacij, je postala zdaj tudi z javnim soglasjem potrjeno enotno gibanje, v katerem so obdržali popolno samostojnost samo komunisti kot vodilni faktor vsega odpora. Meni se je zdela izjava umevna sama po sebi. Ljudje na terenu se že zdnajvno niso več spraševali po posebni politični priпадnosti, temveč samo še po tem, ali so člani ali somišljeniki Osvobodilne fronte ali niso. Za politično ambiciozno nepartije pa je izjava pomenila resignacijo in bolečino. Kolikor sem se pogajaj o stvari udeleževal, sem videl, kakšno naporno delo sta takrat opravila Kidrič in Kardelj, in da se je zlitju v Osvobodilno fronto najtrudovratneje upiral Koček, ki niti ni slutil, kakšno povojno nevarnost so komunisti preprečili s to svojo zamisljivo in kako v skladu s temeljno zamisljivo fronte o povojnem času so pripravili dogodke, ki smo jih pri ustanovitvi opredelili z besedami: »Po zmagi in osvoboditvi bo oblast v Sloveniji prevzela Osvobodilna fronta kot celota.«

V Dolomitih smo živeli raztreseni po raznih bunkerjih, shajali pa smo se skoraj redno vsak večer pri Kclnaču, v gostilni ob

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

Renaud de La Taille in Martine Castello

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

oči, ki so vrtale vame, so postajale strašne in lične mišice so mu divje igrale. Kaj bo storil, mi ni bilo jasno, in že sem čutil neugodno tesnobo, ko se je nenadoma vrgel nazaj, se zakrohotal in zavpil: »Prekleta baraba!« Psovko, s katero je povedal vse: da me je spregledal in da ga lovim zama. In preveč preprosto in še, da je vse moje početje nesramno in pobalinsko. Nato sva se smejala oba. In ni mi zameril mojega preizkušanja, temveč je

Okrogla miza

Upada val prestopništva, raste val »klap« in »band«

Skoraj polovica prestopkov, ki so jih zagrešili mladoletniki, je bila storjena v različnih združbah

Medtem, ko bo statistik z ugotovitvijo, da je število kaznivih dejanj oziroma prestopnikov v kratkih hlačah, že nekaj let približno enako in bo zavoljo tega morda celo zadovoljen, bosta to zadovoljstvo dokaj skalila sodnik in kriminalist. Postregla bosta s podatki, da je v zadnjih letih čedalje več združb, pa tudi veliko povratnikov. Tudi sociolog, psiholog, ali pa morda socialni delavec ni čisto zadovoljen, ker vzrokov za združevanje mladih prestopnikov še ne pozna. Sicer pa, vzrokov je toliko, kolikor je teoretikov.

tem in še o marsičem smo se pogovarjali v našem uredništvu, okroglo omizje pa so sestavljali: Selver Hajrić, dipl. psiholog in ravnatelj Prehodnega mladinskega doma v Jaršah, Anton Kavčič, pedagog v Centru za socialno delo Ljubljana-Siška, Rudi Klinar, učitelj na osnovni šoli Toneta Čurfarja v Ljubljani, Oka Košak iz ljubljanskega temeljnega javnega tožilstva, Albert Lebič, sekretar OK ZSMS Celje, Anton Stezinar, načelnik oddelka za zatiranje kriminalitete RSNZ SRS, in Bernard Stritih, dipl. psiholog in profesor na višji šoli za socialne delavce. Uredništvo Dela pa so zastopali: Živa Paulin, Stane Trbovc in Ilija Bregar, ki je pogovor pripravil za objavo.

Naj za uvod navedemo malo statistike. Leta 1974 so mladoletniki v Sloveniji napravili 2976 kaznivih dejanj, kar pomeni 10,2 odstotka v naši republiki storjenih kaznivih dejanj. Leto dni pozneje je bilo teh dejanj nekoliko manj – 2945 (oziroma 9,9 odstotka), naslednje leto 2810 (9,4 odstotka), predlani 2994 (9,9 odstotka) in lani 2915 (ali 10,7 odstotka) vseh kaznivih dejanj. Pretežni del teh dejanj (najmanj leta 1976 – 85,8 odstotka, največ pa lani – 89,7 odstotka) je povezanih s premoženjskimi prestopki, zoper življenje in telo je bilo lani uperjenih 85 »nastopov« mladoletnikov, dejanj, ki niso v skladu z moralno, je bilo lani 42, 12 primerov je bilo v zvezi z nasilništvom, le v enem primeru je šlo za mamila.

STEZINAR: Pomembno je, da so vsi napadi tako na družbeno kot zasebno premoženje lažje oblike, zaskrbljujoče pa je izredno veliko število povratnikov. Nekaj podobnega je treba reči tudi za vse večje število združb in tako smo lani ugotovili, da je kar 39,5 odstotka mladoletniških prestopkov odpadlo na družbe. Del dejanj so mladoletniki povzročili vinjeni, še bolj kot to pa je zaskrbljujoče dejstvo, da smo lani obravnavali le 16 oseb, ki so mladoletnikom točile alkoholne pijače.

Nadaljevanje s 27. strani

Kidrič je zdaj rad razpravjal z mano tudi o drugih stvareh in ne samo o politiki, zlasti pa o kulturi, o literaturi, o gledališču in o naši muzikalni ustvarjalnosti. Literatura mu je bila že po očetovem izročilu najbolj pri srcu in razpravljala sva veliko o njeni preteklosti in ugibala o njeni bodočnosti. Poleg tega je bilo takrat med pisnimi razpravami veliko razpravljanja o svobodni in programatični umetnosti, kajti mnogi med njimi so imeli občutek, da mora umetnost tako ali drugače sodelovati z našim bojem. Posebno vroče je bilo to razpravljanje v zvezi s slikarstvom, ki ni prav lahko prilagodljivo potrebam dneva. Ta spor je zaradi slikarstva dobil vzdevek diskusije »o narodnoosvobodilni brezi«. Utilitaristi so bili namreč mnenja, da naj ima tudi podoba breze tako ali drugače zvezo z našim bojem. Kidriča so ti spori zabavali. Norčeval se je iz utilitaristov, češ, pa naj njim na ljubo slikar k vsaki brezi priložni puško ali kaj podobnega. Nato pa se je zamislil in dejal, da vendarle ne vidi, zakaj bi slikarji v takih časih slikali ravno breze, ko vendar daje dogajanje toliko vsakršne aktualne snovi. Veliko ur in dni sva posvetila vprašanju navdih. Sprehajala sva se in posedala po roških skalah pod visokim smrečjem in razpravljala. Eno od poglavitnih vprašanj te tematike je bilo za naručje vprašanje, ali obstoje med navdihom hierarhične razlike. Ali je mogoče razlikovati med navdihom višje in nižje stopnje in morda celo najvišje? Kidrič je stal na stališču, da je navdih vedno enak psihološki pojav, od katerega prihaja tako v znanosti kakor v umetnosti in tudi v politiki. Jaz sem bil drugačnega mnenja in sem zagovarjal hierarhično tezo. O tem sva dolgo razpravljala. Njegovo

KAVČIČ: Prestopništvo se pojavlja v nekakšnih valovih – ko doseže vrh, nenadoma upade. Takšen vrh smo imeli leta 1966 in leta 1973. Tudi oblike kaznivih dejanj se močno spreminjajo. Pred leti smo imeli največkrat opravka z neupravičeno uporabo motornih vozil, sedaj pa to ni več tako zanimivo. Trenutno je največ prekrškov zaradi vožnje z neregistriranimi vozili, zavoljo alkoholizma, brezdolja, postopanja, priče smo tudi narkomaniji, skrbi nas samomorilstvo. Res pa je, da so ti podatki dokaj neenotni in da te pojave ocenjujemo včasih bolj, drugič pa manj čustveno.

DELO: In kaj bi lahko rekli glede izgrednikov, ki so v zadnjih mesecih razgrajali in razbijali po Ljubljani šipe, avtomobile, cestna ogledala itd.?

STEZINAR: V tem primeru gre za posebno neformalne skupine, med seboj strogo ločene. Šlo je zgolj za tekmovanja znotraj posameznih skupin in zategadelj lahko rečemo, da so bili ti primeri odraz njihovega trenutnega razpoloženja. Prav tako se zdi, da so nekateri mladoletniki v te skupine zašli povsem slučajno.

STRITIH: Tudi jaz menim, da je šlo v teh primerih zgolj za mladoletniško objestnost. Takšne objestnosti so značilne za posamezna razvojna obdobja, menim pa, da so danes dokajšen problem, kajti s sredstvi, ki jih imajo na razpolago, lahko povzročijo veliko materialno škodo.

DELO: Prestopništvo se, vsaj tako govorijo podatki, pojavlja v valovih. Kaj pravzaprav tiči za temi valovi, kaj jih poganja naprej? Vzgoja, slabši položaj v interesnih dejavnostih, standard...

KAVČIČ: Na to vprašanje po mojem mnenju ni lahko odgovoriti. Vzroki imajo sociološko ozadje, vendar pa bi jih bilo treba raziskati.

STRITIH: V šestdesetih letih smo močno poudarjali vzgojo v zgodnjem življenju

stališče o enosti in enakovrednosti navdih me ovračal s treh stališč. Predvsem je jasno, da služi znanstveni navdih spoznanju in koristi. Tipičen primer zanj je genialni preblik, ki je Mendeljevu iz sorazmerno maloštevilnih podatkov o sestavi molekularnega posameznih snovi razsvetlil razgled preko popolne lestvice molekularnega sistema znanih, pa tudi še neznanih snovi. Razum je element, v katerem se sprožil ta preblik zaradi velike koncentracije spoznavnih moči. In razum je organ, ki ga človek potrebuje predvsem v svojem boju za obstanek. Predvsem mu je koristen. Kakšne notranje moči pa povzročajo preblike v umetniških naravah? Kaj človeškega se je strnilo v zametek Hamleta? Razum, urejajoča moč vsega človeškega, je seveda prisoten tudi tukaj, toda ne kot prvi povzročitelj preblike. Ne, tega so sprožile drugačne moči, zlasti mogočna in razsvetljena zavest o usodi in življenjskem položaju dragocene človeške osebnosti. Sprožilo jo je dojetje te osebnosti, ki more biti doumljiva samo s skrajno koncentracijo moralnih in psiholoških sposobnosti v umetniku. Da, preblike v znanstveniku in umetniku sta nedvomno podobna vžiga, toda moči, ki ju užgata, sta različni. Umetnina Hamlet ni koristna, je pa potrebna, in to potrebna naši žigi po moralnem spoznanju in še žigi po opoju nad lepoto. Gotovo je znanstveni navdih za znanstvenika osebnostno veliko doživetje, pretresljivo presenečenje in, če hočete, velika luč v temi sveta. Umetniški navdih pa je tako zelo produkt moralnih človeških moči, da ga je veliko umetnikov občutilo kot razsvetljenje od boga in da ga je celo Nietzsche občutil kot pretres, ki si ga šibkejši razum prav lahko razlaga kot razodetje in milost nadnaravnih moči. In rezultat te vrste navdih je svetla, očarljiva in trajno moralno pretres-

skem obdobju pa tudi socializaciji družine. Danes vidimo pri družinah z nižjimi dohodki in nižjo izobrazbo neke vrste vzgojno zanemarjenost. Če k temu prištejemo še mladoletniške želje po dobrinah, ki jim sicer niso dostopne, potem so že dane možnosti za izgredništvo. Podobno je tudi z mladoletniki v drugem tipu družin, čeprav je tam problematika povsem druga. Starši so poklicno zelo angažirani, problematika se bolj prikriva in veliko teh mladih ljudi živi brezskrbno, čeprav doslej še niso imeli težav z družbenimi normami. Gre torej za dve vprašanji – življenjskih razmer in socializacije družine. Sodobna teorija pripisuje življenjskim razmeram, v katerih mlad človek živi, vedno večji pomen.

HAJRIČ: Oblike prestopništva se menja. Pred desetimi leti je bilo čuti več zunanje agresije, hkrati pa se mi zdi, da so mladi tedaj kazali tudi več ustvarjalnosti. Danes pa opažamo lagodno, brezbržno odnoš do okolja. Ne morem se sprizniti z dejstvom, da se s temi rečmi ukvarjamo šele takrat, ko se pojavijo »valovi«, bolj sistematično in organizirano bi morali ugotoviti, kaj mladoletnik v teh grupah išče, kaj počne.

KOŠAK: Dejstvo je, da kriminaliteta v zadnjih letih nekoliko upada, raste pa tako imenovano »grupno« prestopništvo. Samo letos smo na območju Ljubljane in ljubljanskih občin zabeležili petnajst izgredniških skupin. Pri zadnjih v Ljubljani odkritih skupinah pa nas lahko predvsem skrbi dejstvo, da se prepletajo z mlajšimi polnoletniki.

DELO: Ko se sprašujemo o vzrokih, nam odgovarjate, da stvari še niso raziskane. Kaj torej storimo, ko obravnava prestopnika, raziskujemo vzroke, zakaj je do tega prišlo?

KOŠAK: Da ne bo pomote – manjkajo le raziskave, zakaj se prestopništvo mladoletnikov pojavlja v valovih, sicer pa imamo na voljo nešteto raziskav.

STRITIH: Zakaj se mladi zbirajo v skupinah, na vem. Vem pa, da takšne skupine sestavljajo ljudje, ki niso vključeni ne v šolo, ne v kakršnokoli drugo delo. Narobe je, čemu se nikoli ne vprašamo, zakaj je šola nekoga izločila, zakaj nekdo ni zaposlen. Kaj delajo organizacije združenega dela? Veliko lažje je mladega človeka vreči na cesto zaradi kršitve discipline, kot pa se z njim nekoliko več ukvarjati in ga pripeljati na prava pota. Krive pa so tudi družine, ki tem mladoletnikom prevečkrat pomagajo živeti brez zaposlitve.

DELO: Neodkrita zadeva se nedvomno nevarnejše od odkritih. Večkrat je moč slišati, da mladoletniku z rastjo življenjskega standarda pogum upada. Morda pa zato prihaja do združb, ki se jih praktično vsi bojimo. Kdo naj bi bil tisti, ki bi moral »uniciti« brezdolje objestnih mladoletnikov, katerih obnašanje je čestokrat tudi v šoli skrajno predrzno?

STEZINAR: Reči moram, da imamo od trideset do štirideset odstotkov vseh kaznivih dejanj, pri katerih storilci niso znani.

HAJRIČ: Primeri nekulturnega obnašanja v avtobusih, na cesti, šoli itd. živijo, mi pa jih ne registriramo. Sprašujem se, kaj smo storili za določene mladoletnike, še preden se je pred javnostjo pojavil zavoljo prekrška. Trdim, da zelo malo, in to v imenu neke demokracije, ki pa prinaša mladoletniku več škode kot koristi. Zavedati se moramo, da mladoletnik za svoja dejanja ne more odgovarjati, prav tako pa ne more sprejemati in kompenzirati tako močnega pritiska demokracije, kot mu ga mi vsiljujemo. Vprašanje je torej, kaj pomeni mladega človeka »voditi« in kaj predstavlja mladega človeka »spustiti«.

DELO: Smo torej tolerantni do mladih, ta tolerantnost pa je najbrž le naša obramba, ker niti v družini, niti v šoli, mladinskih organizacijah ali kjerkoli že mlademu človeku ne damo tistega, kar bi rabil, ker nima svojega življenjskega prostora.

ljiva stvaritev, kakor je plod znanstvenega navdih koristen in razodevajoč žarek v mrak narave. Razlika je očitna, hierarhična ocena pa je odvisna najbrž od osebne orientacije posameznika.

Tako sem zagovarjal svojo misel o razliki med obema navdihoma. Kidrič pa je poudarjal enakost obeh s to razliko, da luč enega osvetljuje skrivnostni narave, ki si jih človek mora razjasniti, luč drugega pa je luč nadgradnje, ki pa je zmeraj odvisna od odkritih spoznavnega, znanstvenega navdih, zaradi česar sta enako dragocena oba, dasi spoznavni na vsak način mora biti prvi. In še in še, čeprav sem mu ugovarjal, da prvi še nikakor ne mora biti višji. Bil je neutruden in je resnično temu skoraj preabstraktnemu problemu posvetil veliko časa in energije. Ker pa se v njem vendarle skriva tudi del splošne orientacije, ga ni omalovaževal in je očitno potreboval sam v sebi in v svoji mogočni umski delavnici, v kateri so kulturni elementi spadali med odločilne dejavnike.

Kidrič je bil sin znamenitega slovenskega literarnega zgodovinarja in univerzitetnega profesorja. Kultura, zlasti pa literatura sta mu bili važni in ljubi od mladih nog. To sem spoznal tudi iz vprašanja, ki mi ga je zastavil nekoč drugič, namreč, ali more biti pokvarjen ali celo podel človek umetnik, pisatelj. V vprašanju sem določeno čutil željo, da naj bi bili umetniki in literaturo nekako obvarovani pred zavrnjenostjo posameznikov, za kakršne naj bi bilo umetništvo sploh nedostopno. Rekel sem mu, da je na vprašanje težko odgovoriti zlasti zaradi neodrejenosti obeh pojmov: pokvarjenosti in podlosti. Kaj in kakšen naj bi bil pokvarjen človek? Vsi vemo, da taki eksistirajo, toda ali so taki v vsem in

HAJRIČ: Nisem mislil na tolerantnost v tem smislu, da mu oprostimo, če kaj naredi, temveč na tolerantnost, ob kateri se zavedamo, da v tem trenutku nimamo pravice ali pa možnosti reagirati, in naposled tudi na našo neangažiranost.

STRITIH: Gre torej za neko brezbržnost, komodnost, za katero se skrivamo...

STEZINAR: Naj omenim primerjavo prestopništva v mestu in na vasi. Na vasi ni nobene angažiranosti, nobenih prostorov, v primerjavi z mestom pa veliko manj kaznivih dejanj. Tudi procentualno, to dokazuje statistika.

STRITIH: Menim, da v mestih ne znamo mladih ljudi primerno zaposliti. Lep primer so mladinske delovne brigade, žal pa se morajo organizatorji boriti z osnovnimi težavami in premajhni odstotek mladih je zajetih v to dejavnost.

KLINAR: Opažamo tudi nekakšne oblike latentne delinkventnosti, ki se kaže predvsem v izrazito površnem ter neodgovornem odnosu do skupne lastnine. Sam sem razmišljal, če ni morda porušen sistem vrednotenja. V hajki za standardom smo otroku privzgojili kot vrednoto predvsem lastnino in zavoljo tega mu tisto, kar je dosegla družba, ne pomeni veliko. Danes že skorajda vse gradimo s samoprispevki, otroci in mladina pa tega ne znajo ceniti. Učenec, ki je naredil škodo, krivde sploh ne občuti, hkrati pa se zaveda, da za to ne bo kaznovan. Rekel bi, da v našem odnosu do tistega, ki je storil nekaj narobe, in tistega, ki se trudi, da bi stvari ohranjal oziroma se obnašal po določenih normah, skorajda ni več razlike. Zavedati pa se je treba, da je za mladega človeka velik napot, ko je treba spoštovati norme in zato se jih veliko odloči za popuščanje oziroma za takšno obnašanje, kot ga opaža pri sošolcih.

KOŠAK: V zadnjih letih smo kot načelo sprejeli permissivno vzgojo in zdi se mi, da se je že v nekaj primerih slabo izkazala. Ne zagovarjam drastičnih ukrepov, vendar pa mislim, da povsem pustiti vendarle ne smemo. Vzgoja se začne v družini, vrtcu, šoli, skratka povsod tam, kjer se mladi gibljejo. Narobe je, da pri tem vsi popuščamo, vsi od prvega do zadnjega. Žal ugotavljamo, da v šoli z učencem, ki je malce problematičen, neprilagojen itd., največkrat postopajo tako, da se ga na čim lažji način znebujejo.

LEBIČ: V Celju smo ustanovili komisijo za društvene organizacije ki jo sestavljajo delegati posameznih društev. Skupno načrtujemo programe in s tem smo odpravili dvojnost, ki je bila doslej običajna. Naposled pa so tudi društva s tem dobila širši družbeni značaj, mladina pa možnost za organizirano preživljanje prostega časa.

KAVČIČ: Imamo nešteto društev in organizacij, ki naj bi se ukvarjale s prostim časom mladih, žal pa večinoma sploh ne ugotavljajo, kaj si mladina želi, kakšni so jeni interesi. V organizacijah je še preveč tehnokratskega načina vodenja in prevečkrat gre le za zunanji efekt, lahko tudi komercialni. Primer: folklorna skupina je bila ustanovljena zato, da bo plesala za svojo zabavo. Ščasoma postane to komercialna skupina, ki nastopa zunaj in tako odpadejo drugi, manj dobri plesalci, ki pa bi vendarle radi plesali. Odnosi znotraj takšnih skupin ne bi smeli biti avtoritativni, pač pa demokratični.

DELO: Slišali smo besedo demokracija. Kaj ta beseda pomeni pri vzgoji mladih? Gre mo tolerantnost in demokracijo tudi takrat, ko imamo pred seboj »trd primer prestopništva«?

KAVČIČ: Ne gre za popuščanje v zahtevah do realnega življenja. Gre za strpnost, za pomoč mladoletniku, za razumevanje njegovega položaja.

HAJRIČ: Poskusimo definirati pojem demokracije. Mlad človek naj ve, kaj je dopustno in kaj ne. S prilošo ne bomo ničesar dosegli. Pri mladoletniku je treba ustvariti motiv – to pa pomeni garanje. Čestokrat je moč slišati, da mladim mladoletnikom damo, toda na neprav način. Arhitekt je na primer naredil igrišče, starejši smo o tem glasova-

za vse? Ali pomote niso možne? Ali jih ne poznamo celo iz zgodovine? Na primer Sokrat, ki je v svojo »pokvarjenostjo« strupjal atensko mladino. Ali dalje – podel človek? Prepričan sem, da so celo tu zmote mogoče. In še je možno vprašanje, ali je podel človek res tak zmeraj in v vsem? Ali se ne dogajajo vsaj v nekaterih izmed njih nekakšne moralne osvestitve ali prebujenja, ki bi mogla privedi do umetniškega navdih? Ruski pisatelj Suhovo-Koblin se vse življenje ni mogel otresti tega, da je umoril svojo prijateljico, in vendar! Seveda ne govorim tega, da bi kakorkoli zagovarjal podlost, braniti hočem samo umetnost pred moralnimi sodbami o pisčih, ki lahko imajo in tudi imajo vsakršne slabosti in grehote, pa kljub temu ustvarjajo. Znan je preprost nemški pregovor, ki pravi: dober človek – slab muzikant. Jasto pa je, da je umetnost, ki je sad človekovih moralnih moči, vendarle zmeraj tudi izraz moralnega reda, ki je navzoč v vsem našem življenju. »Ampak vendar,« je ugovarjal Kidrič, »podlost in umetništvo? Kako to spraviti v sklad?« »Nikakor,« sem odgovoril, »kajti vsi vendar vemo, da podli umetnik ni in ne more biti. Res pa je tudi, da so v raznih umotvorih opazni tudi sledovi raznih osebnih slabosti in težjih napak njihovih avtorjev. V tem je umetnost povsem neizprosnost oblika spovedi, in čim bolj je pristna, tem bolj je taka. Podlost je iz nje ne govorila, temveč kričala, čeprav je pisal Oscar Wilde, da je bil neki angleški komaj znan pisec in zastrupljavec, odličien stilist, kar pa se ne pravi, da je bil umetnik.« Ali je bil tovariš Peter zadovoljen s mojim odgovorom? Komajda, kajti tudi k tej temi se je vračal še večkrat, in to zelo zamišljeno in zahtevno.

(Nadaljevanje priložnje)

li, izbirali prostor ter odločali, kje in kako se bo mladina zabavala. Ne poznam pa primera, da bi v to pritegnili tudi mlade. In zato bi se vprašal: kako pa se prilagajajo mladim? Hočemo le, da se oni prilagajajo nam.

KOŠAK: Temelj naše kazenske zakonodaje v zvezi z mladoletniki je, da jim je treba nuditi vzgojo, varstvo, ne pa jih kaznovati. Povratništvo je dokaj številno, čeprav ga ni moč natančno prikazati, ker se iz leta v leto menja. Ljubljana ima pet občin in vsaka od teh se bolj ali manj bori z enakimi problemi, v ospredju pa je povsod denar. Podobno je tudi z edinim slovenskim prehodnim mladinskim domom v Jaršah. Mislim, da bi finansiranje reči, ki so povezane z vzgojo (ali prevezgo) mladih, moralo biti enotno urejeno. Mladoletnikom lahko izrekamo disciplinske ukrepe, ukrepe strožjega nadzorstva, ali pa ukrepe, ki mladoletnike pripeljejo v zavod. Le v najhujših primerih je moč izreči tudi kazen mladoletniškega zapora. Ko pa pogledamo kadrovske zasedbe teh ustanov, potem se je res težko odločiti in presoditi, kje so krivci za tolikšno povratništvo.

DELO: Včasih se zdi, da se vsi skupaj obnasamo kot »gasilci«, da resnično premalo storimo za preprečevanje prestopkov.

LEBIČ: Znane so razmere v celjskem zaporu za mladoletne osebe. O teh razmerah smo se večkrat pogovarjali tudi v strokovnih in političnih krogih. Prišlo je do tega, da so danes razmere v tem zaporu vsaj znosne. Moram poudariti, da so predvsem mladi veliko pripomogli k ureditvi takojšnjih razmer, vsekakor precej več kot drugi.

STEZINAR: Pravzaprav je kazen ena izmed oblik zastraševanja. Še bolj zastrašujoča pa je misel storilca, če ga bomo odkrili ali ne. Glede na to menim, da je dejavnost organov za notranje zadeve v bistvu tudi preventiva, kajti nekdo, ki se zaveda, da ne bo odkrit, se boji tudi kazni, tisti pa, ki se tega ne zaveda, pač tvega.

STRITIH: Ukvarjali smo se z raziskavo, ki je pokazala, da je v krajevni skupnosti veliko možnosti za organizirano delo z mladino. Seveda pa je to neke vrste inovacija v naši družbi in zdi se mi, da preveč računamo s tem, kako bi bilo to moč urediti zgolj z navdušenjem in dobro voljo. Ti časi so minili, ljudje so preveč zaposleni s svojimi opravki. Prepričan pa sem, da bi s sistematičnim delom tako v pripravljalnem obdobju kot po posameznih krajevnih skupnostih lahko dosegli dobre rezultate.

KOŠAK: Strinjam se s profesorjem Stritihom in vsemi tistimi, ki menijo, da je treba v okviru krajevnih skupnosti napraviti več, angažirati več ljudi. Dodala pa bi še, da se pre malo angažirajo tudi razni športni klubi, drugače bi morali poskrbeti za izrabo prostega časa, manj bi morali poudarjati selektivnost, itd. Gre torej za množičnost, za načelo »važno je sodelovati«.

KAVČIČ: Pri obravnavanju posameznih združb ne bi smeli vreti vseh v en koš. Včasih imamo opravka s pravimi huliganjskimi skupinami, ki se sestajajo na igriščih, pred stanovanjskimi bloki, itd. Takšna skupina običajno nima vodje, deluje spontano in ko je njihovega »shoda« konec, skupina razpade. Poznamo pa tudi mladoletniške »klape«, ki se sestajajo, imajo svojega vodjo in so bolj drzne. Tretja vrsta mladoletniških združb pa je tako imenovana »banda«, vodja takšnih združb je običajno avtoritativna oseba, njihova dejavnost pa najbolj agresivna.

HAJRIČ: Pri povratnikih je približno štiri odstotke takšnih, katerim je dejansko težko pomagati. Hočem reči, da nekaterim od teh ni moč pomagati z običajnimi sredstvi. Pozdravljam pa zamisel, da bi vsi skupaj več napravili v krajevni skupnosti. Ta prizadevanja je treba družbeno podpreti, kajti prepričan sem, da bi krajevna skupnost, kamor se mlad povratnik oziroma prestopnik vrača, lahko naredila vse tisto, česar nihče izmed nas ne more.

KLINAR: Se strinjam, vendar pa nikakor ne bi smeli ponoviti napak, ki smo jih naredili s celodnevno šolo. V večino šol smo takšen pouk vpeljali brez predhodnih raziskav, prisilili smo otroke, da morajo živeti v razmerah, ki ne ustrezajo. Te ljudi dejansko maltretiramo in zavoljo tega poudarjam – ne več takšnih napak.

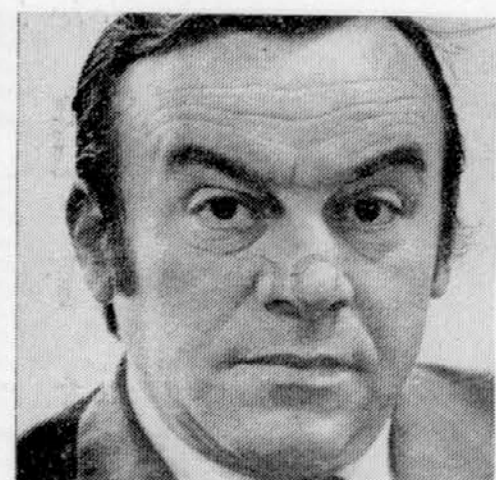
DELO: Ni morda družbeno-politično angažiranje v krajevnih skupnostih mlače vprašljiva zadeva? Ob tem, da imajo ljudje ogromno časa za pogovore o komunalni, civilni zaščiti in o vseh mogočih drugih zadevah, skoraj nič pa za razpravljanje o mladini? Pa tudi sicer mladih običajno ni poleg, ko se pogovarjajo o tem, kaj bodo naredili. In ker gradimo za jutri, pomeni, da to počnemo za tiste, ki so danes mladi.

STRITIH: Vsekakor bo treba v zvezi s tem nekaj ukreniti – o tem se zelo veliko govori, zelo malo pa naredi.

KOŠAK: Tudi mi se med seboj dobro poznamo, ker delamo z mladoletnimi prestopniki. Sestali pa smo se šele danes, tukaj, za to okroglo mizo. Tudi tisk je problem mladoletnega prestopništva doslej posvečal premalo pozornosti.

HAJRIČ: Težava je v tem, da ne vemo, kako bi uredili naš odnos do mladoletnih prestopnikov, ki mora biti drugačen, kot je danes. Kako dočeti, da ga bo okolica sprejela, da ga bo sprejel blok, kjer živi, da ga bo sprejela sosed ali sosed? V besedah smo neverjetno napredni, zelo daleč smo že prišli. Ko pa pogledamo, kaj smo dejansko naredili, opazimo, da smo še daleč zadaj.

STEZINAR: Velika večina mladoletnih prestopnikov v zrelejših letih najde svoj status in svoj jaz v družbi. To torej pomeni, da je naložba družbe, katere namen je vzgajati, koristna in utemeljena.

Selver Hajrić

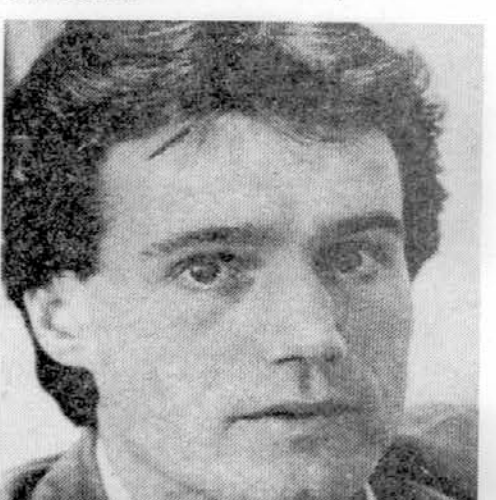
Anton Kavčič

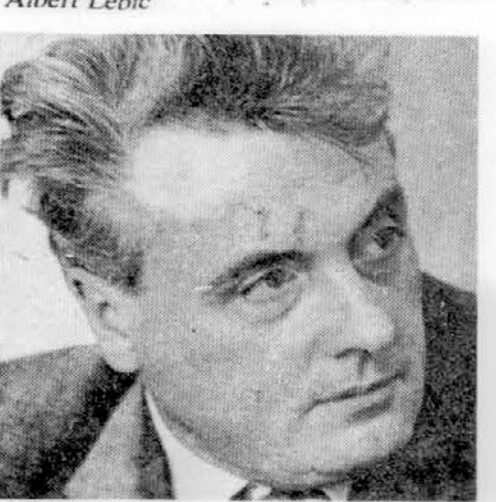
Rudi Klinar

Oka Košak

Albert Lebič

Anton Stezinar

Bernard Stritih (foto: Marjan Zaplatil)

V ogledalu časa Kdo je potemtakem pleterski menih?

Prior Janez Drolc se huduje nad tolikim obiskom, a gostu vseeno marsikaj razloži

Kaj današnjega obiskovalca žene v Pleterje? Katere Pleterje so mu v zavesti? Bi rad odnesel domov košaro slastnih jabolok, ki jih rodijo sloviti samostanski vrtovi? Bi se rad prepričal, kako menihi pričarajo velikansko hrustko v stekleno bučko? Ga vznemirja kakršna koli samostanska skrivnost, ki je o njej slišal samo poldnevno resnico? Hodi tja molit k Bogu in svetnikom? Ga mika videti zgolj stavbarske znamenitosti izrednih dimenzij in prvinske povezave? Bi si želel, da mu menihi obujajo spomine na partizanske Pleterje? Bi rad pocukal meniha za rokav, češ, čemu, gospod duhovni, ravno v tem strogem redu, v tem samotnem kraju, v teh Pleterjih?

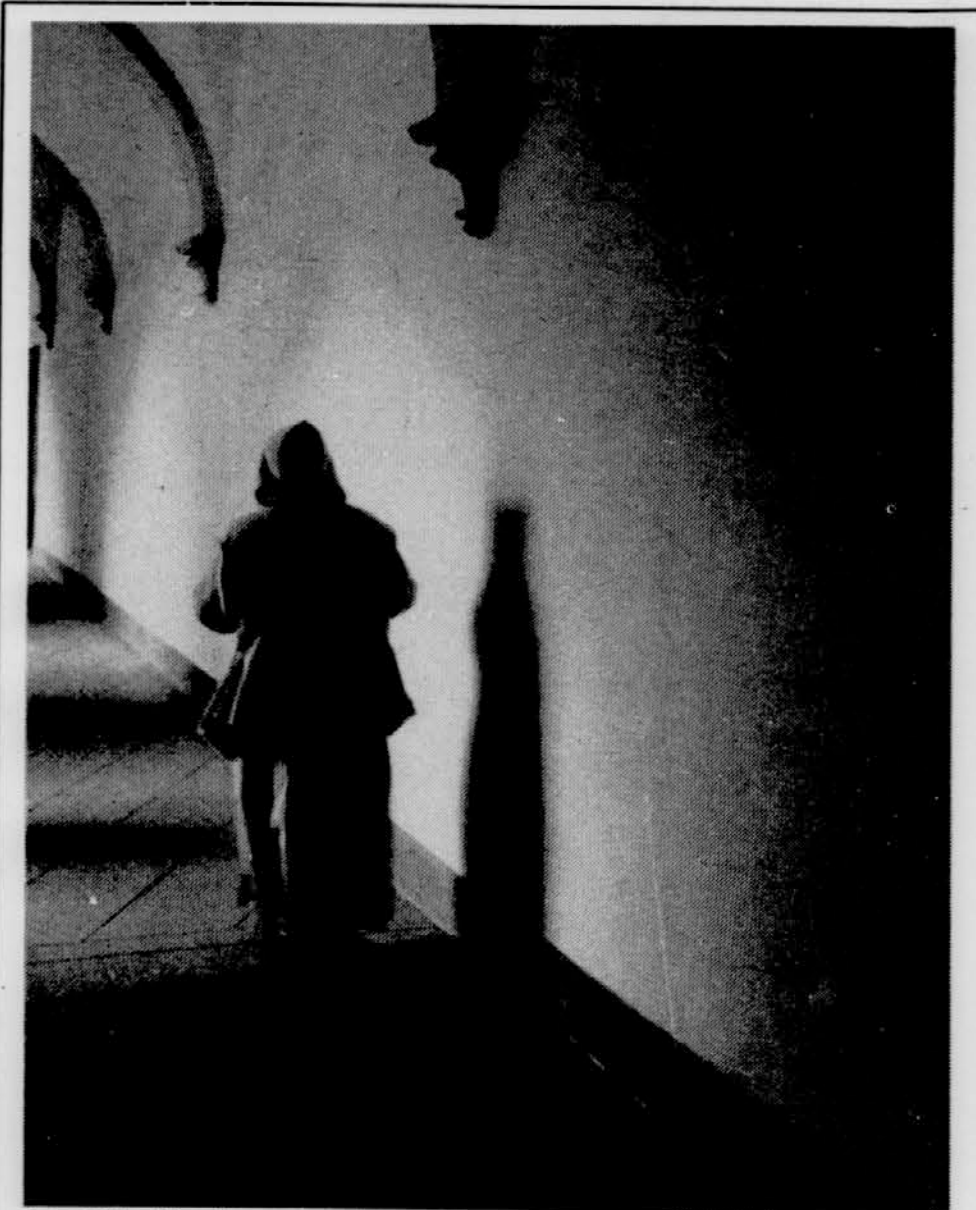

foto Miško Kranjec

Na težkih vhodnih vratih je pisalo, da jabolok ni več, in tudi urnik na večji tabli ob vhodu tisti dan ni dovoljeval obiska. Vrata so bila za najavljenega gosta kljub temu odprta. Sprejel ga je samostanski poglavar, prior Janez Drolc. Sestanek se je začel in končal v eni izmed sob na razsežnem hodniku, imenovanem gostišče. Vmes so minile ure pogovora, ki je bil najprej tipajoč, z gostove strani tudi sila okoren, potem pa vse bolj sproščen in s prirojevje plati tudi iskrič, dovipen in domala nezavestav. Kam se vam vendar mudi, je prior dregnil v gostovo vlnudnostno poslavljanje, bom že pogled tisto kosilo, ki me čaka.

Zunaj je ves čas deževalo. Kot nalašč za pravo samostansko vzdušje, je menil gost. Vidite, kako se motite, je pohitil prior nekoliko iz svojega modro preudarnega tira. Naš menih ni mračna osebnost, v celicah ne čemijo črno obupani ljudje, ampak zdravi, vedri in sproščeni možje. Prav te lastnosti v samoti, ki so si jo izbrali, obilo potrebujejo, izražajo pa se naposled tudi na srečanjih, ki jih imamo v času rekreacije, kot imenujemo sprehode po samostanskem redu. Saj pri vsakem novodošču najprej otipljemo njegov telesni in duševni utrip. Pleterski kartuzijanec je potemtakem v najboljši kondiciji, ki se mu razpočegne tudi v globoko starost. Pogled iz sobe, ki je bila toplo zakurjena, sicer pa je skop, skoraj revno opremljena, se je ustavljal na mogočnem drevesu in za njim na zidu stare samostanske cerkve, ki je danes le še navdse pomemben kulturno zgodovinski objekt, spominjajoč tako

na Hermana Celjskega, ustanovitelja pleterskega samostana, kot na belogradistične pritepenice, ki so se v cerkvi utaborili in iz nje kot iz bunkerja prežali na partizane. Opominjajoč pa slej ko prej tudi na temeljito obnovo, ki se je sicer obetavno začela, čaka pa še na spodobno nadaljevanje in uspešen konec. Ta pogled je kajpak obiskovalcu ponujal možnost, da obrne pogovor s samostanskim predstojnikom v najstarejšo davnico in v komaj preteklo minulost medvojne preizkušnje pleterskega samostana. Najstarejše je vse do podrobnosti že znano, velikokrat zapisano, obnavljano, premeleto. S partizanskimi Pleterji pa je nekoliko drugače. Tudi o njih je veliko zapisanega, najbrž največ, kar obstaja kartuzija. Toda kako se kaj dodatni kroniki, kot jo je zapisal in poslal v svet Josip Edgar Leopold-Lavov, pleterski prior in tvorec partizanske miselnosti za samostanski zidovi. Spomini z naslovom Kartuzija Pleterje in partizani so izšli dvakrat, najprej leta 1953 in nato še nekaj mesecev po prirojevji smrti leta 1977. Ali ni naposled računati, da je med ljudmi izredno število teh njegovih knjig, da so prvič in drugič močno spodbudile obiskovalce, ki so prihajali v ta pletter pod Gorjanci samo še od blizu ogledovat, kje se je vse to samostansko partizanjenje dogajalo. In seveda še prihajajo, v izredno zgodovnem številu romajo v samotni kraj in že zdavnaj zaceljeni samostan.

Teško, da bi vseh teh ljudi ne zanimalo, kdo so ti menihi, ki so složno, bratsko, bi dejali v samostanskem jeziku, stopili na partizansko stran, kakor se je popolnoma

samostojno, odločno in domala zagrizeno odločil njihov prior, oče družine in brat med brati. Tu je že o čem premišljevali, še največ o eksemtnosti samostana nasproti takratni ljubljanski škofiji, ki je pač zahtevala od duhovščine čisto drugačne opredelitve, kot si jo je izbrala pleterska kartuzija. Ta izvetnost se je celo bistveno zaobrnila, ko je prior rade volje izpolnil partizansko naročilo, naj posreduje pri škofu Rožmanu in ga skuša pregovoriti za drugačno pot, ko bi mu bilo mogoče še izbrisati madež narodnega izdajstva. Premišljevanju se dalje odpira vse polno podrobnosti iz štiriljetnega kljubovanja pleterskih menihov in še posebej njihovega »rdečega poglavarja«, ki je moral naposled plačati račun za okupatorjevo ječo in »prostovoljnim« izgnanstvom. Tedaj pa so bile Pleterje že tako globoko v partizanskih vodah, da svojega poglavarja še potrebovale niso.

Kdo je torej pleterski menih? Ali je današnji drugačen od včerajšnjega? Je tuji kartuzijanec v Italiji, Franciji obsojal svojega brata v Sloveniji, ker je v izjemnem času kar zopred prekršil nekaj strogih pravil svojega reda? Kako bi ga ocenjeval, če bi sprejel namesto osvobodilnega boja škofov blagoslov za okupatorjevo hlapčevstvo bratomor? Izredno jasen odgovor na vsa ta vprašanja je bila prirojevja vrnitev v Pleterje in njegovo nadaljnje dvajsetletno prirostvo v tem samostanu. Zaupanje in tudi zahvala družinskemu očetu – bi tedaj bil sklep takega premišljanja, ki mu je sedajni prior povsem naklonjen, najsi je minilo od vojnih časov deset, dvajset ali trideset let. Boljših odnosov z oblastjo bi si

ne mogli želeli, eksemtnosti nasproti sedanjemu nadškofjskemu uradu pa nam tudi ni treba izbrabljati, ker ni za to povoda. Hvalni smo, ker smo se lahko kmalu po vojni povrnil v svojo kontemplacijo, da imamo skoraj popoln mir in možnost ne-nehnega utrjevanja redovne discipline in samostanskega gospodarstva. Takšne so prosto oblikovane misli sedanjega priorja, šestdesetletnega Janeza Drolca. V sobi številka 40 je medtem že zdavnaj na mizi značilna pleterska malica: kruh, sir in bokal vina. Gost neumno sprašuje, kako se ta sir imenuje. Sir, preprosto sir, se smehlja prior. V Pleterjah ni noben partizan sprasheval, ali odmaša kos ementalca ali vali kolobar trapista, jedel in pojedel je pleterski sir, premišlja prirojev gost, zazrt skozi okno v mogočno drevo, na ozko dvorišče, ki ga je nekoč davno oklepal križni hodnik, in v cerkveni zid, ki ohranja sledove partizanskih krogel, kot so tolke belogradistične gnezda. Prior vsega tega ne vidi. Desno oko mu komaj še zaznava svetlobo, levo je že popolnoma mrtvo. Hudo je, ker ne morem brati in pisati, pa toliko je tega. Še dobro, ko sem imel sposobnega študenta, ki mi je znal prebrati Delo v eni uri, kdo drug se muči tri ure in še ne prebere vsega. Pomagam si s kasetofoni in magnetofoni. To je izredna iznajdba. Pred kratkim sem dobil Avguštinove Confessiones na desetih kasetah. Tudi bratje imajo v svojih celicah v pomoč in razvedrilo te naprave, odkar je po koncilu dovoljena nekoliko večja svoboda pri izbiri glasbe. In vendar, kdo je pleterski menih, ki ga

razen priorja naš gost v samostanu ni srečal, da bi še njega povprašal po nagibih in lastnostih. Predstavite mi najmlajšega meniha, je prosil gost. Da, to je brat pri 35 letih, ki je bil lani posvečen v duhovnika. K nam je prišel po končani gozdarski fakulteti in nekaj letih službovanja. Sicer pa nam je v primerjavi s predvojnimi in medvojnimi časom sorazmerno malo – samo 22. Devet je patrov, trinajst fratrov. Internacionalnost, ki je tako značilna za vsako kartuzijo, je zdaj pri nas slabo uveljavljena, imamo samo pet tujih državljanov (Američan, Švicar, Holanec, Nemeč in Avstrijec). Seveda moram povedati, se spomni prior pomembnega podatka, da so takoj po vojni odšli iz samostana vsi menihi s tujim državljanstvom. Nekaj se jih je kmalu vrnilo. Ti tujci, seveda tuji samo po državljanstvu, imajo popolnoma enake pravice, le da so z dolžnostmi vezani na svojo domovino. Vsi se naučijo slovenskega jezika, ker je občevalni jezik v samostanu pač slovensčina. Državljanjskih pravic vam vendar ne bom razlagal, saj veste – vojaška obveznost, nato vojaške vaje, volilna dolžnost, ki je samostanu toliko olajšana, da je volišče kar tu znotraj zidov, in še vse drugo, kar doleti in kar ima čast izpolnjevati sleherni državljan. Seveda, si misli gost, kartuzijanski menihi so zdravi in zato vsi dobri vojaki.

Malo vas je, vsiljivo poizveduje gost, in so zato celice prazne. Seveda so prazne in čakajo naseljenec. Pa ti tudi čakajo pred vrati kot kandidati? Seveda prihajajo, ampak ponovno vas moram spomniti, da je naš red v resnici strog in da marsikdo ne prenese niti začetne preizkušnje. Pravljica o nesrečnih zaljubljenih pa je že zdavnaj pozabljena. Če tak kandidat le poskusi, se skoraj zagotovo vpiše med odpadnike, slej ko prej zapusti naše zidove.

Vredno je obnoviti postopek sprejemanja novega meniha. Idealno je sprejeti fanta, ki se je po prvem pogovoru s priorjem pač odločil za molčeče, samotno in premišljivo življenje v Pleterjah, takoj po končani srednji šoli in opravljeni vojaščini. Za štrinajst dni ga pošljemo v celico premišljevat o lastni odločitvi. Potem gre domov, mi pa poizvedujemo v njegovi bližnji okolici, pri duhovnikih, da bi izpolnili karakteristiko, ki jo je že sam izpovedal. Kandidat mora tudi k zdravniku in psihiatru. Z vsemi pozitivnimi spričevali, od katerih sta zdravnikovi še posebej pomembni, če naj si zagotovimo jamstvo, da bo mladenič vzdržal trdo učenje in samotno življenje, se vrne v samostan in šest mesecev kot postulat obnavlja ali se pa učil latinščine in samostanskih običajev, ki ga čakajo. Ves čas ima svojega magistra, ki ga vpljuje, uči in spodbuja. Nato ga preoblečemo v meniha, ker se tedaj začne kandidatovo noviciat. Dve leti študira pravila in se privaja na samostanski red, nato dve leti študira zgolj filozofijo in naposled štiri leta teologijo. Do slovesne obljube in zaveze je tako preстал šest do sedem trdih študijskih let. Čez dve leti postane šele duhovnik, prvi menih pa celo tedaj ne, saj svojsko življenje kartuzijanca popolnoma logično zahteva zelo dolge priprave in še zmeraj možnost, da se na vsaki izmed stopenj odloči iti dalje ali nas zapustiti. Zato tudi govorimo, da je nekdo zrel menih, ko je ta v njem zažrt kot poklic. Ne, pri nas ni nikakršnih razočaranecv, nihče si ne naloži meništa za kazen, tu ni nič praviljinega, zares ne, dragi gost.

Poba pride iz Ljubljane, šegavo nadaljuje prior, vidi se, da rad molči, ljubi samoto, ne zna pa moliti. Manjka mu izredno važen člen, ki bi sklenil verigo molitvenega življenja, za kakršno se je odločil. Ga pa imaš, ki rad molči in v samoti premišljuje, ne zna pa molčati. Tudi tak ne more biti komplet menih. Vso to zgodbo o menihovem vsakdanjem molitvenem življenju v samostanu – v sklopu božjega oficija, premišljevanja in

duhovnega branja – dobro poznate, dragi gost, zato naj poudarim nekatere razlike, ki vendarle obstajajo med menihom tu pri nas ali kje na Francoskem ali Špankem. Okolje vpliva na samostansko življenje, o tem ni dvoma. So pa razlike tudi po obdobjih. Koncil je na primer marsikaj spreminil, saj je naložil redovom, naj se prilagodijo času, vendar ostancjo pri virih, iz katerih je red nastal. Omenil sem že svoboščine pri sprejemanju informacij. Čeprav je menihom dostopen samo verski tisk, se možni vplivi neverjetno povečajo že na tem področju, ki ga od časa do časa zasipavajo z novimi pogledi teologi sami. Važne svetovne in domače dogodke svojim bratom sporočam sam, ki črpam nove kajpak iz civilnega tiska. Kartuzija v Pleterjah se je potemtakem poglabil v svoj osnovni strogi red in ji je vsa ta naša radovednost in stikanje za atrakcijami nadležna kot le kaj, naglas premišljuje prirojev gost in precej dobi svoje. Nadležni ste nam in nimamo vas radi, ko nas motite v zbranosti. Saj smo se vendar zaobljubili živeti v samoti, molčati in premišljevat, ne pa tešiti vsakršno radovednost, naj bo še tako iskrena in tudi religiozna.

Moralo bi vas navduševati to izjemno zanimanje tisočev, ki prihajajo sem. Saj, tisoč se jih je vsulo ono soboto v samostan, z dvajsetimi avtobusi so oblegali kartuzijo; kje pa naj jemljem menihe, ki so jim potrebni za vodnike. Pa bi radi videli prav vse, ne samo tisto, kar je dovoljeno. Ne moremo tolike množice spustiti v knjižnico, ki smo jo sploh zaprli za množične ogleda, če naj ob tem tudi izpustim podatek, da nam je nekaj knjig izginilo za vedno. Nekaj spretnih in dober poznavalec je odnesel kar veliki atlant iz 16. stoletja, ki je bil na ogled na stojalu sredi dvorane. Težka izguba in draga šola.

Iz priorjevih ust so leteli ti dobro ošiljeni očitki logično razporejeni pa kljub temu nelogično utemeljeni. Saj samostanska praksa izpodbija in dobesedno lomi vse puščice in tudi ono, ki je bila izstreljena gostu, ko je že použil sir, ki je sir, in kruh in vino – neizpodbitno spričevalo prirojevje in samostanske gostoljubnosti. Pa tudi drugačne obiske imate; k vam še zmeraj prihajajo pesniki in pisatelji, politiki in komunisti, ki so lahko vse hkrati. Kaj naj rečem, da literator ne maram, se zameje prior, če je jasno, da ljubim literaturo? Kaj naj se izgovorim, da literatje prihajajo sem, ker se skriva v njih nazivu liter? Ha!

Moj stik z zunanjim svetom, se spet zresni menih, pa je vendarle mnogo šibkejši, kot ga je imel moj prednik, ki tudi po vojni nikoli ni mogel pretrgati vseh številnih zvez, skovanih nekoliko pred vojno, največ pa kajpada med njo. Dolgo je živel in prav toliko časa je izpričeval pravičnost, iskrenost in nenavadno svobodoljubje. V tem je pravzaprav njegova veličina, ki se je popolnoma izrazila v njegovih partizanskih časih.

Ali je tistega deževnega dne, ki, bognavsaruji, ni nikakršna samostanska prispeodobra, prior dopovedal svojemu gostu, kdo je pleterski menih? So še ostale nevednosti in skrivnosti? So, in tega sta se oba zavedala. Naj za božjo voljo tudi ostanemo. Ampak ime, ime Pleterij pa le še razložite, gospod prior!

Stal je v davnih časih nekdo nekje v Gorjancih in se oziral sem dol. Pletter je, je vzkliknil in s tem krstil košarasto dolinico pod seboj. Kako, da je učeni in modri Valvasor mnogo pozneje v svojo Slavo v odlomku o Pleterjah iz v prvem odstavku pristočno zapisal: Od kod je ime, se ne dá dognati. Dobro je pa vedel za zmaja, ki da so ga videli pasti v močnem dežju, ob bliskanju in grmenju nedaleč od Pleterij. Saj so 250 let pozneje spet padali zmaji na Pleterje, tega se pa še mi spominjamo.

Janez Zadnikar

Spodbuda mnogim fizikom

Eter, elektromagnetno valovanje in svetloba

Ob stoletnici smrti fizika Jamesa Clerka
Maxwella

Petega novembra bo poteklo sto let, odkar je umrl James Cleck Maxwell, eden največjih teoretičnih fizikov 19. stoletja. S svojimi raziskavami na področju električnih in magnetnih pojavov je mnogo prispeval k temu, da ima naš svet sto let po njegovi smrti dokaj drugačno podobo kot jo je imel med znanstvenim življenjem.

Zgodovinarji znanosti ga često navajajo kot predhodnika sodobne radijske tehnike. Maxwell je združeval globoko fizikalno intuicijo, občutek za relacije med naravnimi pojavi, z izredno matematično zmožnostjo povezovanja različnih fenomenov v skladen sistem. Ta sinteza konkretnega in abstraktnega je značilna za vse njegove raziskave.

Maxwell izhaja iz družine Clerkov iz Penicuica na Škotskem in se je rodil 13. novembra 1831. Studiral je na edinburški univerzi in na Trinity College v Cambridgeu. Leta 1856, dve leti po promociji, je dobil mesto predavatelja naravoslovne filozofije v Aberdeenu. Nato je poučeval fiziko in astronomijo na King's College v Londonu, leta 1865 pa je to mesto odpo-

vedal in se vrnil na družinsko posestvo Glendair na Škotskem. Njegova slava je rasla in na prigovarjanje prijateljev je leta 1871 spet sprejel mesto univerzitetnega profesorja, tokrat v Cambridgeu. Na tej slavni univerzi je vpeljal fizikalni laboratorij, imenovan po fiziku iz 18. stoletja »Cavendish laboratory«, ki se je pozneje proučeval kot eden največjih znanstveno-eksperimentalnih laboratorijev na svetu. Maxwell je umrl za rakom 5. novembra 1879.

Njegovi biografi poročajo, da si je že kot deček izdeloval znanstvene igrice. Ko je imel 14 let, je napisal spis o metodi konstruiranja popolnih ovalnih krivulj, ki so ga javno prebrali Kraljevemu društvu za matematiko v Edinburghu. V študentskih letih se je ukvarjal predvsem z matematiko, prvo njegovo večje odkritje na področju fizike pa je izum barvnega diska, s katerim je dokazal, da lahko s kombiniranjem treh primarnih barv (rdeče, zelene in modre) dobimo skoraj vse odtenke barvnega spektra. To odkritje je bilo poznejšim znanstvenikom optična osnova za izum barvne fotografije in barvne televizije. Maxwell je za konstrukcijo svojega barvnega diska prejel Rumfordovo nagrado Kraljevega društva za znanost v Londonu.

Najpomembnejše obdobje v znanstvenikovem življenju je nastopilo tedaj, ko je prebral Faradayeve »Eksperimentalne studije«, ki so ga usmerile v študij elektrike in magnetizma. Faraday je dokazal, da je med elektriko in magnetizmom neločljiva povezava. Njegov zakon elektromagnetne indukcije – poenostavljeno povedano – pravi, da električni tok povzroči magnetno. Njegov zakon elektromagnetne indukcije – poenostavljeno povedano – pravi, da električni tok povzroči magnetno polje in obratno: da se v prevodniku, ki se giblje v magnetnem polju, inducira električni tok. Ta zakon je postal osnova vse elektrotehnike (na tem principu delujejo elektromotorji in elektro-generatorji). Maxwell pa si je zadal nalogo, da teoretično raziše in razjasni, kaj je elektromagnetno polje kot tako in kakšne so njegove zakonitosti. Začetek svojih raziskav o elektromagnetnem polju, ki jim je posvetil večino svojega dela, je objavil leta 1856 v

razpravi »O Faradayevih silnicah«, v kateri na podlagi odkritij svojega predhodnika in vzornika Faradaya razpravlja o silnicah, tj. črtah, ki strukturirajo magnetno oziroma električno polje.

Leta 1859 je Maxwell prekinil študije o elektriciteti zato, da bi napisal razpravo, v kateri razlaga gibanje in permanenco (obstočnost) Saturnovih obročev. Univerza v Cambridgeu je namreč razpisala natečaj na to temo, ki naj bi odgovoril na vprašanja: ali so Saturnovi obroči sestavljeni iz trdnih snovi, ali so tekoči ali plinasti? Je struktura snovi homogena? Itd. Maxwell, ki je na natečaju prejel prvo nagrado, je z briljantnim esejem matematično dokazal, da so Saturnovi obroči sestavljeni iz »nepovezanih delcev«, torej iz plina – kajti le takšna hipoteza je omogočila razlago njihove permanence in gibanja. Ta študija je Maxwella za nekaj časa usmerila v proučevanja lastnosti plinov, torej na področje termodinamike. Lastnosti plinov je obravnaval s statistično-matematičnega vidika, torej povsem teoretično, hipotetično, pozneje pa je svoje hipoteze potrdil tudi z eksperimenti.

Bistvena Maxwellova novost na področju termodinamike je bilo ugotovitev, da so hitrosti posameznih molekul v nekem plinu (ob določeni temperaturi nad absolutno ničlo) razporejene po krivulji, ki ima podobne značilnosti kot v statistiki dobro znana krivulja »normalne distribucije« (Gaussova krivulja): največ molekul ima hitrost srednje vrednosti, najmanj pa je takih, ki bodisi mirujejo bodisi se gibljejo izredno hitro. Do teh razlik v hitrostih (pri določeni temperaturi plina) pride zaradi medsebojnih trkov molekul. To teorijo je dalje razvil L. Boltzmann, ki je dokazal, da je Maxwellova distribucija hitrosti edino stanje plina, v katerem je plin v ravnotežju. Drugače povedano: Maxwellova distribucija hitrosti molekul v plinu je termodinamični pogoj maksimalne entropije, tj. stanja plina, pri katerem toplotna energija, ki jo plin vsebuje, ni več »konvertibilna« v nobeno drugo (za mehansko delo uporabno) obliko energije.

V svoji kinetični teoriji plinov je torej Maxwell posegel v problem entropije, ki je

v našem času zelo popularen v zvezi s kozmološkimi špekulacijami o »entropijski smrti« vesolja, o nekem hipotetičnem, končnem stanju materija (plina) v vesolju, ki naj bi po entropijskem zakonu v daljni bodočnosti postalo »energetsko mrtvo« in hkrati neizmerno vroče. Maxwell je v zvezi s tem govoril o »pametnem demonu«, ki naj bi »nekonvertibilno« toplotno energijo v stabilnem, entropijsko zasičenem plinu pretvoril nazaj v druge, uporabne oblike energije tako, da bi ločil hitre in počasne molekule in tako »prekršil« drugi zakon termodinamike. Ko bi bilo to dejansko izvedljivo, bi lahko uporabljali ogromne količine toplotne energije, ki jo imajo v sebi zemeljsko ozračje in oceani.

Potem ko je z uspehom apliciral matematični model na področje termodinamike, se je Maxwell vrnil k svojemu življenjskemu delu, k študiju elektrike in magnetizma. Pojav magnetizma, tj. privlačnja določeni snovi na daljavo, ki ne deluje po principih gravitacije, je bil znan že v starem veku. Faraday je v prvi polovici 19. stoletja pokazal zvezo med magnetizmom in elektriko. Ostalo pa je nepojasneno, kaj se dogaja v »polju« med dvema magnetoma ali dvema naelektrenima predmetoma. Mar sila deluje resnično »na daljavo« in je takšno »polje« le fiktivno, le prazen prostor – ali pa je »polje« materialno resnično in potekajo po njem dejanske, empirično ugotovljene silnice? – Tako so se spraševali i fiziki v prejšnjem stoletju, ki so razmišljali na osnovi Newtonove mehanike in še niso vedeli, da sta energija in materija eno in isto, da sta medsebojno konvertibilni, kot je v našem stoletju odkril Albert Einstein.

Maxwell se je (podobno kot Faraday) ogreval za hipotezo, da obstajajo dejanske, »materialne« silnice elektro-magnetnega polja v nasprotju z gravitacijskim poljem, ki naj bi delovalo »na daljavo«, skozi prazen prostor. Medij oziroma materialni nosilec teh silnic naj bi bila hipotetična snov, ki je že od grškega filozofa in naravoslovca Empedoklesa dalje nosila naziv »etra« oziroma strukturacijo elektromagnetnih silnic raziskoval s pomočjo mehaničnega, točneje hidrodinamičnega modela (silnice naj bi bile nekakšne cevi,

po katerih naj bi se pretakali električni in magnetni tokovi), pozneje pa je ta mehanični model opustil in izdelal abstrakten, matematičen model, ki je hipotetičnost »etra« dejansko odzvel vsako materialnost v smislu starega pojmovanja materije.

S svojim matematičnim modelom elektro-magnetnega polja je Maxwell zaslovel po svetu, saj je odkril lastnosti tega polja, ki jih je izrazil v dveh znamenitih enačbah, ki sta v teoretični fiziki znani kot Maxwellovi enačbi. Prva izraža kontinuirano naravo električnih in magnetnih polj, druga pa princip, po katerem spremembe v enem polju povzročijo spremembe v drugem polju. Ta dva zakona sta postala teoretična osnova za poznejša velika odkritja. H. Hertz na področju radiotehnike.

Najbolj spektakularno Maxwellovo odkritje pa je bilo, da je svetloba elektro-magnetno valovanje, torej da ima isto naravo kot elektrika in magnetizem. Nepoučenemu človeku se ta dva fenomena še dandanes kažeeta kot različna, vendar pa nam že osnovnošolski učbenik fizike pove, da so radijski valovi iste narave kot svetlobni žarki, le da slednje zaznavamo neposredno s čutilom vida, prve pa ne. Še bolj nazorno nas o tem pouči uporaba fotografskega svetlomera, ki spreminja svetlobno energijo v elektromagnetno in preko le-te v mehanično, tako da lahko odčitamo intenzivnost svetlobe na kazalcu. Do odkritja, da sta svetloba in elektromagnetno valovanje kvalitativno identična pojava, je Maxwell prišel tako, da je primerjal hitrost obeh valovanj in nato teoretično obdelal svojo drzno hipotezo. Hitrost elektro-magnetnega valovanja in svetlobe v praznem prostoru je namreč ista. Pozneje so znanstveniki ugotovili, da je svetlobni spekter le en del širokega spektra elektromagnetnih valov, ki obsegajo žarke od radijskih valov do gama-žarkov.

Poleg tehničnih izumov, ki so sledili Maxwellovim teoretičnim odkritjem, bujna matematična in fizikalna imaginacija tega velikega znanstvenika preteklega stoletja še dandanes nudi navdih številnim fizikom, ki poskušajo prodreti v skrivnosti materije.

Marko Uršič

Henry Kissinger – tvorec zgodovine

»Če se nam posreči vojno zadržati, se ji bomo najbrž sploh ognili«

Pogovor glavnega urednika časnika »Le Monde« Andréja Fontaineja s piscem znamenitih spominov

O spominih Henryja Kissingerja, Nixonovega posebnega svetovalca za varnostne zadeve in potem ministra za zunanje zadeve, je bilo napisanega že dovolj, naši bralci pa jih imajo v izvelečkih vsak dan na voljo v »Delu« – vsaj za pokušino. Torej nobenega, niti približnega poskusa ocene.

Toda kakorkoli že ocenjujemo »Superhenryja«, bodisi kot osebnost bodisi kot politika (oziroma njegovo politiko), za seboj je v dobrih sedmih letih pustil sled, ki je čas nikakor še ni zabil. Zato so njegovi »Spomini«, zdaj še plen iskalec političnih poslakov za kolportažno rabo, zagotovo fundamentalno delo za pisce bodoče zgodovine.

V tem smislu je naš mednaslov o »tvorcu zgodovine« upravičen.

Kissinger je tudi dober trgovec (v intervjuju pravi posredno, da mora biti) in zadnje tedne so se kar vrstile televizijske oddaje, večurni pogovori (ne zmeraj uspešni) in množica komentarjev, pa intervjujev.

Intervju v pariškem »Le Monde« spada v to plejado, zraven pa ima svoj čar, na katerega velja opozoriti in ki navsezadnje opravičuje ponatis dokaj dolgega besedila.

Jacques Amalric piše med drugim v kratki karakteristiki spominov, da Kissinger, ki pravi, da je predvsem skušal »očistiti našo zunanjo politiko sicerne sentimentalnosti«, vidi samo države, nikoli pa narodov – ljudi. »Njegov svet tako kot njegova knjiga sta obljubena z abstraktnimi entotami.

Človeška bitja so v njej kaj redka, naj gre za Indokino, za Afriko (ki ji radodarno posveča celo stran) ali za Čile. Zavrtni dvome in se obdaji z gotovostmi, to je cena da postane predsednik svetovalec. Henry Kissinger jo je bil preal brez oklevanja.

V duhu takšne presoje je zastavljenih precej vprašanj, s katerimi skuša André Fontaine otipati tudi Človeka Kissingerja. Koliko mu je uspelo, pokaže branje.

Druga plat intervjuja, ki bi morebiti brez tega opozorila ostala manj opažena – saj se Kissinger spretno izmikava – je problem ameriško-sovjetskega kondominija kot vrhunske oblike, zadnje in najvišje faze blokavske delitve in vloge Evrope in posebej Francije v njej.

Fontaine se je pri tem oprl na Kissingerjevo znamenito »leto Evrope« 1973, ko je Američan spodenel francoske (morebiti še katere) upe na samostojno zahodnoevropsko politiko do Združenih držav kot zaveznika in do sovjetsko-ameriškega popuščanja napetosti na račun tretjih. To pa so poglavja, ki nikakor niso nezanimiva za tudi druge Evropejce, posebno nevtralce in nevrščene – pa še za katere.

Problem je namreč danes vsaj toliko ali pa še bolj zaostren kot takrat – v luči sovjetsko-ameriškega nadaljevanja igre s strateškim orožjem. Evropski zavezniki ZDA stojijo natanko pred istim problemom, ki je leta 1973 sprožil francosko-ameriško polemiko med tedanjim ministrom za zunanje zadeve Michelom Jobertom in Henryjem Kissingerjem. Ali je skrivanje pod ameriški atomski dežnik najboljši način za obrambo Evrope? To vprašanje je na prvi strani »Monda« zastavil 8. oktobra Kissingerju, pisec spominov, pod jedrskim naslovom »Merci, Henry!« njegov nekdanji nasprotni igralec Michel Jobert, ki piše: »Nobene želje nimamo, da bi postali pešaki, celo atomski, Amerike v Evropi.« Oprt na svojo oceno o veljavnosti francoske neodvisnosti tudi v obrambi, priprija: »Samo preventivna sila, neodvisna od Rusov in Američanov lahko prepreči, da si ne bodo izbrali Evrope za poravnava svoje bistro pretehtani računove in opominja Kissingerja, kaj je rekel 1. septembra o »atlantski obrambi« na univerzi v Georgetownu (Washington): naj Evropejci za svojo obrambo nikar ne računajo samo na ameriški dežnik...

Jaka Štular

– Nekoč ste mi rekli, da ste v trenutku, ko ste se odločili pisati spomine, zadeli na hudo težavo: naglo objaviti spomine, pri čemer bi bili prisiljeni zamočati veliko stvari, ali počakati določen čas, do takrat pa bi bili že pozabljeni. Mislim, da se vam vsaj zdaj pozabe ni treba bati; toda, ali ste morali veliko zamočati?

K: Pravzaprav, čeprav nisem opisal čisto vsake taktične poteze, mi ni bilo treba izpustiti nobenega važnejšega dogodka ali pomembne izjave. Potrudil sem se pisati s stališča določenega koncepta in pokazalo se je, da problem pravzaprav ni tako huč, kot sem mislil.

– Druga težava, ste mi rekli, naj bi bil vaš spomin. Ko ste preverjali, kar ste si ohranili v spominu, ste menda pogosto opazili, da so vaši spomini manj točni, kot ste si mislili. Kako ste premagali to težavo?

K: Preden sem zapustil svoj položaj, je arhivar State Departmenta pregledal vse dokumente, ki sem jih oblikoval ali ki so prišli na mojo mizo in mi je dovolil napraviti kopije. Po drugi strani pa sem zmeraj, kadar sem imel pri pogajanjih s seboj koga, ki je delal zapiske, jemal kopijo zapisnika. Vse papirje sem spravil v kongresni knjižnici in so na voljo, kar je bilo obdelovalno to obdobje. Niso pod mojo osebno kontrolo. Tako sem lahko preverjal dejstva ob črpanju iz svojih osebnih zapisov in po zapisnikih. Čim manj sem se skušal zanašati samo na svoj spomin in trdim, da v zares zanesljivem spominu. Še več, izkazalo se je, da moj spomin ni tako nezanesljiv, pač pa, da določenim dogodkom pripisuje poseben pomen. Če bi izpustil kontekst, ne bi imel kaj povedati. Vendar, če naj bom točen, celotnega konteksta nisem upošteval.

Sicer pa bom dal neki raziskovalni knjižnici z opombami opravljen izvod spominov, da bodo raziskovalci lahko videli, iz katerih dokumentov črpa podatke.

Če torej hočete globlje preučiti določeno snov, bodo imeli vsaj izhodišče.

– Spomini so zelo debela knjiga, kjer je silna količina podrobnosti o vsem, kar ste delali prva štiri leta Nixonove vladavine in o mnogih zadevah. Mislim, da je knjigo nemogoče na kratko povzeti. Vendar, ali bi mogli dati vsaj nekakšen sklep o vašem delu?

K: Hotel sem pokazati, kako je Amerika prešla iz sveta, kjer je imela nadoblast, v svet, kjer je se zmeraj najmočnejša država, vendar mu ne gospoduje več in opisati intelektualno, politično in čustveno stisko, ki jo je povzročila ta sprememba. Zaradi tega se mi je zdelo potrebno podrobno opisati, kako so odgovorni oblikovali odločitve, kakšna so bila stališča tako birokracije, kot javnosti in poskusiti vse skupaj postaviti v kontekst neke skoraj intelektualne zunanje politike Združenih držav. Zaradi tega je bilo potrebnih toliko podrobnosti.

– Eden poglavitnih uspehov Nixonove administracije, v kateri ste igrali vodilno vlogo, je sklenitev pariških sporazumov o Indokini leta 1973. Spriču vsega, kar se je zgodilo od tedaj, ali mislite, da je sporazum vreden cene krvi, s katero je bil plačan? Ali ste resnično mislili, da bo južnovietnamski režim dolgo živel po odhodu ameriških čet?

K: V luči dogodkov je očitno, da cena ni bila upravičena. Toda nihče ni mogel predvidevati Watergatea. Če bi vedel, da bo koncu vojne sledil Watergate, tolikšne žrtve za časten mir ne bi imele nikakršnega smisla. Toda verjel sem, da bo konec vojne v Združenih državah sprožil čustvena nacionalne sprave in da bo tako dosežena enot-

foto Joco Znidarsič

nost pomagala ohraniti naš mednarodni položaj. Mislim, da bi bilo v takšnih okoliščinah mogoče ohraniti mir v Indokini vsaj toliko časa, da bi dobilo vietnamsko ljudstvo resnično možnost za odločitev o svoji prihodnosti.

– Ali je res, da ste po izidu knjige Williama Shawcrossa o Kambodži morali znova napisati nekaj poglavij vaših spominov?

K: Sploh ne. 99 odstotkov jih je bilo napisanih že prej. Besedilo sem dodal le dve opombi in reference na koncu knjige. Sicer pa nisem spremenil nič.

– In na kaj se nanašata ti opombi?

K: Prva se tiče Shawcrossove analize naših izbir. Ugotavljam, da se ujema z našo. Shawcross pravi, da bi se Severni Vietnam najbrž polastil Kambodže leta 1970, če mi ne bi bili naredili nič. Sklepa, da bi Vietnamcem morali pustiti prosto pot. Naš sklep je, da bi padel tudi Južni Vietnam, če bi jim to dovolili. To se pravi, da nismo imeli tiste svobode izbire, ki nam jo ponuja, razen, če bi se sprizgajili, da se nam pred nosom podre vse, ko smo imeli na terenu še štiristo tisoč vojakov.

V nasprotju z njegovimi predstavami nisimo imeli nikakršne svobode izbire. Severni Vietnamci so se dvignili iz svojih zavetišč 29. marca. Začeli so sekati prometne zveze po vsej vzhodni Kambodži do Mekonga in obkoljevati Phnom Penh, 4. aprila, ko sem se sestal v Parizu z Le Duc Thômjem, sem mu ponudil takojšnjo nevtralizacijo Kambodže in hkrati takojšnja pogajanja, bilateralna ali v okviru mednarodne konference. Severni Vietnamci so predlog v celoti zavrnili.

Teden pozneje so Sovjeti predlagali enako konferenco, toda čez 24 ur so predlog umaknili. V tem časovnem razdobju so Vietnamci začeli zasedati prometne zveze, kar bi pomenilo padec režima v Phnom Penhu. Do 20. aprila nismo naredili nič. Tistega dne smo dali Kambodžancem tri tisoč sovjetskih pušk. 30. aprila smo končno intervenirali.

Tako v petih tednih nismo ukrenili nič. Mislim, da nismo imeli nobene možnosti izbire, razen med tem, kar smo storili in med polomom.

To sta tisti dve stvari, ki sem ju hotel podariti. Drugače pa je Shawcrossova knjiga po mojem drugorazredna in tudi sicer omejene vire slabo uporabljiva.

– Torej zanikate kakršnokoli ameriško udeležbo pri padcu Sihanuka?

K: Absolutno in v svojo oporo prinašam tudi dokumente.

– Omenili ste sovjetski predlog, ki je bil 24 ure pozneje umaknjen. Kako si razlagate to spremembo stališča?

K: Mislim, da so Sovjeti resnično želeli, da bi se Lon Nolova vlada obdržala. To vlado so ves čas vojne priznavali. Dali so torej svoj predlog. Toda Hanoi je močno protestirala, oni pa so se zbal, naj se danes zdi še tako smešno, da se Hanoi ne bi zblížal s Kitajsko in predlog umaknili.

»Edina noč, ko nisem mogel zaspati«

– V svoji knjigi pravite, da je bila edina noč, ko ste težko zaspali, tista v Pakistanu na predvečer vašega odhoda na Kitajsko leta 1971. Ali hočete reči, da vam vsakršna mogoča tveganja in človeško trpljenje, povezano z vašimi iniciativami, nikoli niso zmotili duševnega miru?

K: Človeško trpljenje je bilo nujno povezano z mojim vsakdanjim obstojem. A če sem delal po osemnajst ur na dan, potem sem delal zato, ker sem skušal trpljenje zmanjšati in utrditi verjetnost za mir. Toda ni bilo noči, ko bi se bil moral truditi, da bi zaspal. Vse to je bilo del moje funkcije in gibal mojih naporov. Nespčnost pred potjo na Kitajsko je povezana zgolj z negotovostjo, kaj me čaka, kajti od nikoder nisem smel zahtevati podatkov, ne od naše obveščevalne službe ne od naše diplomacije, saj nista smeli vedeti, kam grem. Negotovost je bila torej zelo velika. Mislim pa, da morajo imeti državni močne živce. Kdor ni takšen, naj si raje izbere drugačen poklic.

– Ali niste čisto nič vedeli, kakšne so perspektive obiska, ko ste odpotovali v Peking, ali ste že imeli občutek, da je Kitajsko pripravljena na sporazum?

K: Čisto nič nisem vedel, kaj me čaka. V knjigi sem objavil skoraj vsa medsebojna sporočila in tako lahko sami sodite, kakšne perspektive so se mi ponujale. Zdelo se mi je, da so Kitajci nekakšna mešanica Japoncev in Rusov. Vendar nisem vedel, kako bo v resnici. Seveda sem sodil, da je kaj malo verjetno, da bi pustili predstavnika predsednika Združenih držav priti naskrivaj na Kitajsko z namenom, da bi ga ponižali. Sodil sem torej, da verjetnost za uspeh ni majhna.

– Zlasti v luči intervjuja, ki ga je Mao dal reviji LIFE nekaj mesecev prej?

(OPOMBA: Mao je dal ameriškomu novinarju Edgarju Snowu, avtorju dveh klasičnih knjig o kitajski revoluciji, intervju v katerem je rekel, da bil Nixon dobrodošel na Kitajskem, naj pride, dokler je v Beli hiši ali potem. Kitajski voditeljji so rekli Snowu, naj počaka na njihovo dovoljenje za objavo. Intervju je bil decembra 1970, LIFE pa ga je objavila šele maja 1971. Takrat intervju ni zbudil skoraj nobene pozornosti, tako oddaljena se je zdelala misel na kitajsko-ameriško zblížanje.)

K: Da. Čudno pa je, da intervjuju nismo pripisovali pomena. Mao se je pogovarjal s Snowom decembra in mu odobril besedilo. Prepričan je bil, da ga bo naša obveščevalna služba tako dobila. V resnici smo ga brali šele maja, pozorni smo bili pa samo na tisto, kar je Mao govoril o Taivanu. Mislili smo si pač, Snow je komunist, kitajski fines pa ne razumemo zadosti. In tako je cela stvar odročala čez naše glave.

Watergate? Tragedija

– Dvakrat ali trikrat ste že omenili Watergate. Kako danes ocenjujete afero?

K: Mislim, da je bil Watergate strašna tragedija za Ameriko. Pregrehe predsednika Nixona so bile vsaka zase brezpomembne. Vse skupaj pa so zbijale moralo in za politično telo niso bile sprejemljive. Po drugi strani pa je bila praktična posledica, da je sprejela volilni rezultat iz leta 1972, čeprav je zanj odgovoren Nixon tako zelo, da bi bila kontinuiteta naše politike vprašljiva, kar nas še danes tepe. Navsezadnje je ameriška javnost z 62 odstotki glasovala za konservativca, ki potem nikoli ni mogel vladati. Druga posledica Watergatea je bila propad ameriške oblasti, tretja pa razpad moči kongresa. Tako izvršna kot zakonodajna oblast sta bili oslABLjeni, to primerjavi z izvršno vendar okrepjena. A celo znotraj zakonodajne oblasti je položaj tradicionalnega vodstva oslabil, okrepila pa se je vloga skupin za pritisk. Tako smo zdrseli v resne krize institucij, iz katerih se šele zdaj počasi izmotavamo.

– Če se vrneva k Franciji. Kako danes ocenjujete politiko de Gaulle in splošneje, francosko politiko neodvisnosti?

K: Mislim, in tako v svoji knjigi tudi pravim, da je navezanost Francije na neodvisnost, celo, če ji včasih povzroča težave, pogoj za resno zunanjo politiko. Mislim, da Francija ima resno zunanjo politiko, ki je v nekaterih delih sveta, posebno v Afriki, okrepila položaj Zahoda in dejansko ustvarila pogoje za zelo konstruktivno sodelovanje z Združenimi državami.

– Ali vidite v mirovnem sporazumu med Sadatom in Beginom normalno posledico vaših naporov in politike »majhnih korakov, ki ste jo vodili? Ali mislite, da obstaja kakršnakoli možnost za trajen mir brez rešitve palestinskega vprašanja? Ali se vam ne zdi, da je prišel trenutek, ko se v naporih za mir ne kaže več upirati sodelovanju PLO?

K: V Ameriki sem podprl sporazum iz Camp Davida. Če bi predsednik Ford zmagal na volitvah, bi najbrž deloval bolj postopno in počasneje, pa tudi na več frontah, s politiko majhnih korakov, preden bi skušal doseči globalno in dokončno rešitev. Tisto, kar se je zgodilo, je dejansko rezultat zagnanosti, ki jo je Carterjeva uprava kazala v svojih prvih mesecih, da bi izsilila sklic konference v Ženevi. Sicer pa mi je bolj všeč tisto, kar se je zgodilo, kot pa zastoj in vsekakor bo to osnova, na podlagi katere bomo zdaj morali delati. Mislim, da je Sadat zelo velik človek.

Kar pa se tiče PLO, mislim, da bi bilo bolje, in tako sem tudi zmeraj mislil, če bi pogajanja o zahodnem bregu Jordana tekla med Jordanijo in Izraelom, PLO pa naj bi se potem pogajala z Jordanijo oziroma z arabskimi državami. Mislim namreč, da bi bilo problem PLO lažje rešiti v arabskem kot pa v mednarodnem okviru, ki bi vključeval Izrael in Združene države, spriču pritisikov, s katerimi imamo opravka doma.

– Predsednik Hua Guofeng je med svojim obiskom v Franciji izjavil, da moramo vzdrževati svetovno vojno. Ni rekel, da se ji moramo poskušati ogniti. Vi veljate za pesimista. Toda ali resnično verjamate, da svetovna vojna sploh lahko izbruhne? In če je tako, zakaj? Katero je, po vašem mnenju, najboljšo sredstvo, da se ji ognemo?

K: Mislim, da bi bila svetovna vojna katastrofa, ki je nobena od naših družb v svoji sedanjih obliki ne bi preživela. Zato smo jo dolžni preprečiti in ne samo zadržati. Toda zdi se mi, da je zelo verjetno, da se ji bomo ognili, če jo bomo znali zadržati. Morebiti se tisto, kar nam je storiti zdi protislovno: po eni strani moramo preprečiti neravnovesje sil v našo škodo, za nekaj časa. Sovjetska zveza je od leta 1962 nujno povečevala svoje vojaške izdatke približno po štiri odstotke na leto in obrestne obresti letnih 4 odstotkov, izračunane na obdobje več kot petnajstih let, predstavljajo velikansko vsoto. Po drugi strani pa bo proti koncu osemdesetih let velik del te opreme že spet zastarel. Pred nami je torej obdobje petih let, ko moramo poskušati zasuti jarek čim hitreje je mogoče. Hkrati moramo opovedovati Sovjetski zvezi, da smo se pripravljeno pogajati za resnično zmanjšanje napetosti in da se ne mislimo znova oboroževati za novo vojno. Uresničevati hkrati ti dve politiki je v demokraciji zelo težko, posebno v naši. Vendar je to imperativna potreba.

– S tem sva prišla do zelo važne plasti trenutnega razvoja na svetu, to je do upada ameriškega ugleda. Kje so po vašem mnenju glavni vzroki in kakšne so možnosti za izboljšanje?

K: Mislim, da je vzrok ta, ker od Eisenhowerja naprej nismo imeli normalnega predsedništva. Poslej smo doživljali umore predsednikov, predsednike, pregane s položaja, da ne govorim še o čem. Imamo torej celo generacijo, ki ne pozna normalnega predsedništva. Po drugi strani pa smo preveč podlegli skušnjavi, da bi obravnali zunanjo politiko kot notranjo politiko, kot nekaj, kar se lahko spremeni po vsakih volitvah, to pa ustvarja vtis nestabilnosti. Tretjič pa, razen na začetku sedemdesetih let, nismo bili mi tisti, ki so usmerjali dogajanja. In še nekaj, mislim, da je ameriško ljudstvo močno in da malodušja ni, nasprotno od tistega, kar misli predsednik Carter. Malodušje vlada v vodstvu.

»Moja najboljša vloga: biti za zglede«

– Ali ste že dokončali svoj zadnji zvezek?

K: Ne. Nekje na sredni sem. Uredil sem osem poglavij.

– In kaj boste delali potem?

K: Nimam načrtov. Prav nobenih načrtov.

– Ali se mislite vrniti v politiko?

K: Če v Ameriki misli na povratek v politiko, uničuje samega sebe, ker dirja za prividi. Za seboj imam osem let velikih odgovornosti in tudi če nikoli več ne pridem do politične oblasti, ne bom mislil, da sem nepoštevan. Če pa bi se mi kadarkoli ponudila priložnost, da bi znova lahko služil, je docela odvisno od okoliščin. Če si že enkrat opravljal te vrste delo... svoje funkcije sem opustil, trdno odločen, da jih nikoli več ne bom prevzel in doslej sem se tega držal.

– Ali se boste izrekli za koga med prihodnjimi predsedniškimi volitvami?

K: Med predhodnimi volitvami se ne bom izrekal za nobenega od republikanskih kandidatov. Mislim, da na splošno lahko odigram v Ameriki najboljšo vlogo, če bom za zglede, če pokažem, da so nacionalni interesi trajni in če razlagam, da gre za velike probleme.

– Vsi pravijo, da ste s to knjigo zaslužili veliko denarja. Ali je indiskretno, če vas vprašam, koliko in kaj boste z njim počeli?

K: Koliko sem zaslužil, ne bom povedal. Imam velike izdatke za svojo varnost in za svoje sodelavce. Sam moram plačevati svoj raziskovalni štab in skoraj polovico svojega časa zapravim za karitativne dejavnosti, s tem da dajem na voljo svoje ime za dobrotelne akcije in da jim dajem določen del svojega denarja. In navsezadnje, tudi veliko davkov plačujem.

– Neverjetno!

K: Prav zares. Niti tega nismo opazili, da je bil Snow ob Mau na uradni tribuni med parado 1. oktobra 1970. In vendar je bil to zelo očiten znak. Dotlej noben Američan ni bil na njegovi strani na tribuni. Nobenega dokumenta ne morem najti, ki bi nas bil opozarjal na to dejstvo in mislim, da tega tistikrat niti zvedel nisem.

»Iz Kitajske ne smemo delati ameriške Kube«

– Pri odpiranju h Kitajski ste igrali pomembno vlogo. Ali ste z rezultati zadovoljni? Kako gledate na prihodnost kitajsko – ameriških odnosov?

K: Bolj ali manj sem zadovoljen. Brž ko se je odprte utrdilo, je šlo naprej po svoji notranji logiki. Kitajsko in Združene države je vodilo k zblížanju skupno pojmovanje nevarnosti in po tej poti sta s padci in vzponi nadaljevali. Mislim, da so njuni odnosi zelo občutljivi. Naš interes je, da Kitajska ostane neodvisna in varna pred vojaškimi grožnjami že zaradi njenega pomena za svetovno ravnovesje. Ne smemo pa je uporabljati kot orožje v našem sporu s Sovjetsko zvezo. Zato moramo krepiti neodvisnost Kitajske, ne da bi podlegli skušnjavi in jo skušali spreminjati v nekakšno ameriško Kubo. Prvič, Kitajska tega ne bi sprejela in naši odnosi z njo bi šli po zlu. Drugič, kaj takšnega bi bilo za naše odnose s Sovjetsko zvezo prenevarno. Zato mislim, da ni posrečena zamisel, iskati v Kitajski odgovor na tisto, kar si Sovjetska zveza lahko privoščiti na Kubi. Vse, kar lahko počnemo s Kitajsko mora biti podrejeno neposrednim koristim, brez povezave s spori s Sovjetsko zvezo drugod po svetu.

– Bi se preselila v Evropo? Menda nimate edini, ki opaža določene razlike med harvardskim profesorjem, ki je v svojih spisih pozdravljal de Gaulle in kritiziral ameriške intervencije in med položajem zunanjega ministra, ki je leta 1973 spodenel poskus »deveterice«, da bi govorila v en glas. Kaj se vam zdi?

K: Nisem se upiral naporom »deveterice« (evropske skupnosti), da bi govorila v en glas.

– Mislim na vaš govor na banketu (kluba Pilgrims) v Londonu novembra 1973. (Opomba: Kissinger je takrat z ostrim govorom torpediral zametek načrta »deveterice«, da bi izvolila izvršnega predsednika skupnosti (ki bi se mejnjal vsakih šest mesecev) in ki bi naj bil edini govornik v pogajanjih z Združenimi državami.)

K: Dobro razumem. Pravkar sem pregledal vrsto dokumentov iz obdobja, ki ga zajema drugi zvezek mojih spominov. Država, ki je dobila največ obvestil, kaj mislimo narediti, je bila Francija. Šef države, ki je dobil najpopolnejše podatke o vsebini mojega prvega govora o letu Evrope je bil predsednik Pompidou. Sprva je bil naš namen napraviti vse to v najtesnejšem sodelovanju s Francijo. Nikoli si nisem mislil, da bi nas to utegnili pripeljati do nesporazumov. Ko sem bil še profesor, sem v vseh svojih spisih skušal odstraniti netivo francosko-ameriških sporov.

Žal se je zgodila vrsta stvari. Ena med njimi je ta, da so naše pobude sovpadale z Watergatom tako zelo, da je bilo tisto, kar smo si zamislili kot sestanek državnih poglavarjev, ki naj bi naglo sestavili splošno deklaracijo, prenešeno na birokracije: vodilje evropske skupnosti, ki jim ni bilo dosti do tega, da bi se srečali s predsednikom Nixonom, so raje prepuštili nalogo podrejenim. Kakor hitro pa je bil dosje v njihovih rokah, je cela stvar dobila v bistvu pravni značaj, mi pa smo ji hoteli dati simboličen pomen.

Obdobje je sovpadalo tudi z boleznijo Georgesa Pompidouja in s političnimi težavami, ki jih je doživljal kancler Brandt, pa tudi z energetsko krizo, ki jo je povzročila vojna na Bližnjem vzhodu. Uprl pa se nisem temu, da bi Evropa govorila v en glas, temveč temu, da je Jobert razumel zamisel o govorjenju v en glas tako, da med nami sploh ne bi bilo posvetovanj in da bi nam Evropa pravzaprav poslala nekakšen ultimatum: na ta način bi se spopadli s sogovornikom, ki je svoje stališče že določil vnaprej in ga ne more več spreminjati.

To je bilo obžalovanja vredno, kajti politično sem za močno in neodvisno (zahodno) Evropo. Mislim, da je to za nas bistveno. Strinjal sem se s filozofijo generala de Gaulle, čeprav te ali one njegove pobude nisem odobravala in takšnega mnenja sem še danes.

– Ali se vam ne zdi, da je bilo stališče Michela Joberta pravzaprav odvisno na odsotnost posvetovanj med Združenimi državami in njihovimi zavezniki med oktobrsko vojno?

K: Resnično mislim, da je Jobert, ki ga imam zelo rad, tako osebno...

– In ki ima tudi vas rad...

K: Odkritosrčno mislim, da gre pri njem malce za osebnost iz Pirandellove igre, ki začne igrati igro, nenadoma pa igra postane resnična.

poštni predal 29

Nadaljevanje z 18. strani

turi zaposlenih ne zahtevajo velik delež strokovnjakov z visoko izobrazbo. Če bi prišlo do realizacije kvalitativnih dejavnikov razvoja in do znatnega prestrukturiranja gospodarstva, v katerem bi dominirale tehnološko zahtevne proizvodnje, bi se bistveno spremenili trendi zaposlovanja. Slovenski letni delovni potencial bi verjetno povsem zadoščal, izredno pa bi porasla potreba po kadrih z visoko izobrazbo, raznih specialistih, doktorjih znanosti in magistrskih.

Kako bo potekal tehnološki razvoj v naslednjih petih ali desetih letih, je zelo težko predvidevati. Če bo potekal v smislu obstoječega strukturnega večanja, tj. da bi struktura gospodarstva ostala ista, samo vsega več, potem lahko potrebe po kadrih ekstrapoliramo. Če pa bi prišlo do pomembnih strukturnih sprememb in do večje uvedbe tehnološko zahtevnih proizvodov, je eksploatacija povsem neuporabna. Vendar so možnosti za izrazito prestrukturiranje gospodarstva in za prehod v tehnološko zahtevne proizvodnje neke omeje, kar so potrebna investicijska sredstva za tehnološko zahtevno proizvodnjo izredno visoka (blizu 50.000 dolarjev na delovno mesto v primerjavi s 5.000 dolarji za tehnološko nezahtevno proizvodnjo).

Tehnološko zahtevna proizvodnja zahteva tudi izredno visoko koncentracijo gospodarstva in kapitala. V industrijsko razvitih državah pogosto že več korporacij združuje sredstva za kak raziskovalni projekt. Na Japonskem npr. ministrstvo za industrijo poveže nekaj korporacij iz iste industrijske dejavnosti, da združijo sredstva v okviru raziskovalne dejavnosti pri uvedbi pomembnejše inovacije. Takšno združevanje sredstev poteka celo preko nacionalnih meja.

Kako bo potekal tehnološki razvoj v Sloveniji v naslednjih petih in desetih letih, ni znano in analizirano, niti ni znano, katere industrijske dejavnosti bodo dobile prednost in katere imajo v perspektivi komparativne prednosti na mednarodnem trgu.

Z intenzivnim uvajanjem tehnološko zahtevnih proizvodov in z uporabo znanja bi se lahko močno znižala inflacija, ker povsod po svetu ugotavljajo, da je v tehnološko nezahtevnih proizvodnjah produktivnost dela nizka, rastoče stroške pa je potem mogoče kompenzirati samo z zvišanjem cen proizvodov.

Stopnja rasti produktivnosti dela

Rast družbenega proizvoda je mogoče doseči z novo zaposlenimi ali z višjo produktivnostjo dela. Značilno za Slovenijo za

zadnjih nekaj let je v tem, da je stopnja prispevka produktivnosti dela k rasti družbenega proizvoda relativno nizka (nekaj čez 30%) in da dosega relativno visoko rast družbenega proizvoda z novo zaposlenimi.

Za industrijsko razvite države pa je značilen ravno nasproten trend, tj., da dosega rast družbenega proizvoda predvsem z višjo produktivnostjo dela. Od tod tudi rastoča nezaposlenost.

Struktura prispevka k rasti družbenega proizvoda določa tudi potrebo po strokovnjakih z visoko izobrazbo. Čim višji je prispevek produktivnosti dela k stopnji rasti družbenega proizvoda, tem bolj se uveljavljajo kvalitativni dejavniki razvoja, tem več prispeva znanje k novo ustvarjeni vrednosti, tem bolj se uveljavljajo tehnološko zahtevne proizvodnje in tem večji mora biti proporc zaposlenih strokovnjakov z visoko izobrazbo. In obratno: čim nižja je stopnja rasti produktivnosti dela, tem bolj gre za ekstenzivni razvoj, ki zahteva predvsem nizko kvalificirano delovno silo. Tehnološko nezahtevna proizvodnja ne potrebuje razvojno raziskovalne dejavnosti, v kolikor pa jo potrebuje, nadomešča znanje s kupljenimi licencami.

Iz tega izhaja verjetnost, da bodo potrebe po kadrih, ki jih producirajo univerza in višje ter srednje šole, tem večje, čim višje stopnje produktivnosti dela bomo dosegli.

Zanimivo je, da so imele v zadnjih treh letih tiste države, ki so investirale najvišji proporc nacionalnega dohodka v razvojno raziskovalno dejavnost, tudi najvišje stopnje rasti produktivnosti dela in najvišje stopnje rasti zaposlovanja strokovnjakov z univerzitetno izobrazbo (Japonska, Zahodna Nemčija). ZDA, ki so v zadnjih treh letih znižale proporc investicij v raziskave (od nacionalnega dohodka), beležijo tudi pomemben padec v stopnji rasti produktivnosti dela (2,3%).

Iz tega domnevamo, da bo stopnja rasti produktivnosti dela predstavljala izredno močno determinanto v ugotavljanju potreb po kadrih z univerzitetno, višjo in srednjo izobrazbo.

Kadrovska politika v delovnih organizacijah

Tukaj ne mislimo na proklamirano kadrovske politike, temveč na tisti del uredništva in strokovne kadre z univerzitetno izobrazbo. Podatki iz empiričnih raziskav nam kažejo, da naše industrijske delovne organizacije v povprečju vodijo vodilni s komaj višjo izobrazbo. Podatki iz analize gospodarske zbornice prikazujejo stanje nekoliko slabše. Statistični podatki nam

povedo, da ima v Sloveniji samo 36% direktorjev visoko izobrazbo. Med dvema relakcijskima obdobjema se je stanje nezadovoljivo izboljšalo, tj. komaj za 2%. Sodeč po razpisih, se v zadnjih dveh letih stanje ne izboljšuje, ker se v največjem številu razpisov za vodilne postavila kot pogoj višja izobrazba. Naša industrija je praktično brez doktorjev znanosti in raznih specialistov.

Tako neugodne izobrazbene strukture vodilnih kadrov v delovnih organizacijah nima nobena država v Evropi.

Gre za to, da se takšna kadrovska struktura sama od sebe obnavlja in lahko deluje kot faktor negativne selekcije.

Drugi pojav, ki je deloma vezan na obstoječo izobrazbeno strukturo, je v tem, da je izkoriščenost strokovnih kadrov zelo nizka, kar kaže večina analiz. To pomeni, da bi pri neizpremenjeni strukturi v delovnih organizacijah bila ekonomsko vprašljiva velika ekspanzija kadrov z visoko izobrazbo. Več strokovnjakov bi pri neizpremenjenih drugih pogojih pomenilo tudi večjo stopnjo neizkoriščenosti njihovega znanja.

V drugih industrijsko razvitih državah je struktura zaposlenih z visoko izobrazbo ravno nasprotna strukturi v Sloveniji. Tako ugotavljamo, da so v Sloveniji kadri z visoko izobrazbo v strukturi vseh zaposlenih zastopani s 3,8%, v industriji pa z 1,6%, v Zahodni Nemčiji pa so v tehnološko zahtevnejši proizvodnji kadri z visoko izobrazbo zastopani z več kot 10%, v strukturi vseh zaposlenih pa s 6%.

Iz vsega tega izhaja, da moramo šolane kadre planirati in prognozirati na osnovi različnih postavk. To pa pomeni, da moramo plane kadrov izdelati v dveh ali treh alternativah.

Omenim naj, da tudi druge industrijsko razvite države izdelujejo plane in prognoze kadrov v več alternativah. Tako so npr. v Zahodni Nemčiji izdelali prognozo zaposlovanja do leta 1990 v kar petih alternativah. Izračunali so, da bodo imeli v letu 1990 na osnovi optimalne alternative 28 milijonov, na osnovi minimalne alternative pa samo 24 milijonov zaposlenih.

Svetovna ekonomija doživlja v zadnjih nekaj letih tolikšne šoke, da je plan zaposlovanja in plan potreb po kadrih, ki sta izdelana samo v eni alternativni, zelo problematičen v vrednosti.

Janez Jeroveč, Ljubljana

»Delo«, 23. oktobra

Sijaj in vprašaj burghtheaterskih dni

V članku »Sijaj in vprašaj burghtheaterskih dni«, ki je bil objavljen na 4. strani »Dela« z dne 23. oktobra, je med drugim rečeno:

»... in koliko je bilo poprejšnjega – pravočasnega – »obdelovanja« dunajskih sredstev javnega obveščanja, informativnega gradiva, osebnih stikov, ki bi možnemu gledalcu pravočasno vzbudili zanimanje in željo po ogledu slovenskih gledaliških dosežkov? Skoraj nikakršnega, in kako si naj razlagamo, da je bil avditorij Akademietheatra prvi večer (z »Eyolfom«) zaseden kvečjemu polovično, avditorij Burghtheatra pri Jovanoviču nekaj bolj kot tretjinsko in zadnji večer, pri »Glembajevih«, kvečjemu tritretjinsko? Gotovo ne tako, da so vse naše pristojne ustanove doma in na Dunaju storile vse, kar je bilo v njihovi moči in pristojnosti, da animirajo slovensko zdomstvo na Dunaju in v njegovi okolici, pa Slovence in druge Jugoslovane, ki počenja kaj predstavljega ali posredovalnega na Avstrijskem. Resničen uspeh takšnega gostovanja je možen samo, če se nekaj ljudi – ali pa vsaj en človek – zares, s srcem, znanjem in z globljo motivacijo zaženejo v organizacijsko delo in uspeh dosežejo hočejo...«

S tem v zvezi vas obveščam o naslednjem.

Ko sem od znancev Avstrijcev zvedel za datum in program gostovanja ljubljanske Drame na Dunaju sem na svojo lastno iniciativo takoj odpotoval v Ljubljano, obiskal direktorja Drame tovariša Poldeta Bibiča in mu ponudil sodelovanje kulturno-informacijskega centra SFRJ v propagandnih pripravah. Pri tem sem se opiral na izkušnje, ki jih je naš center zbral pri dosedanjem sodelovanju med jugoslovanskimi odri in dunajskim Burghtheatom, predvsem pri gostovanju beograjskega gledališča »Atelje 212« na Dunaju junija tega leta.

Dogovorjeno je bilo, da bo Drama založila posebno informacijsko brošuro o svojem gostovanju na Dunaju v nemščini in slovensčini v nakladi cca 3.500 izvodov. Naš kulturno-informacijski center bo zbral naslove cca 3.500 dunajskih osebnosti, za katere meni, da se zanimajo za to gostovanje. Drama bo tudi pretiskala obstoječe zelo lepe plakate z ustreznim nemškimi besedilom, naš kulturni center pa jih bo na primernih mestih razobešal. Ti in še nekateri drugo govori so bili izvršeni pravočasno. Poleg tega je KIC SFRJ gostovanje Drame iz Ljubljane uvrstil med svoje redne programske najave v nemščini in srbohrvaščini. Programske najave v nemščini, v katerih gostovanje Drame zavzema najboljši pomembno mesto, so bile priložene mesečnikom »Wiener Tagebuch« in »Einheit«, kakor tudi tedniku »Aktuelle Information« (FOJ). Tudi ti časopisi prihajajo v tiste kroge, ki se zanimajo za gostovanje. Poleg tega smo sami založili in tiskali publikacije o tem gosotovanju v srbohrvaščini in jih delili po klubih jugoslovanskih delavcev.

Gostovanje Drame na Dunaju je bilo tudi povod, da so se septembra predsedniki vseh treh slovenskih organizacij na Dunaju, inž. Pirc za klub »Ivan Cankar«, Feliks Bister za dunajski krožek KM in Franc Seranjik za klub slovenskih študentov na Dunaju zbrali v našem kulturno-informacijskem centru in se dogovorili o pripravah na gostovanje. Nekaterim aktivistom teh organizacij gre priznanje za prostovoljno delo in zavzetost, ki so jo tudi ob tej priložnosti vnovič pokazali.

Z direkcijo dunajskega Burghtheatra je bilo

dogovorjeno, da bo njihov specializiran propagandni oddelek »obdeloval« (kakor vi pravite) dunajska sredstva javnega obveščanja. Direkcija Burghtheatra je pri tem žela lepe rezultate: v vseh pomembnih časopisih Dunaja je bilo gostovanje tako ali drugače najavljeno. Podrobno originalno dokumentacijo o tem hranimo v našem kulturno-informacijskem centru, kjer vam je vedno dostopna.

Toliko glede priprav. Dovolite sedaj še meni kratek komentar. Burghtheater je bil zgrajen v času, ko še ni bilo ne televizije ne filma. V času mojega sedaj dvoletnega delovanja na Dunaju sem bil že večkrat v tem gledališču. Nikoli ga nisem videl popolnoma zasedenega, pa čeprav so nastopili tukaj najbolj znani igralci s privlačnim programom. Kako naj bi bilo torej razprodano pri nastopu, kakor tudi vi pravite, tukaj neznanega gledališča, ki nastopa v tujem jeziku? Pa tudi cene vstopnic niso bile nizke, od 250 silingov navzdol.

Bil sem seveda na vseh treh predstavah naše Drame na Dunaju. Če upoštevamo te in druge znane okoliščine, menim, da so naši umetniki na Dunaju dosegli velik uspeh.

Eric Frankl, direktor kulturno-informacijskega centra SFRJ na Dunaju

Delo, 27. oktobra

Novosti na domačih smučiščih

V sobotni prilogi Dela berem v anketi: novosti na domačih smučiščih (str. 32 z dne 27. 10. t. l.) zanimiv pregled stanja o naših smučarskih smučiščih. Zbodel pa me je naslednji navedek v zvezi s smučanjem na Rogli: »Z žičniško povezavo z dolino pa žal ne bo šlo tako hitro, ker se je zataknilo pri zbiranju dovoljenj in soglasij za gradnjo. Težava povzročajo namreč ekologi in gozdarji, ki držijo roko čez dve zaščiteni področji na predehu, kjer naj bi speljali nove žičnice.«

Pred dvema tednoma sem brala pogovor naših razgledov (z dne 12. 10. t. l.) z Vančem Potrčem, dipl. ing. gozdarstva, o velikih posekah na Pohorju in posledicah, ki so že tu. V družini vsi smučamo. Toda strokovnjak – gozdar nas je prepričal, da ni vseeno, kje in koliko sekamo. Razumemo, da imajo gozdarji in ekologi tehtne razloge proti škodljivim posekam.

V Telesku z dne 19. 10. t. l. piše Matjaž Gams o borcih za varstvo okolja kot o »neodgovornih zagovornikih neokrnjene narave, ki naj se že enkrat zavzamejo, da njihovo početje spravi na slab glas resnični in nujno potrebni boj za neškodljivo okolje in da njihovo početje ponekod že meji na družbeno škodljivo (npr. v primeru soskih elektrarn)«.

Ali nimajo ti borci za varstvo okolja pomisleke s stališče svoje stroke? Vprašujem: ali ni nujno potrebno vsak poseg v naravo pretehtati z vseh strani? Ali ni nujno potrebno, da pri tem sodelujejo strokovnjaki različnih strok? Da se skrbno premisli vse za in vse proti. Ali ni strokovnjakova dolžnost, da odgovorno opozori na najbolj neprijetno strani posega? Ali je prav, da mu rečemo, da povzroča težave? Se več, da je skoraj družbeno škodljiv? Zakaj tako?

Alenka Bizjak, Ljubljana

Delo, 19. oktobra

»Kri« v Prešernovo

V omenjenem članku je tov. Miran Koren poročal o osnutku predloga za prometno ureditev Prešernove ceste. Ob branju sem si postavila dve vprašanji.

Kako spraviti v Prešernovo malo več krvi, sploh ne bo več vprašanje, in ko odprt podvoz na Erjavčevi cesti in torej znova vpostavljenave zveza med Rožno dolino in središčnem mestu. Le to bi omenila, da Prešernova sploh ni tako zapuščenca in pozabljena. Tak vtis je zbujal le prve čase, ko je bila odprta cesta ob železnici, pa si Ljubljančani še niso našli novih poti, veliko jih je pa bilo na dopustih in je bil promet povsod manjši.

Čemu avtobusna postaja za »štirinajstko« sploh na Prešernovi cesti? Tukaj ni nobenih trgovin, uradov itd., ki bi upravljali postajo za potnike iz Rožne doline. Menim, da bi bili izstopajoči namenjeni največkrat v trgovsko hišo Emona ali Ljubljansko banko, pa bi bila torej veliko bolj primerna postaja ob Trgu revolucije, kjer je že bila in kjer je tudi že sedaj dovolj prostora za postajališče (česar na Prešernovi ni; ali bomo podirali drevesa in širili cesto?). Tudi za bodoče obiskovalce kulturnega doma Ivan Cankar postaja na tem mestu ne bo bistveno bolj »od rok« kot s Prešernove. Kakšen pomen ima torej načrtovana postaja med Veselovo in Šubičovo?

Zakaj ostanejo kolesarske steze na pločnikih? Cesta, ki je bila tripasovna, je sedaj kot dvopasovnica gotovo veliko širša kot marsikatera druga cesta v mestu, kjer se po cestišču vozijo tudi kolesarji. Pešci pa so danes na Prešernovi pravzaprav stalno sredi kolesarskega in motornega prometa, ker se nihče ne vozi po kolesarskem pasu, ki je označen s črto in naj bi bil ob pločnikih, na peštu. Robnik za ločevanje pločnika od steze bi sicer morda res ločil kolesarje in motorje »od pešcev«, vendar bi bil pravzaprav lahko kolesarjem tudi nevaren. Kaj ne bi bilo lepše, če bi zemljo pod drevesi prekopali in posejali travo, da bi bila tu spet zelenica? Kaj ne bi bilo boljše, če bi pločnike znova neokrnjene prepustili pešcem? Pri tako široki cesti je namreč za kolesarski pas na obeh straneh cestišča pač dovolj prostora, tudi na odseku med Erjavčovo in Šubičovo, kjer bo promet dvo-smeren.

Gueta Habe, Ljubljana

Beograjskih štirinajst dni Iz Slovenije kava, iz Dalmacije meso

Tretje obdobje »Politike« – Spomin na domače prijatelje – Roko na srce, RTV

V času številnih proslav, s katerimi nas zasipajo z vseh strani in kot hudournu vodovje preplavljajo naše koledarje, in to kljub splošnemu globokemu prepričanju ter uradnim stališčem, ki so jih izrazile vse družbenopolitične organizacije, da ta inflacija proslav finančno spodkopava stabilizacijo, poleg tega pa je pogosto tudi propagandno-psihološko zgrešena, gredo nekateri zares pomembni datumi mimo nas po krivem tiho in neopaženi.

Eden med njimi je nedvomno pomemben. To je 35. obletnica povojnega (v svoji zgodovini tretjega) izida dnevnika »Politika«, ki se je na beograjskih ulicah spet pojavil 28. oktobra leta 1944.

»Politika« je prvič izšla 19. januarja 1904. leta. Izhajala je enajst let, torej

do tistega tragičnega dne v letu 1915, ko so avstroogrške čete zasedle Beograd. Pravzaprav je »Politika« nehala izhajati nekaj dni pred sovražnikovim vkorakanjem v Beograd, saj so odšli vsi novinarji in grafiki na fronto, nekaj pa jih je pustilo življenja na mestnih barikadah. To so bili borci dijaškega bataljona, ki so ga izbrisali s seznama vr-

hovnega poveljstva srbske vojske, še preden je res padel. To je bilo tisti trenutek, ko so mu ukazali, naj varuje umik.

Med prvo svetovno vojno »Politika« ni izhajala. Šele leta 1919 so jo bralci spet dobili v roke. V drugi seriji je izhajala dvaindvajset let, do 6. aprila leta 1941. Z okupatorjem prihodom, ko je bilo konec mira, je »Politika« spet zmanjkala, čeprav so Nemci poskušali prav vse, da bi njenega ustanovitelja in direktorja Vladislava Ribnikarja prisilili v nadaljnje izdajanje lista.

Tretjič se je pojavila »Politika« med Srbi nekaj dni po osvoboditvi Beograda leta 1944. Prvo številko (pol naklade je šlo na sremsko fronto) so ljudje sprejeli kot logično dejstvo, saj je izid »Politike« že od nekdaj pomenil prihod svobode. Narod, ki tako zelo ceni svobodo, je tako postala »Politika« nekakšen barometer svobode: če ni »Politike«, pomeni, da smo v suženjstvu, ko »Politika« pride, pride tudi svoboda.

V petinsedemdesetletni zgodovini dežele, ki se s pismenostjo nikoli ni mogla posebej ponašati, »Politika« ni bila samo vir informacij, samo okno v svet. V družbi s tako skromnimi tradicijami je bila hkrati abecednik, odvetnik brezpravnih, filozofski zvezek, nosilec prave, središče, okoli katerega se je z vsvo zavzetostjo zbirala kulturna elita naroda in najnaprednejši sloji družbe, pa ne le srbskega naroda, temveč zgodovini »Politike« tudi vse Jugoslavije.

Ko zadržujem pozornost slovenskega bralca pri tem jubileju, morda celo za spoznanje dlje, kot se mu zdi potrebno, me pri tem vodi en sam cilj: petinsedemdeset let obletnici osvoboditve in petintrideset let obletnici izhajanja »Politike« v socialistični Jugoslaviji bi dal razsežnost, ki ima malo večjo težo (vsaj v tej družbi), kot se morda na prvi, površen pogled zdi.

Včasih so Beograščani prosili svoje ali prijatelje, ki so potovali v tujino, naj jim prinesejo kaj takega, kar je bilo

takrat v modi, pri nas pa se ni dobilo. Včasih so naročali najlonske rute, krila iz tergal, »sušakavce«, najlonske nogavice, bluze, osi za ure ali baterije. Zdjaj so se časi spremenili. Beograščani se danes spominjajo svojeve in prijateljev, vendar po domovini. Naročajo jim naj prinesejo ali pošljejo iz Slovenije kavo, iz Vojvodine uvožene pijače (ker je tam davek nižji), iz Dalmacije meso – kjer ga imajo, če je ostalo še od turistične sezone, iz Osijekja jeklenke z butanom itd. itd. Če bi lahko v zavojčih dobivali še premog iz Kreke, industrijsko sol iz Tuzle za posipavanje cest, elektriko iz Istre ali bencin (ki ga spet primanjkuje) iz kakega drugega kraja, kjer ga imajo dovolj, bi bilo to res idealno za razvoj sorodstvenega medrepubliškega kliringa, pri čemer ostaja nepojasnjeno samo to, s čim bi Beograd, ki trenutno občuti največ pomanjkanja, v tem kliringu lahko sodeloval.

Poleg tega, da so prišli za Beograd časi vseh mogočih pomanjkanj, pa je to hkrati tudi čas raziskav: zagotovo ga ni podjetja ali ustanove, ki kaj da na svoj ugled, pa še ni organizirala ali naročila vsaj ene raziskave. Kot je te dni na javni tribuni delal ugledni sociolog, ko je slišal, da je celo mestno prevoziško podjetje, ki slovi predvsem po tem, da so njegova vozila polna kot ribe konzerve, sklenilo plačati raziskave, da bi izvedelo, »koliko so izkoriščena vozila v javnem prometu«, je že skrajni čas, da organiziramo tudi raziskavo o raziskavah.

To bi lahko v dobršni meri veljalo tudi za beograjsko televizijo, ki se ima, če povprašate njen lastni center za raziskave (ki ga je organizirala, mu naložila naloge in ga plačala), vsaj na beograjski televiziji, za osmo svetovno čudo, ker so ljudje ponoreli za TV dnevnikom, iztirili so jih filmi iz serije Fernandel, Esther Williams in Greta Garbo, pobe-sni, če se jim zgodi, da zamudijo kakšno izobraževalno oddajo, ne morejo več spat, odkar so začasno prekinili »Igre brez meja«, nenehno zahtevajo vse več in več televizijskih reklam, da bi vedeli, kaj morajo kupovati, globoko

so razočarani nad vlado, ki je zahtevala skrajšanje TV programa zaradi varčevanja z elektriko in je zato odpadel ljubljeneč širokih ljudskih množic »Vikend program«.

Tako pravijo v televizijskem centru za raziskave televizije. Komur to ne zadošča, ta lahko gleda reklamno-propagandne oddaje, kot so »Gledalci in televizija«, »Kritična točka« in podobne, v katerih nas znajo televizijski uredniki v pogovoru s plačanimi televizijskimi gledalci do solz ganiti z oboževanjem vsega tistega, kar televizija oddaja.

V primerjavi s tem samozadovoljstvom pa nam neki drugi center, center za raziskave javnega mnenja inštituta za družbene vede v Beogradu ponuja drugačne rezultate, ki še zdaleč niso tako optimistični. Ali pa! V anketi »Mladi v sistemu množičnega »komuniciranja« (in mladi so danes v Jugoslaviji tretjina prebivalstva) je od vseh anketiranih samo šest odstotkov mladih (vsak sedemnajsti) izjavilo, da gleda televizijski dnevnik in druge informativne oddaje na televiziji. Kar zadeva televizijski program v celoti, prav nobena zvrst na naši televiziji ni dobila več kot dvajset odstotkov glasov mladih, ta maksimum (bednih dvajset odstotkov) pa so dobili dolgometažni filmi, športni prenos in zabavno-glasbene oddaje.

Če hkrati upoštevamo podatek iz te ankete, da so namreč mladi največji uporabniki vseh sredstev množičnega komuniciranja (razen televizije!), sem pa sodi predvsem tako imenovana zabavna periodika, potem je samozadovoljstvo televizijskih uslužbencev in navdušenje vse družbe nad televizijo zares sporno.

Naj k temu razmišljanju dodamo samo še en podatek iz ugotovitev raziskovalcev, v katerem je dobesedno rečeno: »v raziskavah o komunikativnih in informativnih potrebah mladih se je pokazalo, da njihovo zanimanje za informacijo oziroma predvsem za politične pri-spevke množičnih medijev (zlasti televizije, ki je med temi najbolj vplivna) pod povprečjem celotnega avditorija«. Ko raziskovalci ta podatek pojasnjujejo, pravijo, da bi bilo »verjetno treba

poiskati razlog za to disharmonijo med potrebo po obveščeni in resničnim sprejemanjem informativnih prispevkov v forumski naravnosti medijev.«

Roko na srce, televizija, ki se pretvarja, da verjame svojim raziskovalnim centrom, ki trdijo, da so njeni informativno-politični programi najbolj gledani, je iz splošne kritike svoje antikomunikativnosti že povzela sklepe. Res pa je, da tega ni dosegla z izboljšanjem svojih informativno-političnih prispevkov, temveč tako, da je v svojo skrb posvetila zabavi.

Da bi potrdili to, kar vsi vidimo, nam danes res niso potrebne prav nobene raziskave. Naša televizija se je, namesto da bi se posodobila, vnesla več zanimivosti v svoje informativne programe, uvedla nove, zanimive in kritične politične oddaje, ki bi jih ljudje gledali raje kot danes, namesto tega se je posvetila športu in glasbi, zato so jo številni kritiki že krstili za »športovizijo« in »muzikovizijo«. Šport se je iz nekoč osamljenega »športnega pregleda« razširil na »športno sredstvo«, »športno soboto«, »športni ponedeljek«, »Indirekte«, »športno nedeljo« in »športni vikend«. Naši televiziji se lahko zgodi, da prekine prenos iz Havane, ker se je »iztekel čas, predviden za to oddajo«, nikakor pa se ji ne more zgoditi, da bi prekinila prenos nogometne tekme Gornja Murtenica-Donja Murtenica, in to za nobeno ceno, pa čeprav je že prišel in tudi minil čas za TV dnevnik.

Seveda se lahko šalimo na račun tega razcveta športnih in zabavno-glasbenih programov na naši televiziji. Še bolje pa bi bilo, če bi se resno posvetili temu, kar lahko danes že imenujemo fenomen: v času najresnejše politizacije celotne družbe se je televizija odločila pobeigniti v šport in glasbo, namesto da bi svoje informativne programe in svoje politične oddaje, ki jih ljudje vse manj gledajo, bolj približala občinstvu.

»Kruha in iger« je bil dober recept, vendar ne za našo družbo.

Jug Grizelj

Anketa Dela: kakšne so moralno-politične vrline?

Dobronamerni kriteriji, ki so lahko nevarno orožje

»Če smo se toliko let spraševali, kaj so moralno-politične kvalitete, a je mnogim nejasno še danes, potem to zgovorno priča, kako malo poznamo socialistično moralo«

»Merilo o moralno-političnih vrlinah je ponekod dobilo absurdno birokratsko vsebino in ga zlorabljajo, v nekaterih primerih celo protiustavno. Kot pravijo nosilci te logike, so moralno-politično ustrezni samo tisti, ki imajo partijske knjižice! Naša partija pa se takšne »logike« ni držala ne v obdobju priprav na vstajo in revolucijo ne med narodnoosvobodilnim bojem ne po zmagi oborožene revolucije – vse do danes. Tako bo zagotovo tudi v prihodnje.«

To je misel, ki jo je izrekel Branko Mikulič na nedavni seji predsedstva CK ZKJ in ki nas je spodbudil, da smo se o sicer vsak dan prisotnem pa kljub temu meglenu opredeljenem pojmu moralno-politične neoporečnosti pogovarjali z nekaterimi družbenopolitičnimi in javnimi delavci, pa tudi s predstavniki nekaterih organizacij združenega dela. Njihovi odgovori so v marsičem odgnili zaveso nad »skrivnostjo« moralno-politične neoporečnosti, hkrati pa so tudi razkrili kako zelo različne so predstave in razlage o tem, kaj naj bi moralno-politične vrline dejansko bile in predvsem kakšna naj bi bila njihova vsebina.

JOŽE ŠTER (predavatelj na politični šoli pri CK ZKS):
Delo je tvorec vseh vrednot in vrlin

Kaj so »moralno-politične kvalitete«? Kup nesporezov? Zato najprej, kaj je morala? Morala, to so vsa tista človekova dejanja, ki so zavestna (vnaprej si zamisljen potek in cilj delovanja), svobodna (da imam možnost vsaj dveh bistveno različnih delovanj) in družbena (da s svojimi učinki zadevajo sočloveka). Politično delovanje tudi vsebuje te tri elemente (čeprav ima svoje specifičnosti), zato je zmeraj že znotraj moralno.

Vsak družbeni sistem ima svojo moralo. Če pri nas govorimo o zahtevanih moralnih vrlinah, potem gre očitno za socialistično moralo. Odgovor na vprašanje o teh moralnih vrlinah je tedaj pojasnjen, če vemo, katere so najpomembnejše vrednote (oziroma norme) socialistične morale.

Da bi naša družba sploh lahko obstajala, morajo pri ogromni večini naših ljudi prevladovati nekatere temeljne vrline, kot naprimer spoštovanje življenja sočloveka, vestnosti, tovarništvo, resnicoljubnost, poštenost itn; podobno velja za vsako drugo družbo, čeprav je vsebina teh vrednot lahko marsikdaj precej drugačna. Poleg teh temeljnih vrlin morajo imeti ljudje, ki opravljajo določene poklice, določene funkcije, določene naloge (naprimer učitelji, novinarji, direktorji in drugi vodilni delavci) tudi tiste vrline, ki odgovarjajo najvišjim (najpomembnejšim) vrednotam socialistične morale. Najvišja vrednota nam je človek, to je vesestranski razmah vseh človeških moči v vsakem pasamezniku (ker bo šele tak posameznik osebnost in dejanski subjekt družbenih dogajanj). Najpomembnejša med temi močmi je delo (vsakršno družbeno vredno ustvarjanje); delo je namreč tvorec vseh vrednot in vrlin. Med zelo pomembne človekove moči sodita tudi delo (vsakršno družbeno vredno ustvarjanje); delo je namreč tvorec vseh vrednot in vrlin. Med zelo pomembne človekove moči sodita tudi individualnost in družbenost, v tej pa je spet najpomembnejša vrednota samoupravljanje. (Vsako od teh moči oziroma vrednot bi lahko še naprej razčlenjevali.) Kdor torej v svojem vsakodnevnem delovanju ne uresničuje teh vrednot, ta nima socialističnih moralnih vrlin (npr. karierist, tehokrat, dvojničez, podjetniško delujoč).

Če smo toliko let spraševali, kaj so »moralno-politične kvalitete«, a je mnogim nejasno še danes, potem to zgovorno priča, kako malo poznamo socialistično moralo. (So tedaj dogajanja v naši praksi presenetljiva?) Na to neznanje kaže že govorjenje o »moralno-političnih vrlinah«; tu človek ni več subjekt, ki ima vrline, temveč je tehokratsko spremenjen v stvar s temi in temi kvaliteta-tami!

LEON MARIN (sekretar osnovne organizacije ZK ekonomskega administrativnega šolskega centra v Kopru):
K moralno-političnim vrlinam je obvezno vključena tudi marksistična usmerjenost

»Moralno-politične vrline so pri nas še posebej element kadrovske politike. Za vse pedagoške delavce velja, da morajo imeti takšne vrline, za skupo, ki poučuje predmete kot so politična ekonomija, samoupravljanje s temelji marksizma, zgodovina in morda še kateri, pa je pod moralno-politično vrline obvezno vključena tudi marksistična usmerjenost.

V osnovni organizaciji zveze komunistov navadno že pred razpisom ugotavljamo, kakšnega človeka bi radi dobili in kakšne lastnosti naj bi imeli za predvideno opravilo ali nalogo. Kot eno najpo-

membnejših sestavin merila moralne neoporečnosti je pri nas, da je čim boljši pedagog. Pri tem mislimo to v širšem smislu. Ne le, da dobro obvlada svojo stroko, temveč da ima dobre stike z mladino, da ima veselje, in da je sposoben opravljati to delo ter da zna na mlade prenesti navdušenje za napredna stališča. Mi smo šola, ki vzgaja neposredno za delo, čeprav v zadnjem času skoraj polovica absolventov štiri letnih šol odide na univerzo. Kljub temu morajo naši učenci dobiti ne le stik s prakso, temveč tudi temeljna napolnila za vstop v samoupravno življenje, ko se zaposlijo. To je seveda v marsičem odvisno od učiteljev.

Ko se kandidati prijavijo na razpis delovnih mest skuša strokovna služba zbrati čim več podatkov, ki vključujejo tudi to, kakšne so njegove moralno-politične vrline. Med drugim, kako je dejaven v družbenopolitičnih organizacijah in samoupravnih organih in skupnostih in kakšne uspehe je imel pri svoji delovni praksi. Takoj moram pristaviti, da pod njegovo aktivnost v družbenopolitičnih organizacijah ne razumemo samo delo v ZK in sindikatih, temveč njegovo najširšo družbeno angažiranost. Pred leti smo imeli primer, da zaradi ne intimno verske, temveč že nekoliko spolitizirane religiozne pripadnosti kandidata, nismo mogli dati zanj soglasja.

Sicer pa ima v vsakim kandidatom obširen pogovor ravnatelj. Njegove pripombe, stališča o zbranih podatkih, o njegovem doseganju delovanju pa so potem osnova delavskemu svetu pri izboru. Pri tem so v ospredju pogoji o pedagoški usposobljenosti, saj se nam zdi, da celovita pedagoška osebnost vključuje tudi moralno-politične vrline.«

DRAGA VUKOVIČ (koordinatorka družbenopolitičnih organizacij v DO Iskra, Industrija elementov za elektroniko, Ljubljana):
Odlučila je pobuda družbenopolitičnih organizacij

V naši delovni organizaciji družbenopolitične organizacije dajejo mnenje o moralno-političnih kvalitetah kandidata, ki kandidira na odgovorno delovno mesto. Mnenje družbenopolitičnih organizacij je posebej koristno v tistih primerih, ko kandidira na odgovorno delovno mesto nekdo iz naše delovne sredine. V takem primeru so njegove delovne kakor tudi moralno-politične kvalitete lažje ocenljive. Prav zaradi tega imamo v našem kolektivu dobre izkušnje z nekaterimi mlajšimi delavci, ki so bili izbrani na odgovorna poslovodna mesta na pobudo osnovnih organizacij družbenopolitičnih organizacij, saj so se izkazali s strokovnim in družbenopolitičnim delom tudi na prejšnjih delovnih mestih.

Komisija, ki jo imenujejo družbenopolitične organizacije, pa ima težje delo, če kandidat, za katerega se zahtevajo moralno-politične kvalitete, prihaja od drugod. V takih primerih se posvetujejo s predstavniki družbenopolitičnih organizacij na občinski ravni, prav tako pa dobijo informacije tudi iz tiste delovne sredine iz katere kandidat prihaja. Ob vsem tem pa je seveda odločen še neposreden pogovor z njim samim.

Na podlagi tako dobljenih podatkov komisija, poleg strokovnosti, lahko dovolj nepristransko oceni odnos kandidata do samoupravne ureditve naše delovne organizacije in tudi njegove poglede na širšo samoupravno organiziranost naše družbe, odnos do sodelavcev, upravljanja z družbenimi sredstvi in tudi splošno družbenopolitično aktivnost. Vse to pa so delčki, ki sestavljajo mozaik, ki mu pravimo moralno-politične kvalitete.

IGOR ROGL (ravnatelj gimnazije Miloša Zidanška v Mariboru):
Učitelj ne more govoriti o samoupravljanju, ne da bi ga tudi sam izvajal

»Pri izbiri učiteljev ne obstajajo registri, kjer bi formalno pisalo, kakšne moralno-politične kvalitete mora imeti profesor. Vendar so v različnih dokumentih postavljene v ospredje kvalitete, ki jih mora imeti učitelj, pa tudi starši in učenci vedo, katere pogoje mora izpolnjevati. Teh pogojev je cela vrsta, našel bom le nekatere.

Učitelj mora biti opredeljen za samoupravljanje, mora imeti smisel za sodelovanje in to prenašati na mladino, starše in kolege. Uveljavljati mora pozitivne moralne vrednote, saj mladi zelo dobro ločijo, kaj je pozitivno in kaj ni. Pomembna je učiteljeva ustvarjalnost in samoiniciativnost, ki jo mora prenašati na mladino, odnos do samoupravljanja pa zahteva nenehno osebno in kolektivno delovanje. Učitelji morajo biti iskreni do mladine, njihovo delo pa mora biti javno. Učitelj, ki vzgaja, mora imeti tudi odnos do obveznosti: ne more nanje samo navajati druge, sam pa jih zanemarjati. Upoštevati mora interese drugih, ne pa uveljavljati samo lastne.

Vse to so moralno-politične kvalitete, ki jih mora imeti učitelj. Iz tega pa izhaja njegovo vzgojno delo. Ni pa mogoče govoriti o izvajanju stališč, ne da bi jih v praksi tudi sam izvajal. Pri svojem delu se ne more osredotočiti samo na pouk, zanemarjati pa sodelovanja s starši in učenci. V učnem procesu mora skrbeti, da se bodo učenci navajali na delo, imeli odnos do rezultatov dela in hkrati spoštovali svoje in delo drugih.

Ko iščemo sodelavce, vedno pretehtamo, kako bodo lahko izpolnjevali omenjene pogoje. Seveda nekatere lastnosti prinese učitelj s seboj, številne druge pa razvija s pomočjo sodelavcev.

LUDVIK HRVATIN (predsednik sindikalne konference Interevropa, Koper):
Pomembne so posameznikove lastnosti

Za vsa vodilna in vodstvena delovna mesta zahtevamo moralno-politične kvalitete. Delno jih razumemo tako, kot okvirno določajo zakonski predpisi in odredbe samoupravnega sporazuma o kadrovske politiki. Ko pretresamo prijave kandidata na razpisana opravila in naloge, pa še posebej upoštevamo lastnosti posameznika, ki oblikujejo njegovo moralno-politično podobo.

Praktično poteka postopek za izbor vodilnih in vodstvenih delavcev takole: centralni delavski svet sestavi za zasedbo vsakega vodilnega delovnega mesta komisijo, v kateri sta obvezno dva člana sindikata. Razen tega mora biti v komisiji obvezno tudi član sindikata iz tiste dislocirane enote, za katero so razpisana vodilna ali vodstvena opravila. Pred sestankom komisije se sestane sindikalni odbor podružnice, kadrovska služba pa mu predloži podatke o vseh prijavljenih kandidatih. Na podlagi teh podatkov sindikalni odbor sprejme stališče, za katerega kandidata naj se zastopnik sindikata v komisiji zavzema in še posebej, kakšne moralno-politične vrline ga priporočajo. Pri tem seveda upoštevamo tudi njegovo strokovno znanje.

Ko smo nedavno ponovno izbirali vodilne in vodstvene delavce zaradi reelekcije, smo na združeni konferenci ZK in sindikata ocenjevali doseganje delavce, jim izrekli priporočilo ali pa navajali, kakšne pomanjkljivosti so bile očitne pri njihovem doseganju delu, s posebnim ozirom, kako samoupravno delujejo in ali spoštujejo temeljna načela zastavljene splošne gospodarske politike in našega podjetja še posebej. V enem primeru smo bili mnenja, da vodilni delavec enote ni pokazal

tega, kar smo od njega pričakovali. Povedati moram tudi, da je eno važnih meril pri izbiri kandidata tudi program nadaljnje dejavnosti, ki ga mora predložiti s prijavo. Menimo pa, da mora dobra strokovnost biti povezana tudi z družbeno-političnimi sposobnostmi, do tega, da ima človeške vrline in mu je samoupravljanje neločljiv del. Za našo delovno organizacijo lahko brez pridržka rečem, da pri tem družbeno-političnih organizacij niti kadrovska služba niti vodilne strukture ne morejo obiti. Merila za izbor pa oblikujemo življenjsko, marsikdaj že takrat, ko v razpisu vodilnih ali vodstvenih delovnih nalog ni še duha ne sluha. Nekoliko težave je v tem, ker delujemo na vsem jugoslovanskem prostoru, toda to skušamo premostiti tako, da imajo vpliv na kadrovske politike ne le člani tozdov v Kopru, temveč tudi člani izven njega.

MIRKO ŠPILMAN (predsednik sindikalne konference v Hidromontaži, Maribor):
Za vodilna delovna mesta ni pogoj članstvo v zvezi komunistov

»Pri nas ni bil imenovan še noben direktor brez mnenja sindikata in drugih družbenopolitičnih organizacij, ki so ugotavljale njegove moralno-politične kvalitete. Sicer pa družbenopolitične organizacije ne morejo veliko vplivati, saj se nam na razpise prostih direktorskih mest ljudje sploh ne javljajo. Za delovna mesta treh direktorjev smo morali razpis ponoviti dvakrat ali trikrat, pa se kljub temu ni nobeden prijavil.

Za vodilna delovna mesta ni pogoj članstvo v ZK, čeprav je to zaželeno. Pomembno je, da je z delom, izkušnjami in samoupravno naravnostjo dokazal, da je primeren za vodilno delovno mesto. Ob tehtanju moralno-političnih kvalitativ napravimo analizo, kjer ugotovimo, kako je opravljal delo v samoupravnih organih, sindikatu in drugih družbe-

nopolitičnih organizacijah. Vse to je pomembno zavojo tega, ker v naši delovni organizaciji vodilni in vodstveni delavci lažje postanejo tehnokrati in birokrati, ker so ljudje raztreseni po gradbiščih. Razpisi za vodje gradbišč so interni, kriteriji za izbiro pa so ponavadi še mnogo bolj strogi. Ze v postopku kadrovanja za vodje gradbišč in druge vodilne in vodstvene delavce ocenimo, ali moralno-politične kvalitete posameznika ustrezajo ali ne, vendar ni veliko primerov, ko bi koga odklonili. Več je primerov, ko družbenopolitične organizacije iščejo ljudi za vodilna delovna mesta.«

MARJAN PUNGARTNIK (asistent na mariborski univerzi):
Sistem karakteristik daje prednost konformizmu, ne pa resnični angažiranosti

»V moralno-političnih karakteristikah, ki so potrebne za izvolitev univerzitetnega učitelja, ne vidim kakšne posebne vrednosti in kakšnega posebnega zagotovila. Prvič zato, ker samo jasno kaže, kako je učitelj eksponent politične moči, države, drugič zato, ker je to v obzoru meščanske univerze. Le-ta je nastala v meščanskem svetu, na njej prevladuje meščanski razred kot vladajoča duhovna sila. Pri njem se prenos znanja lahko razvija le v okvirih (ustanovah) razredne prisile. Toda vsako načelo, tako tudi tega glede moralno-politične usmerjenosti učitelja, moramo gledati na delu. Vidimo pa, da so učitelji kot predstavniki moči samo pasiven material, da skoraj ne spreminjajo univerze, kar je pravzaprav edini smoter takih karakteristik. Univerzo je mogoče podružljati samo s spreminjanjem predpostavk njenega delovanja. To pomeni: ne individualno, temveč kot organizirana družbena sila. Vidim tudi, da sistem karakteristik pravzaprav daje prednost konformizmu. Zanj je mogoče zbrati veliko prepričljivejših dokazov kakor za pravo angažiranost. Tako te karakteristike odražajo posameznika od kritičnega odnosa do okolja, izraz česar bi pravzaprav morale biti. Zame so »moralno-politične karakteristik« nadomestilo za nerazvito univerzitetno samoupravo, so izraz šibkosti socialističnih in komunističnih sil na univerzi in izraz socialnega stanja na njej: prevladujoči malomeščanski sloji silijo v tak položaj. V zadnjem desetletju je dosežen pomemben napredek v tem, da podoba socialistične univerze vendarle dobiva jasne obrise. Samoupravljanje na univerzi mora (ne kot pobožna želja, ampak kot obstoječa nujnost) pri razreševanju spopada med različnimi interesi zagotoviti prevlado delavskih, proletarskih interesov. Tudi izvolitev učitelja je stvar samoupravljanja, zato neposredno stvar osnove (baze), demokratičnega skupnostnega življenja. Na tej osnovi se temeljito razrešujejo družbene zadeve.«

JANEZ MENART (pesnik):
Brezpredmetne zahteve

Ker ne obstaja nobena nesporna oznaka, kaj naj bi bila »moralno-politična neoporečnost«, seveda tudi ne more biti nobenih meril, po katerih bi jo lahko presojali. Zato so take zahteve v delovnih pogojih povsem brezpredmetne in služijo le za pripravno orožje ljudem, ki bi se radi iz osebnih ali kakih drugih vzrokov znebili tega ali onega prosilca za zaposlitev, ali pa tudi že zaposlenega. Osebo sem seveda odločno proti takim klavzulam pri raznih razpisih.

BRANKO MIKULIČ (član predsedstva CK ZKJ):
Prednost imajo najaktivnejši, pa naj bodo komunisti ali ne

Zveza komunistov Jugoslavije ni nikoli sodila in ne sodi, da ljudje, ki niso njeni člani, ne morejo in ne smejo biti izvoljeni v organe družbenopolitičnih organizacij, na poslovodne in druge izvršilne funkcije v organizacijah združenega dela, družbenopolitičnih skupnostih in organizacijah. Ravno narobe, tako kakor med narodnoosvobodilnim bojem in obnovi države sodi ZKJ tudi zdaj, da so vsi ljudje – tako komunisti kot nekomunisti – ki so se opredelili za socialistično samoupravljanje, bratstvo enotnost ter enakopravnost narodov in narodnosti, federativni sistem in politiko nevtrščanja, tudi glede tega popolnoma enakopravni v naši družbi ter da imajo moralne in družbene vrline, na podlagi katerih so lahko izvoljeni, imenovani ali postavljeni na vse funkcije v organizacijah, seveda v skladu s svojimi delovnimi in strokovnimi sposobnostmi. Sicer pa to stališče tako ali tako uveljavljajo v veliki večini samoupravnih organizacij in skupnosti.

V delegacijah za izvolitev delegatov v skupščine družbenopolitičnih skupnosti je na primer skoraj 58 odstotkov občanov, ki niso člani ZKJ, delegatov v skupščinah samoupravnih interesnih skupnosti okoli 48 odstotkov, delegatov v svetih krajevnih skupnosti nad 60 odstotkov, delegatov v delavskih svetih skoraj 62 odstotkov itd. Res pa je, da je v višjih oblikah združevanja in družbene organizacije večina delegatov v skupščinah, svetih in izvršnih organih članov ZKJ. Od celotnega števila delegatov v občinskih skupščinah je članov ZKJ 74 odstotkov, v skupščinah republik in avtonomnih pokrajin 93,5 odstotka in v skupščini SFRJ 99,3 odstotka.

Na funkcijah individualnih poslovodnih organov v temeljnih organizacijah združenega dela je skoraj 83 odstotkov članov ZKJ. Te podatke je seveda treba pravilno interpretirati. Delovni ljudje in občani se namreč takrat, ko volijo svoje delegate, določajo za najaktivnejše. Popolnoma logično je, da je med takimi večina članov zveze komunistov.

Anketo so pripravili:
Borko de Corti, Gustav Guzej
in Gregor Pucelj

foto Janez Pukšič